

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİNLER TARİHİ BİLİM DALI

THERAVADA BUDİZM'İ VE GÜNEYDOĞU ASYA'DA YAYGIN OLDUĞU
ÜLKELER: SRİ LANKA ÖRNEĞİ

Yüksek Lisans Tezi

Tayyip Furkan DEMİR

Ankara-2025

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİNLER TARİHİ BİLİM DALI

THERAVADA BUDİZM'İ VE GÜNEYDOĞU ASYA'DA YAYGIN OLDUĞU
ÜLKELER: SRİ LANKA ÖRNEĞİ

Yüksek Lisans Tezi

Tayyip Furkan DEMİR

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Cemil KUTLUTÜRK

Ankara-2025

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİNLER TARİHİ BİLİM DALI

THERAVADA BUDİZM'İ VE GÜNEYDOĞU ASYA'DA YAYGIN OLDUĞU
ÜLKELER: SRİ LANKA ÖRNEĞİ

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Cemil KUTLUTÜRK

TEZ JÜRİSİ ÜYELERİ

Adı ve Soyadı

- 1- Prof. Dr. Cemil KUTLUTÜRK**
- 2- Prof. Dr. Ali İsra GÜNGÖR**
- 3- Dr. Öğr. Üyesi Arzu Yıldız AYDIN**

Tez Savunması Tarihi:

15.08.2025

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne,

Prof. Dr. Cemil KUTLUTÜRK danışmanlığında hazırladığım “**Theravada Budizm’i ve Güneydoğu Asya’da Yaygın Olduğu Ülkeler: Sri Lanka Örneği**” (Ankara, 2025) adlı yüksek lisans tezindeki bütün bilgilerin akademik kural ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu, başka kaynaklardan aldığım bilgileri metinde ve kaynakçada eksiksiz olarak gösterdiğimi, çalışma sürecinde bilimsel araştırma ve etik kurallarına uygun olarak davrandığımı ve aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul edeceğimi beyan ederim.

02.09.2025

Tayyip Furkan DEMİR

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	i
KISALTMALAR	iv
ÖNSÖZ.....	v
GİRİŞ.....	1
A. Araştırmanın Önemi ve Amacı.....	1
B. Araştırmanın Yöntemi, Kaynakları ve Sınırlılıkları.....	2
1. BÖLÜM: ERKEN DÖNEM BUDİZM TARİHİ VE MEZHEPLERE AYRIŞMA SÜRECİ.....	4
1.1. Budizm'in Kökenleri ve İlk Dönemde Yayılışı	4
1.1.1. Siddhartha Gautama'nın (Buda'nın) Hayatı	4
1.1.2. Buda'nın Ardından Budizm'in Erken Dönemde Yayılışı ve Toplumda Kabulü	6
1.2. Erken Dönem Budist Mezheplerin Ortaya Çıkışı ve Theravada'nın Müstakil Bir Okul Olma Süreci	8
1.3. Budizm'in Hindistan Dışına Yayılması: Seyahatler ve Misyoner Faaliyetler.....	9
2. BÖLÜM: ANA HATLARIYLA THERAVADA BUDİZM'İ.....	11
2.1. Temel Kavramlar ve Öğretiler.....	11
2.1.1. Gerçek-Doğru (Sacca) Doktrini	11
2.1.2. Benlik (Atta-Anatta) Doktrini	12
2.1.3. Pratityasamutpada- Nedensellik Doktrini	13
2.1.4. Nibbana	13
2.1.5. Arhat ve Bodhisatta İnancı.....	14
2.2. Tipitaka: Pali Kutsal Metin Külliyyatı	15
2.2.1. Sutta Pitaka.....	16
2.2.2. Vinaya Pitaka	17
2.2.3. Abhidhamma Pitaka	18
2.3. Ana Theravada Ülkeleri	19

2.3.1. Kamboçya.....	20
2.3.2. Laos	23
2.3.3. Myanmar (Burma).....	24
2.3.4. Tayland (Siam).....	27
3. BÖLÜM: SRİ LANKA 'DA THERAVADA BUDİZM'İ.....	29
3.1. Sri Lanka'nın Tarihi ve Siyasi Arka Planı.....	29
3.1.1. Tambapanni Krallığı Dönemi (MÖ. 543-437).....	29
3.1.2. Anuradhapura Krallığı Dönemi-Sri Lanka'nın Klasik Çağı (MÖ.437- MS.1017).....	31
3.1.3. Kolonileşme Dönemi Öncesi Sri Lanka (MS. 1017-1500).....	35
3.1.4. Sri Lanka'nın Kolonileşme Dönemi (16.yy-20.yy)	37
3.1.5. Bağımsızlık Döneminden Günümüze Kadar Olan Süreçte Sri Lanka	39
3.2. Sri Lanka'nın Coğrafi ve Demografik Yapısı	40
3.2.1. Coğrafya	40
3.2.2. Demografik Yapı.....	40
3.3. Theravada Budizm'inin Sri Lanka'da Yayılması ve Gelişim Süreci.....	41
3.3.1. Mahinda'nın Adaya Gelişi-Sri Lanka Budizm'inin İlk Dönemi.....	41
3.3.2. Mahavihara ve Klasik Dönemde Theravada Budizm'i	44
3.3.3. Klasik Dönem Sonrası Theravada Budizm'i.....	48
3.3.4. Koloni Döneminde Theravada Budizm'i	48
3.3.5. Bağımsızlıktan Yakın Döneme Kadar Olan Süreçte Theravada Budizm'i... 51	
3.4. Sri Lanka'da Öne Çıkan Dini Yapılar.....	51
3.4.1. Stupalar.....	52
3.4.2. Manastırların Genel Yapısı ve Bazı Önemli Manastırlar.....	54
3.4.2.1. Mahavihara Manastırı.....	55
3.4.2.2. Malwathu Maha Vihara	57
3.4.2.3. Alahana Pirivena.....	58
3.4.3. Önemli Tapınaklar.....	59

3.4.3.1. Sri Dalada Maligawa (Kutsal Diş Tapınağı).....	59
3.4.3.2. Dambulla Mağara Tapınağı	60
3.4.3.3. Gangaramaya Tapınağı	61
3.5. Dini Günler, Festivaller ve Bayramlar	62
3.5.1. Vesak Festivali	63
3.5.2. Posan Poya	65
3.5.3. Esala Perahera	66
3.6. Sri Lanka Budist Literatürü	68
3.6.1. Dipavamsa.....	69
3.6.2. Mahavamsa.....	71
3.6.3. Culavamsa	72
3.6.4. Thupavamsa	73
3.6.5. Visuddhimagga.....	74
3.7. Sri Lanka’da Theravada Budizm’inin Güncel Durumu.....	76
3.7.1. Anayasal ve Siyasi Düzlemde Durumu.....	76
3.7.2. Budizm’in Sri Lanka Halkının Günlük Yaşantısındaki Konumu	79
3.7.3. Sri Lanka’da Modernleşme ve Theravada Budizm’i	82
3.7.4. Sri Lanka’da Müslüman-Budist İlişkileri ve Müslümanların Ülkedeki Güncel Durumu.....	85
SONUÇ	87
KAYNAKÇA	91
ÖZET	96
ABSTRACT	97

KISALTMALAR

çev. : Çeviren

ed. : editör

IBAD : Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Dergisi

MÖ. : Milattan önce

MS. : Milattan sonra

No. : Numara

s. : Sayfa

vb. : Ve benzeri

TDV. : Türkiye Diyanet Vakfı

ÖNSÖZ

Budizm, kökeni Hindistan'a dayanan ve dünya çapında geniş bir takipçi kitlesine sahip olan eski bir dini ve felsefi sistemdir. Budizm, özellikle Buda'nın yani Siddharta Gautama'nın ölümünün ardından çeşitli gelişim evreleri geçirmiş ve çeşitli faktörler sonucunda mezheplere ve öğretilere ayrılmıştır. Bu mezheplerin sayısı büyük bir ittifakla on sekiz olarak kabul edilmektedir. Bu mezheplerden biri de Theravada Budizm'i olarak bilinen ve özellikle Güneydoğu Asya'da yaygın olan mezheptir. Theravada Budizm'i, Buda'nın öğretilerine en yakın şekilde bağlı kalarak öğrencilere rehberlik etme üzerine odaklanır ve bir anlamda Budizm'in gelenekçi kanadını temsil eder. Theravada kelimesi Pali dilinde bir kavram olup "ataların öğretisi" anlamına gelir ve Theravada Budizm'i mensupları kendilerini gelenekçi yanlarını vurgulayan "ataların öğretilerine sadık kalanlar" gibi ifadelerle tanımlamaktadırlar.

Tezimizde Theravada Budizm'inin kökenleri, öğretileri ve yaygın olduğu ülkeler incelenecek, bu ülkelerden Theravada mezhebinin merkezi olan Sri Lanka örneği üzerinde ayrıntılı olarak durulacaktır. Nitekim Sri Lanka Theravada mezhebinin diğer Güneydoğu Asya ülkelerine yayılımının çıkış noktasıdır ve bu bağlamda Theravada Budizm'inin ana vatanı olarak kabul edilir. Bununla birlikte tarihi süreç içerisinde Sri Lanka'daki Theravada Budizm'i, ülkenin kendi kültürel ve toplumsal yapısıyla sentez içine girerek özgün bir yapıya kavuşmuştur. Bu yapı kendisini özellikle dinin pratik boyutu olan; ritüeller, ibadetler ve dini günler/festivaller alanında belirgin bir şekilde göstermektedir. Buna ek olarak Sri Lanka Budizm'i Theravada geleneği içerisinde kendine has bir tarihi/dini literatür geliştirerek diğer Theravada ülkelerinden ayrılmıştır.

"Güneydoğu Asya Ülkelerinde Theravada Budizm'i: Sri Lanka Örneği" isimli tezimiz giriş ve 3 ana bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde çalışmamızın amacı, metodu ve önemi üzerinde durulmuştur. Birinci bölümde Buda'nın hayatından itibaren erken dönem Budizm'in tarihi gelişimine ve Budizm'in mezheplere ayrılma ve misyonerlik faaliyetleri doğrultusunda yayılma sürecine odaklanılmıştır. İkinci bölümde ise Theravada Budizm'inin; temel doktrinleri, kutsal metinleri, pratikleri ve genel yapısı üzerinde durulmuştur. Bunun yanında ikinci bölümde Sri Lanka dışındaki diğer Güneydoğu Asya ülkelerindeki Theravada Budizm'inin tarihsel süreçteki ve

günümüzdeki durumu ana hatlarıyla ele alınmıştır. Üçüncü ve son bölümde ise Sri Lanka'daki Theravada Budizm'inin; tarihsel gelişimi, Sri Lanka'nın genel yapısı, Theravada Budizm'inin ülkedeki yayılım süreci, ülkedeki önemli dini yapılar, dini günler, festivaller ve bayramlar, Sri Lanka Budist literatürü ve ülkedeki Theravada Budizm'inin güncel konumu ele alınmıştır.

Çalışmamızda ağırlıklı olarak deskriptif metot kullanılmış, Theravada Budizm'inin Güneydoğu Asya ülkelerinde ve özelde Sri Lanka'daki konumu tarihsel gelişmeler, kırılma noktaları ve sosyal dönüşümler göz önünde bulundurularak ele alınmıştır. Tezimizin Sri Lanka'nın Theravada ülkeleri içerisindeki konumuna ve Sri Lanka Budizm'inin özgün yapısının ortaya konulmasına katkı sunması amaçlanmaktadır.

Bu tez çalışmasının hazırlanmasında bilimsel rehberliğiyle yol gösteren, değerli danışman hocam Prof. Dr. Cemil KUTLUTÜRK'e şükranlarımı sunarım. Ayrıca ilim yolunda desteklerini benden esirgemeyen aileme de teşekkür ederim.

Tayyip Furkan DEMİR
Ankara, 2025

GİRİŞ

A. Araştırmanın Önemi ve Amacı

Budizm, Hindistan coğrafyasında ortaya çıkışından sonra hızlıca gelişim göstererek Hindistan sınırlarını aşmış ve neredeyse bütün Asya kıtasına yayılmış bir dini sistemdir. Bu gelişim ve yayılma, diğer dini sistemlerde olduğu gibi Budizm içerisinde farklı görüşlerin ortaya çıkması ve mezheplere ayrışma sürecini beraberinde getirmiştir. Theravada Budizm'inin, Budist topluluğun erken dönemdeki mezhepsel ayrışmalarının ardından ortaya çıkan ve geleneksel çizgiyi temsil eden kanadının devamı olarak şekillendiği kabul edilmektedir. Kral Asoka döneminden itibaren Sri Lanka ve diğer Güneydoğu Asya ülkelerine ulaşan Theravada Budizm'i bu bölgenin ve özelde Sri Lanka'nın temel mezhebi haline gelmiştir.

Theravada Budizm'i Budizm'in gelenekçi/muhafazakâr yanını temsil eden ve Pali Kanonu'nun öğretilerini benimseyip bunları korumayı amaç edinen bir mezhep görünümündedir. Bu bağlamda Theravada Budizm'inin temel öğretilerini anlamak, erken dönem Budizm öğretisi ve pratiklerini anlamak için önemli bir çıkış noktasıdır. Belirli bir dini veya mezhebi benimseyen ülkelerin dini anlayış ve yaşayışında doğal olarak pek çok ortak nokta olmakla birlikte, her ülke sahip olduğu kültür ve gelenekleri dini anlayışları ile harmanlayarak kendine özgü bir dini yaşayışı şekillendirmektedir. Bu bağlamda her bir Güneydoğu Asya ülkesinin Theravada Budizm'ini yaşayış şeklinin kendisine özgü noktalar barındırdığını belirtmek gerekmektedir.

Çalışmamızın asıl hedefi ve başlangıç noktası Güneydoğu Asya ülkeleri içerisinde yer alan Sri Lanka'daki Theravada Budizm'ine ışık tutmaktır. Nitekim Sri Lanka, Theravada Budizm'inin diğer Güneydoğu Asya ülkelerine yayılımının da başlangıç noktasıdır ve bu bağlamda Theravada Budizm'inin dünyadaki merkezi kabul edilmektedir. Bu durumda Tipitaka (Tripitaka) metinlerinin tarihsel süreçte Sri Lanka'da yazılı getirilip korunması, manastır geleneğinin bu ülkede kurularak diğer Güneydoğu Asya ülkelerine yayılması gibi pek çok faktör etkilidir. Kanaatimizce Sri Lanka'nın Theravada Budizm'i içerisindeki bu konumu baz alındığında, Sri Lanka'daki Theravada Budizm'ini incelemek bu ekolü anlamak için büyük bir öneme sahiptir.

Sri Lanka Budizm'inin Theravada Budizm'inin temel ilke ve doktrinleri muhafaza etmekle birlikte, kendine özgün olarak nitelendirebileceğimiz de önemli özellikleri bulunmaktadır. Theravada Budizm'inin adaya gelişinden itibaren adanın yerel kültürü ve toplumu ile olan sıkı etkileşimi düşünüldüğünde bu durum doğal bir sonuç olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu doğrultuda çalışmamızın en önemli amaçlarından birini Sri Lanka'daki manastır kavramı, dini festivaller, önemli günler ve bayramlar, tapınaklar, stupalar ve Sri Lanka'nın özgün literatürü incelenerek Sri Lanka'nın özgün dini yapısını ortaya koymak oluşturmaktadır. Bunun yanı sıra çalışmamızda Sri Lanka'daki Theravada Budizm'inin günümüzdeki konumu ve Budizm'deki modernleşmeye etkisinin de çalışmamızda ele alınması hedeflenmektedir.

B. Araştırmanın Yöntemi, Kaynakları ve Sınırlılıkları

Araştırmamızda yukarıda belirtilen hedefler ışığında temel olarak iki yöntem kullanılmıştır. Bunlar; tarihsel araştırma ve dinler tarihi disiplininin temel olarak kullandığı deskriptif metottur. Tarihsel yöntem; geçmişe dair olayların ve süreçlerin tarihsel kayıtlar ve dökümanlar baz alınarak incelendiği yöntemdir. Bu yöntemde gerekli veriler dolaylı ya da doğrudan elde edilebilir. Çalışmamızda verilerin toplanması aşamasında konu ile ilgili birincil ve ikincil kaynaklardan istifade edilmiştir. Çalışmamızda kullanılan birincil kaynaklar arasında; *Tipitaka*, *Mahavamsa*, *Culavamsa* ve *Dipavamsa* gibi kaynaklar bulunmaktadır. Bunun yanında Tipitaka'nın şerhi olarak Buddhaghosa tarafından yazılan *Visuddhimagga* eseri de birincil kaynak olarak ele alınmıştır. Bu kaynakların orijinal dillerine vakıf olunmadığından, İngilizceye tercümelerinden istifade edilmiştir. İkincil kaynak olarak ise tezimizin konusu ile ilgili yazılmış; makale, tez ve kitaplardan yararlanılmıştır. İkincil kaynak olarak kullanılan kaynakları ağırlıklı olarak İngilizce kaynaklar oluşturmaktadır. Tezimizde temel olarak müracaat ettiğimiz bazı kaynaklar şunlardır: Richard Gombrich'in *Theravada Buddhism: A Social History from Ancient Benares to Modern Colombo* adlı eseri, Rupert Gethin'in *The Foundations of Buddhism* adlı eseri, Peter Harvey'in *An Introduction to Buddhism* adlı eseri, Hirakawa Akira'nın *A History of Indian Buddhism* adlı eseri, Stefania Travagnin, Peter Connoly ve Helen Varley tarafından editörlüğü yapılan *The Illustrated Encyclopedia of Buddhism* adlı eser, Russell Webb'in *An Analysis of The Pali Canon* adlı eseri, Kate Crosby'nin *Theravada Buddhism: Continuity, Diversity, and Identity* adlı eseri, Kanai Lai Hazra'nın *History of Buddhism in Ceylon* adlı eseri, Stephan Berkwitz'in: *The Expansion of Buddhism in South and South East Asia, Buddhism in Sri Lanka* ve

History and Gratitude in Theravada Buddhism isimli makaleleri. Bunlar tezimizde kullanılan temel İngilizce kaynaklar olup faydalandığımız diğer kaynaklara kaynakça bölümünde yer verilmiştir.

Budizm'in erken dönemden itibaren gelişimi, mezheplere ayrılma süreci, Sri Lanka'ya ve diğer Güneydoğu Asya ülkelerine yayılıp buralardaki gelişim süreci, söz konusu kaynaklar ışığında tarihsel yöntem kullanılarak kronolojik bir metotla incelenmiştir. Dinler tarihinin temel yöntemlerinden biri olan deskriptif yöntem de yine araştırmamızda kullandığımız bir diğer yöntemdir. Bu yöntemle Theravada Budizm'inin ve özelde Sri Lanka Budizm'inin tarihsel gelişimi, toplumsal etkileri ve pratik boyutu hakkında açıklayıcı ve objektif bilgiler ortaya konulmasına gayret edilmiştir. Sri Lanka'daki Theravada Budizm'inin; dini yapılar, önemli günler, festivaller ve günlük yaşamla olan bağı deskriptif yöntemle açıklanmaya çalışılmıştır. Araştırmanın veri analizi sürecinde ise doküman incelemesi yöntemi kullanılarak yazılı belgeler sistematik bir şekilde analiz edilmiştir. Araştırmamızda yöntem olarak kullanılan nitel araştırma yöntemleri dışında saha araştırmaları ve gözlem gibi yöntemler kullanılamamıştır. Bu bağlamda çalışmamızın önemli sınırlılıklarından birini bu husus oluşturmaktadır.

Çalışmamızda kullandığımız temel yöntemlerin dışında, metodolojik olarak da kronolojik yazım, kavram birliği, kapsam ve sınırlılıkların belirlenmesi gibi ilkeler de benimsenmiştir. Bu bağlamda Budizm'in doğuşundan itibaren Sri Lanka'ya ulaşması ve bu ülkede özgün bir dini anlayış olarak şekillenme süreci tarihsel ve kronolojik bir bütünlük içerisinde ele alınmıştır. Kavram birliği kapsamında ise çalışmamızda Budizm'e ilişkin kullanılan kavramlar, italik olarak belirtilerek Pali dilindeki karşılıklarıyla verilmiştir. Nitekim Sri Lanka'da bu kavramların Pali dilindeki halleriyle kullanıldığı bilinmektedir. Çalışmamızda uluslararası literatürde yaygın kullanımları Sanskritçe olan *Tripitaka* ve *Nirvana* gibi kavramlar da bu bağlamda metin içindeki kavram birliğini sağlamak amacıyla Pali dilindeki karşılıkları olan *Tipitaka* ve *Nibbana* olarak verilmiş, bu kavramların yaygın kullanımları ise çalışma içerisinde ilk kez kullanıldıkları yerlerde dipnot verilerek ayrıca belirtilmiştir. Çalışmamızda faydalanılan bazı eser ve şahıs adlarının transliterasyonunda ise başvuru akademik kaynakların yazım ve kullanım biçimi tercih edilmiştir. Araştırmanın kapsamı olarak ise Sri Lanka'daki Theravada Budizm'i olarak belirlenmiş olup, diğer Güneydoğu Asya ülkelerindeki Theravada Budizm'i sadece ana hatlarıyla ele alınmıştır. Bu sınırlandırma ile çalışmanın odak

noktası olarak Sri Lanka’da yoğunlaşır ve daha derinlemesine bilgi sunulması ve adanın özgün dini yapısına ilişkin daha belirgin bilgiler verilmesi amaçlanmıştır.

1. BÖLÜM: ERKEN DÖNEM BUDİZM TARİHİ VE MEZHEPLERE AYRIŞMA SÜRECİ

1.1. Budizm’in Kökenleri ve İlk Dönemde Yayılışı

Budizm, MÖ. 6.yy’da ortaya çıkmış ve Buda’nın ilk vaazlarını vermeye başlamasından itibaren hızlıca yayılım göstererek başta Kuzey Hindistan bölgesinde olmak üzere halk tabanında önemli bir karşılık bulmuştur. Buda’nın ölümünün ardından da Budizm’in yayılışı hız kesmemiştir. Kral Asoka döneminde devlet desteğini Budizm, Hindistan sınırlarını aşarak Güneydoğu Asya, Orta Asya gibi farklı coğrafyalarda yayılımını sürdürmüştür. Bu bağlamda Budizm’in ortaya çıkışından itibaren başlayan ilk dönem gelişim evresinin, sonraki dönemdeki tarihsel gelişimi ve mezheplere bölünme sürecinin temellerini anlamak açısından önemli bir çıkış noktası olduğunu belirtmek gerekir.

1.1.1. Siddhartha Gautama’nın (Buda’nın) Hayatı

Buda kelimesi sözlükte “aydınlanmış kişi” anlamına gelmektedir ve bu isim Budizm inancında en yüce gerçeğe ulaşarak tam olarak aydınlanmış kişilere verilen lakaptır.¹ Bununla birlikte tarihsel bir şahsiyet olarak Buda ismi Siddhartha Gautama için kullanılmaktadır. Siddhartha Gautama’nın yani Buda’nın hayatına ilişkin tarihsel veriler oldukça sınırlıdır ve onun hayatına ilişkin kaynakların neredeyse tamamını Budizm geleneğine ait metinler oluşturmaktadır. Bu geleneksel kaynaklardan en önemlilerinden birinin, Budist bir keşiş olan Asvaghosha’nın Buda’nın ölümünden birkaç yüzyıl sonra onun hayatına ilişkin yazdığı *Buddhacarita* isimli eser olduğu ifade edilebilir.² *Buddhacarita* başta olmak üzere Buda’nın hayatına ilişkin yazılan Budist metinlerde, Buda’nın hayatı anlatılırken anlatıma mitolojik unsurlar eklenmiştir ve bunun sonucunda tarihsel verilerden bu unsurları ayırmak oldukça zorlaşmıştır. Bununla birlikte elde edilen

¹ Korhan Kaya, *Buddhizm Sözlüğü* (Ankara: 2017), s. 46.

² Jeanyee Wong, *Buddha: His Life and Teachings* (New York, 1954), s. 4.

tüm kaynaklar göz önünde bulundurulduğunda Buda'nın MÖ. 6.yy'da yaşamış bir şahsiyet olduğu ve yaklaşık olarak MÖ. 566-486 yılları arasında yaşadığı kabul görmektedir.³

Kaynaklara göre Buda, günümüzde Hindistan ile Nepal sınır hattına yakın bir bölgede Kapilavasta şehri yakınlarındaki Lumbini kasabasında doğmuştur. Buda'nın babasının Sakya Krallığı'nın hükümdarı mı yoksa bu krallıkta üst sınıfa mensup bir aristokrat mı olduğu kaynaklarda tartışılmakla beraber çoğunluk tarafından Buda'nın babası Suddhodana'nın Sakya Krallığı'nın kralı, Buda'nın ise bu krallığın prensi olduğu kabul görmektedir. Buda'nın annesi ise Kraliçe Maya'dır. ⁴ Buda, döneminde bulunan kast sistemi içerisinde Kşatriya sınıfına mensup bir birey olarak dünyaya gelmiştir. Kaynaklara göre Buda, doğumundan kısa süre sonra annesini kaybetmiş ve onu aynı zamanda teyzesi olan üvey annesi Mahaprajapati yetiştirmiştir.⁵ Geleneksel anlatılara göre Siddharta Gautama doğumundan itibaren ilerde Buda olacağına dair birtakım işaretleri hem vücudunda barındırmış hem de davranışlarıyla bu durumu belli etmiştir. Buda, çocukluk ve gençlik yaşlarını büyük bir lüks ve zenginlik içerisinde yaşamış, yaşı geldiğinde ise babası tarafından Prenses Yasodhara ile evlendirilmiştir. ⁶ Buda'nın bu evliliğinden aynı zamanda onun tek evladı olan Rahula dünyaya gelmiştir. Anlatıya göre Buda, 29 yaşına ulaştığında üç kez saraydan çıkmış ve daha önce hiç görmediği üç kötü durum olan; yaşlılık, hastalık ve ölümlle karşılaşmıştır. Bu durumlar onun ruhunda derin bir tesir bırakmış, bir anlamda hayatın anlamını sıkıntılı bir hal içerisinde sorgulamaya başlamıştır. Buda böyle bir sıkıntılı hal içerisindeyken dördüncü kez saraydan çıktığında çileci bir yaşam tarzını benimseyen bir keşiş ile karşılaşır ve onun yolundan giderse sıkıntılarını kurtulabileceğini düşünür. ⁷ Buda tüm bu düşüncelerin sonucunda ailesini ve sarayı ardında bırakarak bir anlamda hayatın anlamını bulmak üzere yola çıkar. Saraydan ayrıldıktan sonra yaklaşık yedi yılını çeşitli çileci öğretmenlerden meditasyon gibi dersler alarak ve asketik hayat tarzını benimseyerek geçirir. Bu sürecin ardından Buda, benimsediği bu çileci yöntemlerin içsel huzuru bulmasını sağlayamayacağını farkettiğinde ise bu yöntemleri terketmiştir. Tüm bunlardan sonra Buda yaklaşık 35 yaşlarında iken Neranjara nehri yanındaki Gaya'da yabani bir incir ağacı olan Bodhi

³ Rupert Gethin, *The Foundations of Buddhism* (New York, 1998), s. 14.

⁴ Walpola Rahula, *What the Buddha Taught* (Charleston, 2011), s. 15.

⁵ Hüsamettin Karataş, *Sakyamuni Buda'nın Tarihsel Kişiliği ve Öğretisinin Yeni Bir Din Haline Geliş Süreci*, Dini Araştırmalar Dergisi, cilt 16, sayı 42 (2013): s. 131.

⁶ Rahula, *What the Buddha Taught* (2011), s. 15.

⁷ Necati Sümer, *Buda'nın Ateş Vaazı Adlı Konuşması Üzerine Bir Değerlendirme*, Tasavvur: Tekirdağ İlahiyat Dergisi 6, no. 2 (2020): 1165-1188.

Ağacı'nın altında bağdaş kurup düşünceye daldığında ruhun ıstırabına yol açan nedenleri ve bunlardan kurtulmanın bilgisine vakıf olduğunu fark eder yani bir anlamda aydınlanarak 'Buda' olur.

Geleneksel metinlere göre Buda, aydınlandıktan sonra bodhi ağacının altında yaklaşık dört hafta daha oturmuştur. Daha sonra ise tecrübe ettiği aydınlanmayı başkalarının da kazanabileceğini düşünerek mesajını yaymaya ve bir anlamda nirvanaya ulaşma yolundaki hikmeti başkalarına da aktarmaya karar vermiştir.⁸ Buda öğretisini yaymaya karar verip Bodhi ağacının altından ayrıldıktan sonra saraydan ayrıldığı süreçte yol arkadaşlığı yaptığı beş asketik arkadaşı ile günümüz Benares yakınlarındaki bir bölgede karşılaşır ve ilk vaazını bu beş kişiye verir. Buda, bu konuşmasında öğretisinin *orta yol* doktrini olduğunu açıklar. Buna göre insanın takip etmesi gereken ilk yol arzuların boyunduruğu ve çileciliğin katı riyazet anlayışından uzak durarak benimsenmesi gereken orta yoldur.⁹ Bu orta yolun hayata en doğru şekilde tatbiki ise Buda'ya göre sekiz dilimli yolu takip etmektir ve bu da insanı Nirvana'ya ulaştırır. Sekiz dilimli yol ise şunlardan oluşur: Doğru bilgi, doğru düşünce, doğru konuşma, doğru davranış, doğru meslek, doğru çaba, doğru konsantrasyon, doğru gözetim.¹⁰ Buda daha sonra kendi öğretisinin bir diğer temel yapı taşı olan dört temel hakikati da açıklar. Buna göre: Hayat acılarla doludur, bu acıların kaynağı ise arzulardır. Acıları yok etmenin yolu arzuları ortadan kaldırmakla geçer ve bunun formülü de sekiz dilimli yolu izlemektir.

Buda, ilk vaazını bu doktrinler çerçevesinde verdikten sonra yaklaşık 40 yıl boyunca başta; Rajgir, Shravasti ve Vaishali olmak üzere Hindistan'ın çeşitli bölgelerinde vaaz vermiş ve etrafına kendi öğretilerini takip edecek olan pek çok kişiyi toplamayı başarmıştır. Kaynaklara göre Buda kırk yıl süren bu vaazlarının ardından yaklaşık 80 yaşlarında iken Hindistan'ın Kuşinagar kentinde ölmüştür.

1.1.2. Buda'nın Ardından Budizm'in Erken Dönemde Yayılışı ve Toplumda Kabulü

Buda'nın aydınlanmaya kavuşmasından Maurya Kralı Asoka'nın MÖ. 3. Asırda krallığının resmi dini kabul etmesine kadar geçen dönemi 'İlk Budizm Dönemi' olarak

⁸ Peter Harvey, *An Introduction to Buddhism* (Second Edition), (Cambridge, 2013), s. 22.

⁹ Ali İhsan Yitik, *Dinler Tarihi El Kitabı: Budizm* (Ankara, 2019), s. 359.

¹⁰ Yitik, *Dinler Tarihi El Kitabı: Budizm* (2019), s. 370-371.

adlandırmak mümkündür.¹¹ Bu dönemde Budizm, sangha teşkilatının kurucuları kabul edilen Buda'nın öğrencileri yardımıyla halk arasında yayılmaya başlamıştır. Nitekim kaynaklara göre Buda, ilk dönemde keşiş olarak yanında bulunan elli dört kişiden dört bir yana dağılarak *dhammayı* akılla ve güzel sözle insanlara vaaz etmelerini istemiştir.¹² Bu keşişler hem halk arasında Budizm'in yayılımını hızlandırmış hem de *sangha* teşkilatına yeni keşişler kazandırmışlardır. Budizm erken dönemde Brahminler tarafından yeni bir dini gelenek olmaktan ziyade sapık bir mezhep olarak kabul edilip bir anlamda tekfir edilmeye çalışılsa da Hindistan toplumunun önemli bir kesimi tarafından müstakil bir din olarak benimsenmiş ve hızla gelişimini sürdürmüştür. Nitekim Buda'nın ölümünün ardından devam eden birkaç aylık süreçte hızla büyüyen keşiş topluluğu, ortaya çıkan dini meseleleri görüşmek üzere Rajgir'de ilk Budist konsilini toplamıştır. Yaklaşık 500 keşişin katıldığı bu konsilde Buda'nın öğrencilerinden Ananda Buda'nın öğretilerini, Upali ise manastır disiplinine ilişkin kuralları okumuştur. Diğer keşişler tarafından da onaylanan bu metinler “Üç Sepet” olarak adlandırılan Budist kutsal metin külliyyatından; Vinaya Pitaka ve Sutta Pitaka'nın teşekkülünün başlangıç noktası olarak kabul edilebilir.¹³ Rajgir konsilinden yaklaşık 70 yıl sonra ise manastır hayatına ve keşişlerin yaşamına ilişkin bazı meseleleri görüşmek üzere Vaisali konsili toplanmıştır. Hem Vaisali konsilinde hem de bu konsilden sonra toplanan I. ve II.Pataliputra Konsili'nde özellikle manastır disiplinine ilişkin konularda yaşanan anlaşmazlıklar sonucu *sangha* teşkilatı içinde ilk bölünmeler gerçekleşmiştir. Başlangıçta bu ayrılıkların nedeni büyük oranda Vinaya adı verilen manastır kuralları iken ilerleyen süreçte bu ayrılıklar doktrinsel ayrılığı da dönüşmüş ve Budizm içerisindeki mezhepleşmenin de temelleri atılmıştır.¹⁴ Mezhepler arasındaki ayrışma konusuna çalışmanın ilerleyen bölümlerinde daha ayrıntılı olarak değinilecektir.

Erken dönemde yaşanan bu konsil süreçlerinin yanı sıra bu dönemde Budizm açısından yaşanan bir diğer büyük olay ise Maurya Kralı Asoka'nın Budizm'i devletinin resmi dini olarak kabul edişi olmuştur. Kral Asoka'nın Budizm'i devletinin resmi dini olarak kabul etmesi, Budizm'i resmi anlamda bütün Hindistan'ın dini haline getirmiştir.¹⁵ Kral Asoka'nın hüküm sürdüğü tahmini MÖ. 268-232 yılları arasında Budizm artık

¹¹ Ali İhsan Yitik, *Budizm*, Ş. Gündüz (ed.), *Yaşayan Dünya Dinleri* (2019), s. 307–355.

¹² Hirakawa Akira, *A History of Indian Buddhism: From Sakyamuni to Early Mahayana* (USA, 1990), s. 32

¹³ Akira, *A History of Indian Buddhism* (1990), s. 70.

¹⁴ Harvey, *An Introduction to Buddhism* (2013), s. 89.

¹⁵ Karataş, *Sakyamuni Buda'nın Tarihsel Kişiliği ve Öğretisinin Yeni Bir Din Haline Geliş Süreci*, (2017), s.136.

Hindistan dışında da yayılmaya başlayarak büyük bir gelişim ivmesi kazanmıştır.¹⁶ Nitekim Kral Asoka: Kutsal metinlerin tespiti, misyonerlik yoluyla Budizm'in yaygınlaştırılması ve Buda'nın anısına inşa ettirdiği stupalar ile Budizm tarihinde en önemli şahsiyetlerden biri haline gelmiştir. Kral Asoka döneminde bir kralın desteğini alan Budizm, Hindistan toplumu içerisinde de büyük oranda kabul görmeye başlayarak büyük bir atılım kazanmıştır.

1.2. Erken Dönem Budist Mezheplerin Ortaya Çıkışı ve Theravada'nın Müstakil Bir Okul Olma Süreci

Budizm'in erken dönemde gelişmesi ve yayılması beraberinde ilk konsillerin de toplanmasını gerekli kılmıştır.¹⁷ Bu konsillerden ikincisi olan Vaisali konsili ise bir anlamda Budizm içerisindeki bölünmenin başlangıç noktası olmuştur. Bu konsilde manastır disiplinine ilişkin bazı kurallar tartışılmış, keşişlere; altın ve gümüş kabul etmek, yemekten sonra süt içmek gibi bazı yasaklar tartışılmıştır.¹⁸ Bunun sebebi Vaisali bölgesindeki keşişlerin halktan direkt olarak altın alarak bu kuralları ihlal etmeleridir.¹⁹ Vaisali bölgesindeki keşişlerin bu tutumu hem doğu ve batı keşişleri arasındaki fikir ayrılıklarını gözler önüne sermiş hem de daha derin bölünmelere yol açacak Vaisali konsilinin toplanmasına neden olmuştur. İkinci konsil olan Vaisali konsiline katılan yaklaşık 700 keşiş içerisindeki muhafazakâr grup, söz konusu yasakların uygulanışı ve bu yasakları ihlal eden keşişlerin durumu hakkında bir karara varmak üzere Doğu ve Batı Hindistan'dan olmak üzere keşişlerden oluşan bir heyet görevlendirmiştir. Bu kişiler Vaisali keşişlerinin günlük yaşamlarında uyguladığı halktan altın kabul etmek, öğleden sonra katı yiyecek tüketmek gibi bazı uygulamaların Buda'nın geleneksel Vinaya kurallarıyla çeliştiğine karar vermiş, bunun sonucunda *sangha* içerisindeki ilk büyük bölünme yaşanmıştır. Zira keşişler arasında *Mahasanghika* olarak adlandırılan grup, muhafazakâr olarak nitelendirdikleri heyetin vardığı bu hükmü kabul etmemiş ve heyetin vardığı kararı tanımamıştır.²⁰ Bunun yanında bu konsilde yasakları ihlal eden Vaisali bölgesi keşişlerinin de *sangha* teşkilatından atılmasına karar verilmiştir. Vaisali konsili ve ardından yaşanan süreçte Budist topluluğu içerisinde daha liberal ve özgürlükçü kabul

¹⁶ Akira, *A History of Indian Buddhism* (1990), s. 96.

¹⁷ Bibhuti Baruah, *Buddhist Sects and Sectarianism* (New Delhi: 2000), s. 6.

¹⁸ Baruah, *Buddhist Sects and Sectarianism* (2000), s. 12.

¹⁹ Baruah, *Buddhist Sects and Sectarianism* (2000), s. 6.

²⁰ Baruah, *Buddhist Sects and Sectarianism* (2000), s. 7.

edilen *Mahasanghika* ekolü ile gelenekçi kanadı temsil eden *Sthavirada*²¹ ekolü arasında belirgin bir yol ayrılığı gerçekleşmiştir. Vaisali konsilinin ardından yaşanan bu iki kutuplu bölünme daha sonraki konsiller döneminde daha da derinleşmiş ve bu iki ekol kendi içerisinde okullara ayrılmıştır.

Akademik kaynaklarda *Sthavirada* ve *Mahasanghika* ekollerine bağlı yaklaşık 18 farklı okulun ortaya çıktığı değerlendirilmektedir. *Mahasanghika* kolunun alt grupları Doğu ve Güney Hindistan'da 7. ve 8.yy'a kadar varlıklarını sürdürse de bu alt kollardan hiçbiri günümüze kadar varlığını sürdürememiştir.²² Bununla birlikte günümüzdeki Mahayana Budizm'i mensuplarından bazıları kendilerini *Mahasanghika* okulunun devamı olarak görmektedir.²³ *Sthavirada* kanadında ise ortaya çıkan okullardan sadece bir tanesi günümüzde kurumsal olarak varlığını devam ettirmektedir ve bu okul *Sthavirada* ekolünün *Vibhajjavada* kolunun devamı olan *Theravada*'dır. *Vibhajjavada* okulu mensubu keşişler başta Mahinda olmak üzere Kral Asoka döneminde Sri Lanka'ya ulaşmış ve burada bu okulun devamı olan Theravada ekolünün temellerini atmışlardır. Bu bağlamda Sri Lanka'da kurumsallaşan Theravada ekolünün ilk dönem ortaya çıkan *Sthavirada* yani muhafazakâr kanadın günümüzdeki temsilcisi olduğunu ifade etmek gerekmektedir. Nitekim Pali dilinde "*Theravada*", yani "Ataların Öğretilerine Sadık Kalanlar" kavramının Sanskritçe karşılığı "*Sthavirada*"dır. Theravada mensupları kendilerini en eski ve orijinal mezhep olarak görmekte ve kendilerini "*Sthavirada*" ekolüne dayandırmaktadırlar.²⁴

1.3. Budizm'in Hindistan Dışına Yayılması: Seyahatler ve Misyoner Faaliyetler

²¹ *Sthavirada*, Vaisali Konsili sonrasında Budist toplumunda yaşanan ilk büyük bölünme neticesinde ortaya çıkan muhafazakâr kanadın Sanskritçe isimlendirmesidir. Bu geleneğin Pali dilindeki adı "*Theravada*" olmakla birlikte Günümüzde "*Theravada*" olarak isimlendirilen ekol, erken dönem *Sthavirada* geleneğinin tamamını kapsayan çatı bir kavram olmaktan ziyade daha sonraki süreçte *Sthavirada* geleneği içerisinde ayrı bir kol olarak ortaya çıkan bir geleneği ifade etmektedir. Bu doğrultuda çalışmamızda kronolojik ve kavramsal hassasiyet gözetilerek erken dönem bağlamında "*Sthavirada*" terimi kullanılacak, daha geç ve kurumsallaşmış yapıyı ifade etmek üzere ise "*Theravada*" terimi tercih edilecektir.

²² Travagnin, Connolly, ve Varley, *The Illustrated Encyclopedia of Buddhism* (2009), s. 195.

²³ Karataş, *Sakyamuni Buda'nın Tarihsel Kişiliği ve Öğretisinin Yeni Bir Din Haline Geliş Süreci*, (2017), s.138.

²⁴ Karataş, *Sakyamuni Buda'nın Tarihsel Kişiliği ve Öğretisinin Yeni Bir Din Haline Geliş Süreci*, (2013), s.137.

Budizm, erken dönemde yerel yöneticiler ve tüccarlardan aldığı destekle Kuzey Hindistan'ın tamamına yayılmıştır. Kral Asoka dönemiyle birlikte ise ilk kez Hindistan dışındaki bölgelere yayılarak global bir din olma yolunda ilk adımını atmıştır. Budizm'in Hindistan dışında ilk yayıldığı bölgelerin: Günümüz Kuzeybatı Pakistan'ında bulunan Gandhara, Afganistan'a bağlı Baktriya ve Orta Asya'da yer alan Tarım Havzası gibi bölgeler olduğu düşünülmektedir. Bununla birlikte Kral Asoka tarafından desteklenen Budist misyonerlerin: Sri Lanka başta olmak üzere Güneydoğu Asya, Orta Asya ve hatta Akdeniz ülkeleri olmak üzere çeşitli ülkelere ulaştıkları bilinmektedir.²⁵

Asoka döneminden sonra da Budizm'in yayılması gezgin keşişler yoluyla devam etmiştir. Özellikle İpek Yolu'nun geçtiği Orta Asya yoluyla yolculuklar yapan keşişler aracılığıyla Budizm Çin gibi ülkelere yayılmıştır. Çin kaynaklarına göre Budist keşişler Çin'e ilk kez Han Hanedanlığı (MÖ. 206 – MS 220) döneminde ulaşmıştır. Bu dönem aynı zamanda Kuzey Hindistan ve Orta Asya'da Kuşan İmparatorluğu'nun hâkim olduğu dönemdir. Tıpkı Kral Asoka gibi Kuşan İmparatoru Kanişka da (MÖ. 78-99) Budizm'in Hindistan ötesine yayılmasında büyük rol oynamıştır.²⁶ Kore ve Vietnam'a ise Budizm'in varışı MS 3.yy'da Hindistan ve Çin'den gelen keşişler aracılığıyla olmuştur. MS 10.yy'a ulaşıldığında ise Budizm bu ülkelerde halkın her kesimine yayılmış bir din haline gelmiştir.²⁷ Japonya'da ise Budizm'in ülkeye ilk girişi MS 538 yılında Kore aracılığıyla olurken²⁸, ilerleyen yüzyıllarda Budizm'in ülkede seyri hanedanlıklara bağlı olarak değişim göstermiştir. Budizm, özellikle Çin, Kore ve Japonya gibi ülkelere ulaştığı andan itibaren yerel kültür ve inanışlarla etkileşim içine girmiştir. Nitekim bu ülkelerde Budizm'in gelişinden önce Konfüçyanizm, Taoizm ve Şintoizm gibi yerel inançların varlığı göze çarpmaktadır. Bu bağlamda Budizm, bu ülkelerde yerel inanç ve kültürlerle çatışmak yerine karşılıklı etkileşimde bulunarak yayılma yoluna gitmiştir. Budizm'in Hindistan dışına kuzey yönünde yayılan ekolü *Mahayana*²⁹ olurken güneyde yani; Sri Lanka, Tayland, Kamboçya, Laos gibi ülkelere ise Theravada ekolü yayılım göstermiştir. Bu ülkelere Budizm'in yayılımında anahtar ülke Sri Lanka'dır. Sri Lanka ve Güneydoğu

²⁵ William J. Long, *The Asokan Empire, A Buddhist Approach to International Relations*,(2021), s.64.

²⁶ Yalçın Kayalı, *Hindistan Kuşan İmparatorluğu'nun Yükselme Dönemi ve Kral Kanişka 'MS 78-99'*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi 55, sayı: 2 (2017), s.203.

²⁷ Harvey, *An Introduction to Buddhism* (2013), s. 224.

²⁸ Harvey, *An Introduction to Buddhism* (2013), s. 226.

²⁹ *Mahayana* kelimesi Sanskritçe'de "Büyük Araç" anlamına gelir. MS 1.yüzyıldan itibaren Mahasanghika geleneğinin doktrinlerini ve fikirlerini esas alarak gelişen bir Budist ekoldür. Bu ekol kendisini *Mahayana* yani "Büyük Araç" olarak isimlendirirken, karşıt fikirde oldukları grupları *Hinayana* yani "Küçük Araç" olarak isimlendirmiştir.

Asya’da Budizm’in ortaya çıkış ve gelişme sürecine ise sonraki bölümlerde değinilecektir.

2. BÖLÜM: ANA HATLARIYLA THERAVADA BUDİZM’İ

2.1. Temel Kavramlar ve Öğretiler

“Ataların Öğretilerine Sadık Kalanlar” olarak da isimlendirilen Theravada Budizm’i mensupları, kendilerini Buda’nın öğretisine sadık kalanlar olarak tanımlamakta ve görmektedirler. Bu bağlamda Theravada Budizm’i kendisini dinin hem doktrinsel yani inanç boyutunda hem de pratik yani manastır hayatı başta olmak üzere ibadet boyutunda otorite olarak görmekte ve dinin orijinal formunu yaşatanların kendileri olduğunu savunmaktadırlar. Bu doğrultuda Theravada Budizm’inin temel kavram ve öğretilerini büyük oranda Buda’nın vaazlarında insanlara ilettiği doktrinler ve Buda’nın ölümünden sonraki süreçte şekillenen Pali kutsal metin koleksiyonu olan Tipitaka³⁰ etrafında şekillenen doktrinler oluşturmaktadır. Bu öğretilerden bazıları Budizm’in yaşayan diğer büyük ekolü olan Mahayana ile uyumla birlikte, bazı kavramlara olan bakış açısı Mahayana’dan ayrılarak Theravada Budizm’inin özgün düşünce yapısını yansıtmaktadır. Aşağıda Theravada Budizm’ine ilişkin bazı kavram ve doktrinlere ana hatlarıyla yer verilecektir.

2.1.1. Gerçek-Doğru (Sacca) Doktrini

Sacca kelimesi “gerçek, doğru” sözcüğünün Pali dilinde söylenişidir.³¹ Gerçeklik doktrini Tipitaka ve diğer Budist *suttalarındaki* öğretilerin genel çerçevesini çizen temel yapı taşlarından biri olmuştur.³² Bu öğretinin gelişimi ise Buda’nın, aydınlanmaya kavuşmasından sonra yaptığı ilk vaazına dayanmaktadır. Buda, bu vaazında insanlığın durumuna ilişkin *Dört Temel Gerçek* veya *Dhamma’nın Dört Temel İlkesi* olarak adlandırılabilir dört hususu (*ariya-sacca*) açıklamıştır.

³⁰ *Tipitaka* veya Sankskritçe: *Tripitaka*, “Üç Sepet” anlamına gelir. Budizm’de üç temel bölümden oluşan kutsal kitap külliyyatına verilen isimdir. Çalışmamızda bu kavram Pali dilindeki karşılığı olan “Tipitaka” şeklinde kullanılmıştır.

³¹ Kaya, *Buddhizm Sözlüğü* (2017), s. 163.

³² Andrew Skilton, *Theravāda: A Companion to Buddhist Philosophy*, (2013), s. 76.

Gerçeklik öğretisinin bir felsefe ve doktrine dönüşümünün ise Buda'nın ölümünden sonra *Tipitaka*'nın 3 temel parçasından biri olarak kompoze edilen *Abhiddamma Pitaka* ile beraber olduğu ifade edilebilir. Nitekim Buda'nın vefatından sonraki süreçte Mahayana Budistleri *sacca* yani gerçeklik adı verilen ilkeleri daha yüksek öğretilere ulaşmanın bir ön aracı olarak görürken, Theravada mezhebi bu ilkeleri yüksek öğretilerin bir öznesi olarak kabul etmiştir.³³ Theravada'ya göre nesnelere olduğu gibi yani gerçek halleriyle görmek ve Buda ne diyorsa gerçek kabul etmek hem bir öğreti hem de onların inanç felsefesinin önemli bir parçasıdır.³⁴

2.1.2. Benlik (Atta-Anatta) Doktrini

Atta kelimesi: Benlik, öz veya ruh olarak tercümesi yapılan Pali dilindeki kavramlardan biridir.³⁵ *Anatta* ise bu kavramın tam tersi olarak: “bireyde ya da dış dünyada ebedi ve değişmez bir özün yokluğu” olarak tanımlanan bir kavramdır ve bu kavram Theravada öğretisi içerisinde önemli bir yer tutmaktadır.³⁶ Buna göre insanlar dahil herhangi bir madde; ebedi, değişmez ve kalıcı değildir ve bu dünyadaki her şey birbirine nedensellik bağı ile bağlıdır. Buda'ya ve ondan sonra onun öğretilerine bağlı olarak gelişen Budist düşünceye göre insanların acı çekmesine sebep olan ana etmenlerden biri yanlış benlik algısıdır. İnsanları bu algıya yani yanlış bir benlik ve hatalı bir bilince iten unsurlar ise 5 tanedir. Bu 5 hususa Pali dilinde “*khandha*” adı verilir. Bunlar: *rupa* (şekil), *vedana* (duyular), *samcna* (ayırt etme), *samskara* (duyular ve ayırt etmeden dolayı oluşan tepkiler) ve *vicnana* (bilinç) olarak sınıflandırılır.³⁷ Buda'ya göre bu beş unsur insanların kalıcı bir benlikleri varmışçasına onları yanıltarak hatalı bir bilinç geliştirmelerine sebep olur ve bu benlik bilincinden sıyrılamayan insanlar *samsara* (doğum-ölüm zinciri) içerisinde kurtulamazlar. Yani başka bir deyişle insanların dört temel hakikatin ilk halkası olan *dukkhayı* idrak edebilmeleri için *anatta* ilkesini idrak etmeleri gerekir. Budizm'in kendi içerisinde *anatta* ile alakalı pek çok tartışma ve farklı fikir bulunmaktadır. Nitekim Buda'nın *anatta* yani benliğin yokluğundan bahsederek benliğin mevcudiyetinin tamamını mı yoksa kalıcı bir benliği mi reddettiği konusunda çeşitli fikirler bulunmakta ve ağırlıklı olarak Buda'nın kalıcı bir benliğin varlığını

³³ Peter Harvey, *Dukkha, Non-Self, and the Teaching on the Four 'Noble Truths, A Companion to Buddhist Philosophy* (2013), s. 27.

³⁴ Jose Ignacio Cabezon, *The Concepts of Truth and Meaning in the Buddhist Scriptures*, Journal of the International Association of Buddhist Studies (1981), s. 7.

³⁵ Kaya, *Buddhizm Sözlüğü* (2017), s. 32.

³⁶ Skilton, *Theravāda: A Companion to Buddhist Philosophy*, (2013), s. 76.

³⁷ Kaya, *Buddhizm Sözlüğü* (2017), s. 172.

reddettiği görüşü kabul görmektedir.³⁸ Dolayısıyla Pali Literatürü içerisinde görüşleri daha belirginlik kazanan Theravada Budizm’inde de asıl olarak reddedilen benliğin tamamen varlığı değil kalıcı bir benliğin varlığıdır. Zaten aksi kabul edildiğinde *karma* gibi hususları açıklamak da oldukça zorlaşır.³⁹

2.1.3. Pratityasamutpada- Nedensellik Doktrini

Varlıkların öz veya benlik olarak geçici olduğunun kabul edilmesi ve her varlığın birbirine nedensellik bağı ile bağlı olduğunun kabul edilmesi *pratityasamutpada* yani bağımlı nedensellik zinciri ve doktrininin şekillenmesinde de başlangıç noktası olmuştur. Bir insanın geçici benliğinin farkında olmasına engel olan beş unsura *khandha* adının verildiğini yukarıda ifade etmiştik. Asıl olarak bu beş unsurun yol açtığı şey ise Budizm’de *avidya* yani “cehalet” olarak ifade edilir ve 12 halkalı nedensellik zincirinin başlangıç halkası da bu cehalettir. Buradaki 12 zincire ise bağ anlamına gelen *nidana* adı verilir⁴⁰ ve her bir Nidana diğerini ortaya çıkaran bir ön koşul niteliğindedir. Nidana adı verilen bu zincirlerden kurtulamayan insan doğal olarak doğum-ölüm zincirinden de kurtulamaz. Yukarıda da belirtildiği gibi bu 12 halkanın ilki *avidya* yani cehaletken, sonuncusu *caramaranam* yani yaşlılık ve ölümdür. Theravada ve çoğu Budist ekolü içerisinde bu 12 nedensellik zinciri, “Yaşam Çarkı” adı verilen popüler Budizm simgesinin dış kenarını oluşturur. Theravada Budizm’inde veya daha özelde Pali Kanon’u içerisindeki Abhidamma Pitaka’da Pratityasamutpada’ya ek olarak onu tamamlamak için bir nedensellik ilkesi daha belirtilmiştir. Bu ilkeye ise *Patthana-Naya* yani “Koşullu İlişkiler Yöntemi” adı verilir. Bu ilkenin temelde 3 parçası bulunmakla birlikte ana fikri hiçbir şeyin tek bir nedenden kaynaklanmadığıdır. Dolayısıyla Abhidamma felsefesinin bir anlamda Buda’nın ortaya koyduğu bağımlı nedensellik ilkesini daha kompleks bir yapıya dönüştürme gayesinde olduğu ifade edilebilir.

2.1.4. Nibbana

³⁸ Nguyen Quy Hoang, *The Doctrine of Not-Self (Anattā) in Early Buddhism*, International Review of Social Research 9, no. 1 (2019), s. 20.

³⁹ Hoang, *The Doctrine of Not-Self (Anattā) in Early Buddhism*, (2019), s. 20.

⁴⁰ Kaya, *Buddhizm Sözlüğü* (2017), s. 143.

*Nibbana*⁴¹ veya Sanskritçe *nirvana* kelimesi Budizm’de: “Dünya hayatındaki arzu ve ihtirasların söndürülerek doğum-ölüm zincirinden kurtulmak.” anlamında kullanılmaktadır.⁴² Hint dinlerinde ve özel olarak Budizm’de *nibbana* nihai amaçtır ve bu hususta bütün Budizm mezhepleri hemfikirdir. Nitekim bütün mezheplerde *nibbana*’ya ulaşan kişi nihai mutluluğa ulaşmış ve kurtulmuştur. Theravada mezhebine göre *nibbana* sonradan elde edilen bir haldir ve *samsaranın* (doğum-ölüm döngüsü) karşıtı bir durumdur.⁴³ Theravada mezhebi içerisinde *nibbana* kavramının yanında *parinibbana* adı verilen ve *nibbanaya* kavuşan kimselerin yani Buda ve arhatların bir daha doğmamak üzere ölümünü ifade eden kavram da önem taşımaktadır. Buna göre *nibbana* makamı öldükten sonra ulaşılan bir makam değil bu dünya içerisinde elde edilen bir makamdır.⁴⁴ Nihai hedef olan *nibbana* konusunda Theravada ve Mahayana ekollerinin pek çok noktadaki görüşlerinin ortak olduğu ifade edilebilir.

2.1.5. Arhat ve Bodhisatta İnancı

Theravada Budizm’i içerisinde *arhat* kavramı “değerli kişi” anlamına gelir ve Therava Budizm’ine göre *arhat* veya *arahant* kutsallığın en üst seviyesinde olan kişidir ve *arhatlar* gelecekte bir daha doğmayacaklardır, yani kurtuluşa ermişlerdir. Theravada Budizm’inde *arhat* ile *buddha* makamı arasında bir fark bulunmaktadır: Buna göre Buda, aydınlanmaya kişisel çabalarıyla ulaşmışken *arhatlar* başka birinin rehberliğinde aydınlanmaya ulaşmışlardır. Bunun yanında Pali metinlerinde zaman zaman Buda’yı nitelemek için *arhat* kelimesinin kullanılması bir anlamda bu geleneğe *arhatlık* makamına verilen önemi göstermektedir. *bodhisatta*⁴⁵ kavramı ise hem Theravada geleneği hem de Mahayana ekolü içerisinde kullanılan bir kavram olmakla beraber iki ekol içerisinde bu kavramın kullanım alanının farklılaştığı öne sürülebilir. Nitekim kelime anlamı: “aydınlanarak Buda olmayı amaç edinen kişi” olan bu kavram Theravada geleneği içerisinde daha çok Buda’nın son kez dünyaya gelmeden önceki yüzlerce yaşamında taşıdığı ünvanıdır. Buda’nın bir *bodhisatta* olarak yaşadığı hayatlar bu gelenek

⁴¹ *Nibbana* veya Sanskritçe: *Nirvana*, Budizm’de doğum-ölüm zincirinden kurtulularak ulaşılan amaçlanan nihai makamdır. Çalışmamızda bu kavram Pali dilindeki karşılığı olan “*Nibbana*” şeklinde kullanılmıştır.

⁴² Kaya, *Buddhizm Sözlüğü* (2017), s. 145.

⁴³ Cemil Kutlutürk. *Hint Dinleri, Dünya Dinleri*, ed: Şinasi Gündüz, Milet Nihal Yayınları, 2019, s.213.

⁴⁴ Asanga Tilakaratne, *Suffering and Liberation in Theravāda Buddhism*, International Journal 10 (2008), s. 101.

⁴⁵ *Bodhisatta* veya Sanskritçe: *Bodhisattva*, Buda’nın önceki yaşamları veya başkalarının aydınlanması için kendi aydınlanmasını erteleyen kişiler için kullanılan bir kavramdır. Çalışmamızda bu kavram Pali dilindeki karşılığı olan “*Bodhisatta*” şeklinde kullanılmıştır.

içerisinde *cataka* öykülerinde anlatılır. Ana kahramanı *Bodhisatta* olan *cataka* öyküleri Pali külliyyatı içerisinde önemli bir yer tutmaktadır ve bu öykülerden bazıları Pali Kanon içerisindeki Sutta Pitaka'da bir kitap halinde toplanmıştır.⁴⁶

Theravada Budizm'ine göre Buda'nın *bodhisattalık* kariyeri başkalarının iyiliği için kendi aydınlatmasını feda etmenin en güzel örneğidir zira Buda daha önce pek çok kez aydınlanmaya erişebilecekken başkalarının aydınlanması için bu durumdan feragat etmiştir.⁴⁷ Bu bağlamda Theravada içerisinde *bodhisatta* figürleri oldukça önemli bir yer tutmakta ve özellikle Sri Lanka'da bazı tapınaklarda resmedilen çeşitli *bodhisatta* figürleri bulunmaktadır.⁴⁸ *Bodhisatta* kavramının henüz aydınlanmamış kişiler için kullanılan bir kavram olması konusunda Theravada ve Mahayana ekolleri aynı çizgide olmakla birlikte Mahayana geleneği içerisinde bu kavram, Buda'nın önceki yaşamlarından farklı olarak aydınlanmaya çalışan herkes için kullanılmaya başlanmıştır. Buna ek olarak Mahayana ekolü içerisinde *bodhisatta* kavramı Theravada'nın *arhatlık* makamının daha üzerinde kutsal bir yere koymuştur zira başkalarının aydınlanması için kendi aydınlanmasını ertelemek bir insan için olabilecek en erdemli ve kutsal makamdır. Theravada mezhebi ise böyle bir kıyası mantıksız görür çünkü henüz aydınlanmamış kişiler olan *bodhisatta* ile aydınlanmış kişiler olan *arhatları* kıyaslamak anlamsız ve adaletsiz bir durumdur.⁴⁹ Bu bağlamda Theravada ve Mahayana Budistleri arasında söz konusu kavramlara olan bakış açısının kavramsal ve temel bakış açıları yönünden belirgin farklılıklar taşıdığını belirtmek gerekmektedir.

2.2. Tipitaka: Pali Kutsal Metin Külliyyatı

Tipitaka: “Üç Sepet” anlamına gelir ve Pali Kutsal Metin Külliyyatının (Pali Kanonu) üç bölümünü ifade eden bir terimdir. Tipitaka (Üç Sepet): Disiplinler Sepeti (Vinaya Pitaka), Konuşmalar/Söylemler Sepeti (Sutta Pitaka) ve Felsefe/Yüksek Öğretiler Sepeti (Abhidhamma Pitaka) olmak üzere üç kısımdan oluşur. Pali Kanonu veya Tipitaka'nın teşekkül sürecinin Buda'nın ilk vaazını verdiğini andan itibaren başladığını ifade etmek yanlış olmayacaktır. Nitekim Tipitaka'nın ilk 2 kısmını oluşturan Vinaya Pitaka ve Sutta

⁴⁶ Ali Gül, *Bir Budist Ahlak Klasığı: Aryaşura'nın Catakamala'sı*, Milet ve Nihal 19, no. 2 (2022), s. 156.

⁴⁷ Shanta Ratnayaka, *The Bodhisattva Ideal of Theravāda*, Journal of the International Association of Buddhist Studies (1985), s. 88.

⁴⁸ Ratnayaka, *The Bodhisattva Ideal of Theravāda*, (1985), s. 95.

⁴⁹ Ratnayaka, *The Bodhisattva Ideal of Theravāda*, (1985), s. 95.

Pitaka Buda'nın manastır disiplinine ve vaazlarına ilişkin öğretilerden oluşur ve bu öğretiler sözlü olarak birkaç yüzyıl boyunca aktarılmıştır.

Geleneksel anlatıya göre Pali Kutsal metinleri ve beraberindeki yorumlar Mahinda ve beraberindeki keşişler tarafından sözlü olarak Sri Lanka'ya ilk kez MÖ. 3.yüzyılda ulaşmış ve aktarılmıştır.⁵⁰ Dolayısıyla bu dönemde yazılı halde bulunmayan bu kutsal anlatılar Sri Lanka'da da Kral Vattagamani dönemine kadar (MÖ. 1.yy) sözlü şekilde aktarılmaya devam etmiştir. Bu dönemde Pali Kutsal Metinleri Aluvihare mağaralarında bir grup keşiş tarafından yazıya geçirilmiştir. Tipitaka'nın diğer Güneydoğu Asya ülkelerine geçişi de bu doğrultuda Sri Lanka üzerinden olmuştur.⁵¹ Tipitaka'nın ilk kez yazıya geçirilen nüshaları günümüze ulaşmamakla birlikte günümüze ulaşan metinlerin modern dönemde İngilizce'ye ilk tercümesi Pali Text Society (Pali Metin Topluluğu) tarafından yapılmış ve İngilizce olarak basımı da ilk kez 19.yy'dan sonra gerçekleşmiştir. Aşağıda Tipitaka'nın her bir bölümü hakkında ana hatlarıyla bilgi verilecektir.

2.2.1.Sutta Pitaka

Sutta kelimesi “bağ, ip” gibi anlamlara gelmektedir ve Sutta Pitaka yani “bağ sepeti” isimlendirmesi bir anlamda Budist öğretiler ile insanların yaşamları arasındaki bağa işaret etmektedir.⁵² Sutta Pitaka'nın ana temasını Buda'nın öğretileri oluşturmaktadır. Buda'nın ilk kez vaazlarında insanlara aktarmaya başladığı dört soylu hakikat, sekiz dilimli yol başta olmak üzere diğer öğretileri başta Budist konsilleri olmak üzere gelenek içerisinde sözlü olarak aktarılmaya belli bir döneme kadar devam etmiştir. Sutta Pitaka, Tipitaka'nın diğer sepetleri gibi yazılı bir metin haline Sri Lanka'da getirilmiştir. Sutta Pitaka kendi içerisinde 5 ana bölüme veya koleksiyona (*Nikaya*) ayrılır. Bu bölümler şu şekilde sıralanabilir: *Digha Nikaya* (Uzun Söylemler Koleksiyonu), *Majjhima Nikaya* (Orta Uzunluktaki Söylemler Koleksiyonu), *Samyutta Nikaya* (Bağlantılı Söylemler Koleksiyonu), *Anguttara Nikaya* (Sayısal Söylemler Koleksiyonu) ve *Khuddaka Nikaya* (Küçük Kitaplar Koleksiyonu).⁵³ Sutta Pitaka içerisindeki her bir *nikaya* da kendi içerisinde pek çok bölüme ayrılmaktadır. Nitekim *Digha Nikaya* 3 ana bölüm ve 34 *suttadan* oluşmaktadır. *Digha Nikaya*'da içerisinde Budist öğretiler barındıran hikmetli

⁵⁰ Steven Collins, *On the Very Idea of the Pali Canon*, Buddhism: Critical Concepts in Religious Studies, (2005), s. 76.

⁵¹ Andrew Skilton, *Theravāda: A Companion to Buddhist Philosophy* (2013), s. 75.

⁵² Yitik, *Dinler Tarihi El Kitabı: Budizm* (2019), s. 366.

⁵³ Russell Webb, ed., *An Analysis of the Pali Canon*, Buddhist Publication Society, (Kandy,1991), s. 16.

diyalogların önemli bir yer tuttuğu belirtilmelidir. Bu diyalogların öznesi ise bazen bir kraken bazen çileci bir keşiş olmaktadır. Bunun yanında Buda'nın önceki yaşamlarına dair bölümler, son yaşamında gösterdiği hikmetli olaylara ilişkin anlatılar da Digha Nikaya içerisindeki suttalar da yerini almaktadır.

Sutta Pitaka'nın bir diğer bölümü olan Majjhima Nikaya ise 15 bölüm ve 152 *suttadan* oluşmaktadır. Bu bölümde de pek çok öğretilerle birlikte: arzuların ortadan kaldırılması, meditasyon ve zihinsel gelişim ile öğretilerin göze çarptığı ifade edilebilir. Samyutta Nikaya ise gruplandırılmış *suttalardan* oluşur ve bu bölümdeki 2.889 sutta 56 grup halinde sınıflandırılmıştır. Bu gruplara *samyutta* adı verilir.⁵⁴ Bu bölümdeki öğretiler belirli bir doktrini veya kişiliği ele almaktadır.⁵⁵

Sutta Pitaka'nın dördüncü bölümü olan Anguttara Nikaya ise sayısal olarak sınıflandırılmış 11 bölüm (nipata) ve 2.308 suttadan oluşur.⁵⁶ Anguttara Nikaya'da sayısal olarak sınıflandırma yalnızca tasnif için yapılmamış aynı zamanda içerikler de sınıflandırılmış bu bölümlere göre şekillenmiştir. Örneğin 2.bölümde karmanın iki türü, 3.bölümde bedenün üç zaafı, 5.bölümde keşişlerin veya öğrencilerin 5 karakteristik özelliği, son bölüm olan 11.bölümde ise mutluluğun 11 türü gibi konular işlenmiştir.⁵⁷ Anguttara Nikaya, Sutta Pitaka içerisinde sınıflandırma ve içerik açısından oldukça ilgi çeken bir bölümdür.

Sutta Pitaka'nın son bölümü olan Khuddaka Nikaya ise 15 kitaptan oluşmaktadır. Bu 15 kitap içerisinde özellikle *Dhammapada* (Dhamma Yolu) ve *Suttanipata* (Buda'nın Söylemleri Koleksiyonu) kitapları Theravada başta olmak üzere Budizm geleneği içerisinde en çok okunulan kitaplar arasında gösterilir. Suttanipata'nın Türkçe çevirisi Prof. Dr. Korhan Kaya tarafından yapılmış ve Türkçe literatüre kazandırılmıştır.⁵⁸

2.2.2. Vinaya Pitaka

Vinaya Pitaka, Tipitaka koleksiyonu içerisinde manastır hayatı kurallarını içeren metinlerdir. Bu metinler *sangha* teşkilatının veya başka bir deyişle Budist keşişlerin; başta

⁵⁴ Kaya, *Buddhizm Sözlüğü* (2017), s. 168.

⁵⁵ Webb, *An Analysis of the Pali Canon* (1991), s.7.

⁵⁶ Kaya, *Buddhizm Sözlüğü* (2017), s.25.

⁵⁷ Webb, *An Analysis of the Pali Canon* (1991), s.14.

⁵⁸ Korhan Kaya, *Suttanipāta*, Hasan Âli Yücel Klasikler Dizisi, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, (İstanbul: 2019)

manastır hayatları olmak üzere hayatlarının her alanındaki davranış kurallarını belirleyen bir el kitabı niteliğindedir.⁵⁹ Vinaya Pitaka üç bölümden oluşmaktadır. Bu bölümlerin ismi: Suttavibhanga, Khandakalar ve Parivara'dır.⁶⁰ Modern araştırmacılara göre Vinaya Pitaka, Buda'nın ölümünün ardından birkaç yüzyıl boyunca şekillenmeye devam etmiştir.⁶¹ Vinaya Pitaka erkek keşişler için (bhikkhu) ve kadın keşişler için (bhikkhuni) farklı sayıda kural bulunmaktadır. Erkek keşişler için 8 farklı kategoride 227 kural konulmuştur. Örnek olarak *parajika* kategorisindeki dört kural olan; cinsel ilişki, hırsızlık, cinayet, başkasını cinayete teşvik etmek direkt olarak *sangha* teşkilatından atılmakla sonuçlanır.⁶² Bir diğer kategorideki; cinsel tatmin, bir kadına şehvetli şekilde temas gibi yasakların çiğnenmesi gibi 13 kural ise teşkilatın toplanarak bir karara varmasını gerektirir. Daha hafif kabul edilecek başka bir kural kategorisindeki 92 kural çiğnemek ise kefarete gerektirmektedir. Bu 92 kural arasında yalan söylememek, bitkilere zarar vermemek, altın veya gümüş kabul etmemek gibi kurallar bulunmaktadır.⁶³

Vinaya Pitaka'da kadın keşişler için erkeklerden biraz daha fazla olarak 331 kural bulunmaktadır. Bu kurallar da erkeklerde olduğu gibi kategorizasyona uğramış ve 7 bölüme ayrılmıştır. Bu kategorizasyonda da yine bazı kuralları çiğnemenin cezası topluluktan atılmak gibi ağır şekilde uygulanırken bazı ihlallerin cezası kefarete ve itiraf gibi yöntemlerle uygulanmaktadır. Vinaya Pitaka'nın neredeyse yarısını Suttavibhanga oluşturmaktadır ve bu bölüm kendi içerisinde Mahavibhanga ve Bhikkunivibhanga olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Khandakaların ise Mahavagga ve Çullavagga olmak üzere iki alt bölümü bulunur.⁶⁴ Keşişlere göre manastır hayatı Nirvana'ya ulaşma yolundaki en önemli ve faydalı araçlardan biridir⁶⁵ ve bu bağlamda Vinaya Pitaka'da sistematik hale getirilen manastır kurallarının uygulanması büyük önem taşımaktadır.

2.2.3. Abhidhamma Pitaka

Abhidhamma Pitaka veya Yüksek Din Sepeti Budist Tipitaka koleksiyonunun üçüncü ve son kısmıdır.⁶⁶ Abhidhamma Pitaka, Budist doktrinlerinin sistematik ve felsefi

⁵⁹ Richard Gombrich, *Theravada Buddhism: A Social History from Ancient Benares to Modern Colombo* Routledge, (2006), s. 90.

⁶⁰ Kaya, *Buddhizm Sözlüğü* (2017), s.210.

⁶¹ Gombrich, *Theravada Buddhism: A Social History from Ancient Benares to Modern Colombo* (2006), s. 92.

⁶² Webb, *An Analysis of the Pali Canon* (1991), s.35.

⁶³ Webb, *An Analysis of the Pali Canon* (1991), s.35.

⁶⁴ Kaya, *Buddhizm Sözlüğü* (2017), s.210.

⁶⁵ Gombrich, *Theravada Buddhism: A Social History from Ancient Benares to Modern Colombo* (2006), s.90.

⁶⁶ Kaya, *Buddhizm Sözlüğü* (2017), s. 14.

açıklamalarının yer aldığı 7 bölümden oluşmaktadır. Bu bölümlerden ilki olan Dhammasangani’de *dhammaların* yani bir anlamda Budist doktrininin numaralandırılma suretiyle kategorizasyonu yapılır.⁶⁷ Bu kategorizasyon aynı zamanda genel olarak Abhidhamma’nın en belirgin özelliklerinden biridir. ⁶⁸ İkinci bölüm olan Vibhanga’da ise; elementler, gerçekler, nedensellik, sekiz dilimli yol gibi temel Budist doktrinlerin analizi yapılır. Üçüncü bölüm olan Dhatukatha “Elementlerin Tartışılması” veya “Unsurların Tartışılması” şeklinde de anılmaktadır ve bu bölümde insanlığı yanlış benlik algısına iten *khandhalar* ve duyu fenomenleri, bu fenomenlerin içerikleri gibi unsurlar analiz edilir.⁶⁹ Abhidhamma’nın bir sonraki bölümü olan Puggalapannatti’de ise çeşitli karakter tipleri ve ruhsal gelişim düzeyleri tartışılır.⁷⁰ Beşinci bölüm olan Kathavatthu’da ilk dönem Hinayana kolları arasındaki fikir çatışmaları tartışılır ve bir anlamda Theravada kolunun savunması yapılır.⁷¹ Bu anlamda bu bölümün Theravada ekolü içerisinde oldukça önemli olduğu ifade edilebilir. 6.Bölüm olan Yamaka’da bir tür sorgulama biçimi kullanılır belirsizlikleri gidermek ve terimleri çok kesin bir şekilde tanımlamak için Abhidhamma'nın teknik terimleri kullanılır.⁷² Yamaka’ya “Çiftler Kitabı” da denilmektedir çünkü ele aldığı konuyu karşılıklı soru çiftleriyle sorgulayarak incelemektedir.⁷³ Sonuncu bölüm olan Patthana yani “İlişkiler Kitabı” ise 24 nedensellik ilişkisini ve farklı fenomen tipleri arasındaki ilişkiyi açıklamaktadır. Abhidhamma Pitaka’nın burada belirtilen 7 kitabının kendi içerisinde de çeşitli bölümlere ayrıldığını belirtmek gerekir. Abhidhamma Pitaka hem içeriğinde bulunan mantıksal ve psikolojik analizler, hem de Budist öğretilere getirdiği ayrıntılı yorumlarla *üst dhamma* olarak kabul edilen bir kitaptır ve Theravada geleneği içerisinde bu kitaba dair de pek çok açıklama kitabı yazılmıştır.

2.3.Ana Theravada Ülkeleri

Theravada Budizm’i pek çok ülkede varlık göstermekle birlikte bu mezhebin merkezi Sri Lanka’dır. Sri Lanka’daki Theravada Budizm’i tezimizin ana konusunu teşkil ettiğinden bu konuya tezimizin bir sonraki bölümünde ayrıntılı olarak değinilecektir. Sri Lanka dışında Güneydoğu Asya ülkelerinden; Kamboçya, Laos, Burma ve Tayland’da da

⁶⁷ Webb, *An Analysis of the Pali Canon* (1991), s.65.

⁶⁸ Harvey, *An Introduction to Buddhism* (2013). s.90.

⁶⁹ Webb, *An Analysis of the Pali Canon* (1991), s.66.

⁷⁰ Harvey, *An Introduction to Buddhism* (2013). s.91.

⁷¹ Webb, *An Analysis of the Pali Canon* (1991), s.66.

⁷² Kate Crosby, *Theravada Buddhism: Continuity, Diversity, and Identity*, John Wiley & Sons, (2013), s. 181.

⁷³ Webb, *An Analysis of the Pali Canon* (1991), s.66.

Theravada Budizm'i toplumda en yaygın din ve mezheptir ve aşağıda bu ülkelerde Theravada'nın gelişimine ana hatlarıyla değinilecektir.

2.3.1. Kamboçya

Kamboçya, resmî adıyla Kamboçya Krallığı, Güneydoğu Asya anakarasının güneyinde yer alan bir ülkedir. Yaklaşık 181,035 km² alana yayılan ülke, kuzeybatıda Tayland, kuzeydoğuda Laos, doğuda Vietnam ve güneybatıda Tayland Körfezi ile çevrilidir. Kamboçya'nın nüfusu 15 milyonun üzerindedir. Kamboçya Krallığı'nın resmi mezhebi/dini Theravada Budizm'idir. Güneydoğu Asya ülkelerine Budizm'in ilk girişi MÖ. 3.yy'da Kral Asoka'nın gönderdiği misyoner keşişler aracılığıyla olmuştur.⁷⁴ Bu tarihten itibaren söz konusu bölgede bulunan ülkelerde Budizm filizlenmeye başlamıştır fakat Budizm'in bu ülkelerde egemen din haline gelme süreci ülkeler arasında farklılık göstermiştir. Bu ülkelerden biri olan Kamboçya ve civar ülkelerde 9.yy-15.yy. arasında Kmer İmparatorluğu hüküm sürmüştür. 9.yy dolaylarında Kmer İmparatorluğu'nun hâkim olduğu bölgelerde antik Hindu tanrılarına tapımın yaygın olduğu düşünülmektedir.⁷⁵ Bunun yanında Kamboçya'da bu dönemlerde yerel animistik inançlarla ve Şivacılıkla harmanlanmış bir Mahayana Budizm'inin varlığı da dikkat çekmektedir.⁷⁶ Nitekim bazı kaynaklarda 11.yy'da Mahayana Budizm'inin Kamboçya ve Kmer İmparatorluğu'nun diğer bölgelerinde kraliyet himayesine alınarak desteklendiğine ilişkin bilgiler bulunmaktadır.⁷⁷ Bunun yanında bu dönemde hükümdarlık yapmış I.Suryavarman döneminde Theravada Budizm'inin ülkede gelişim gösterdiği görülmektedir.⁷⁸

Kamboçya'da Budizm'in tarihsel gelişimi açısından en önemli dönüm noktalarından biri ise 1178 yılında Kral VII. Jayavarman'ın tahta geçmesi olmuştur. İmparatorluğun en parlak dönemi olan VII.Jayavarman dönemi Kamboçya'da Theravada Budizm'inin gelişimi açısından da oldukça önemlidir zira bu dönemde Seylan (Sri Lanka) ile olan ilişkiler de oldukça güçlenmiş⁷⁹ ve bu durum Theravada mezhebinin Sri Lanka üzerinden Kamboçya'ya geçişini de hızlandırmıştır. VII. Jayavarman, kendisine ünlü Mauryan İmparatoru Kral Asoka'yı örnek olarak ülkesinin her köşesine Budist hacılar için

⁷⁴ Gethin, *The Foundations of Buddhism* (1998), s. 256.

⁷⁵ Travagnin, Connolly ve Varley, *The Illustrated Encyclopedia of Buddhism* (2009), s. 168.

⁷⁶ Conze, *Kısa Budizm Tarihi* (2004), s. 121.

⁷⁷ Kanai Lai Hazra, *History of Theravada Buddhism in South-East Asia* (New Delhi, 1982), s. 176.

⁷⁸ Hazra, *History of Theravada Buddhism in South-East Asia* (1982), s. 176.

⁷⁹ Kanai Lai Hazra, *History of Theravada Buddhism in South-East Asia* (New Delhi, 1982), s.178.

konaklama yerleri, manastır ve tapınaklar inşa ettirmiştir.⁸⁰ Adanmış bir Mahayana Budist'i olan VII. Jayavarman ülkesinin o dönemki merkezi olan Angkor yakınlarında bulunan Angkor Wat tapınak şehrini yeniden inşa etmiş ve yakınlarına da buna benzer yeni bir tapınak merkezi olan Angkor Thom'u kurmuştur.⁸¹ Bu kompleks tapınak merkezinde Kamboçya'nın dini hayatından izler taşıyan pek çok dini yapı bulunmaktadır.

Şekil 1: Angkor Vat Tapınak Şehri

(*Angkor Wat, near Siem Reap-Cambodia, Encyclopædia Britannica, 19 Ağustos 2024, <https://www.britannica.com/topic/Angkor-Wat#/media/1/24758/205169>*)

Tüm bunların yanında pek çok ülkede olduğu gibi Kamboçya'da da siyasi gücün veya hükümdarlığın el değiştirmesi Budizm'in ülkedeki gelişim sürecini doğrudan etkileyen bir unsur olmuştur. Nitekim Kral VII. Jayavarman döneminde bölgede oldukça parlak bir dönem yaşayan Budizm, 1244 yılında VIII. Jayavarman'ın tahta geçmesiyle karanlık bir döneme girmiştir. Bu dönemde Hinduizm inancına sahip kral tarafından Budist tapınaklar yıkılmış veya Şiva tapınağına dönüştürülmüştür. Bu dönemde Angkor Thom ve Banteay Chmar gibi dini yapılara dokunulmamıştır.⁸² Theravada Budizm'i açısından bu dönemin hemen sonrasında yani 14.yy'ın başlarında Kamboçya'da inşa edildiği tespit edilen Kok Svay Chek tapınağı ve buna benzer tapınaklar önemli miraslardır. Bu tapınağın 1295-1308 yılları arasında Kmer İmparatorluğu'nun kralı olan III. Indravarman tarafından yaptırıldığı düşünülmektedir. III. Indravarman Theravada mezhebine mensuptur ve

⁸⁰ Travagnin, Connolly ve Varley, *The Illustrated Encyclopedia of Buddhism* (2009), s. 168.

⁸¹ Travagnin, Connolly ve Varley, *The Illustrated Encyclopedia of Buddhism* (2009), s. 168.

⁸² Travagnin, Connolly ve Varley, *The Illustrated Encyclopedia of Buddhism* (2009), s. 168.

ülkenin resmi dinini günümüzdeki hali olan Theravada Mezhebi ilan etmiştir. Indravarman'ın tahttan çekildikten sonra ormana çekilip bir keşiş olarak yaşadığına dair bilgiler de mevcuttur.⁸³

Bu dönem ve sonrasında süreçte Kamboçya'da Theravada etkisinin Seylan ile olan ilişkiler sonucunda zirveye ulaştığı görülmektedir. 1430 yılına gelindiğinde Kmer İmparatorluğu Ayutthaya Krallığı tarafından yıkılmıştır. Bu dönemde Kamboçya'da bulunan bazı Budist heykeller Ayutthaya'ya taşınmış, Angkor Wat ise ıssızlığa terk edilmiştir.⁸⁴ Angkor Wat'ın tekrar kullanılarak Budizm merkezli bir komplekse dönüştürülmesi 16.yüzyılda olmuştur.⁸⁵ Kamboçya 15.yy. ve 19.yy. arasındaki dönemde komşu krallıklar olan Tayland krallıkları ve Vietnam krallıkları arasında yaşanan savaşlar arasında pasif bir rolde kalmıştır. Tüm bu savaş ortamı ve yıkıcı etkilerinden kurtulmayı amaçladığını söyleyen Kral Norodom, 1863 yılında ülkesinin Fransız himayesine girdiğini açıklamıştır.⁸⁶

1863 yılından Kamboçya'nın 1953 yılında bağımsızlığını tekrar kazandığı döneme kadar geçen döneme "Koloni Dönemi" adı verilmektedir. Bu dönemde Kamboçya halkının Budizm inancında bir dalgalanma olmamış, halk Hristiyanlık gibi yabancı kabul ettikleri dinleri benimsememiştir. Kamboçya, koloni dönemi sonrasında oldukça önemli iç karışıklıklar yaşanmıştır. 1970'de hükümete darbe yapan cumhuriyetçi grup Komünist Kmer hareketine karşı *sangha* teşkilatının desteğine başvurmuştur. Bununla birlikte Kmer hareketi Çin gibi ülkelere de destek alarak 1975'de Kamboçya'nın yönetimini ele geçirmiş ve 1979'a kadar yönetimi sürdürmüştür. Bu 4 yıllık dönem Kamboçya'daki Budistler açısından bir felaket niteliğindedir. Kızıl Kmer hareketi bu dönemde Budist keşişleri ağır işlerde çalışmaya veya orduya katılmaya zorlamış, direnenler öldürülmüştür. Pek çok manastır ve tapınak bu hareket tarafından yağmalanarak yazma eserler, heykeller gibi pek çok Budist materyal yok edilmiştir. Bu dönemde rejim tarafından 60.000 keşişin infaz edildiği tahmin edilmektedir.⁸⁷ Kamboçya'da bulunan keşiş topluluğu günümüzde dahi bu yıkımın etkileri hala hissedilmektedir. Günümüzde Kamboçya toplumunun %95'ini Budistler oluşturmaktadır.

⁸³ Kanai Lai Hazra, *History of Theravada Buddhism in South-East Asia* (New Delhi, 1982), s.182.

⁸⁴ Travagnin, Connolly ve Varley, *The Illustrated Encyclopedia of Buddhism* (2009), s. 168.

⁸⁵ Kanai Lai Hazra, *History of Theravada Buddhism in South-East Asia* (New Delhi, 1982), s.187.

⁸⁶ Travagnin, Connolly ve Varley, *The Illustrated Encyclopedia of Buddhism* (2009), s. 169.

⁸⁷ Travagnin, Connolly ve Varley, *The Illustrated Encyclopedia of Buddhism* (2009), s.169.

2.3.2. Laos

Laos Güneydoğu Asya'nın en küçük ülkelerinden biridir. Denize sınırı olmamasına karşın bölge içerisinde oldukça stratejik bir konuma sahiptir. Bunun sebebi ülkenin Kamboçya-Çin ve Tayland-Vietnam gibi ülkelerin arasında konumlanması ve ticaret yolları açısından kilit bir konumda olmasıdır. Günümüzde Laos toplumunu oluşturan Laoların ülkeye yerleşmeye başladığı dönemin 9.yy. olduğu düşünülmektedir. Bu dönemden itibaren Lao halkının Çin'den ufak gruplar halinde bölgeye göç etmişlerdir. Laos'a ulaşan bu toplulukların ise Çin etkisinden dolayı ilk dönemde Mahayana Budizm'i ile etkileşimde oldukları düşünülmektedir. Lao halkı, ulaştığı bu bölgede ise yerel halklardan Mon halkı ile etkileşime girmiştir. Monlar, bölgede daha sonra kurulacak olan Tayland, Myanmar gibi ülkelerin kurucuları kabul edilen ve bölgede Theravada Budizm'ini benimseyip bu mezhebin yayılmasına öncülük eden topluluklardan biridir. Dolayısıyla Lao halkının Monlarla olan bu etkileşiminin Theravada Budizm'inin Laos'ta kabulünde önemli bir yeri bulunmaktadır. Günümüzde Laos'u oluşturan toprakların büyük bir kısmı 14.yy'ın ortalarına kadar Sukhothai (Sukotay) Krallığı'nın bir parçasıdır.

1354'de ise Fa Ngum isimli Kmer prensi tarafından Çin, Vietnam ve Tayland topraklarının da bir kısmını kapsayacak şekilde Lan Xang Krallığı kurulmuştur.⁸⁸ Bu krallığın kurulması Budizm'in Laos'ta geçirdiği serüven açısından da dönüm noktalarından biridir. Krallığın kurucusu olan Fa Ngum Budizm'i krallığının resmi dini olarak ilan etmiş ve eşi olan Kamboçya Kralı'nın kızı Yot Kaeo'nun da etkisiyle Hinayana Budizm'ini benimsemiştir.⁸⁹ Bu dönemde Lao halkı tarafından Budizm'in tam olarak benimsenmesi amacıyla Kamboçya'dan pek çok Buda heykeli, kutsal metin ve keşiş de ülkeye getirilmiştir.⁹⁰ Kamboçya üzerinden Laos'a gelen bu keşişler ise Sri Lanka kökenli ve Theravada mezhebine mensup keşişlerdir.

Fa Ngum'dan sonra onun oğlu ve halefi olan Oun Hueun döneminde de Budizm'in ülkedeki gelişimi devam etmiştir. Nitekim bu dönemde kral tarafından *sangha* teşkilatı daha organize hale getirilerek ülkede pek çok manastır ve dini merkez kurulmuştur.⁹¹ 16.yy'ın başlarına gelindiğinde ülkede Budizm açısından bir önemli gelişme daha yaşanmıştır. Bu dönemde Kral Photisarath, krallığında hâkim din olan Budizm'i animistik

⁸⁸ Travagnin, Connolly ve Varley, *The Illustrated Encyclopedia of Buddhism* (2009), s. 166.

⁸⁹ Hazra, *History of Theravada Buddhism in South-East Asia* (1982), s.184.

⁹⁰ Hazra, *History of Theravada Buddhism in South-East Asia* (1982), s.184.

⁹¹ Hazra, *History of Theravada Buddhism in South-East Asia* (1982), s.188.

ve Brahmanist unsurlardan temizlemeye çalışmıştır.⁹² Bunun nedeni krallığında bazı insanların halen; ağaçlara, yılanlara, hayaletlere ve ruhlara tapınma gibi antik inanışlarını sürdürmesidir.⁹³ Kral, ülkesinde ruhlara tapınmayı yasaklamış ve türbelerin yakınlarına tapınak inşa edilmesini yasaklamıştır. 17.yy'a gelindiğinde ise iktidarda olan Suriya Vongsa'nın oldukça adanmış bir Budist olduğu bilinmektedir, onun döneminde Budizm ülkede zirve noktasına ulaşmıştır. Kralın ölümüyle ise hem Lan Xang Krallığı yıkılma sürecine girerek Tayland'ın bir vasalı konumuna düşmüş, hem de Budizm ülkede olanca hızla gerilemeye girmiştir.⁹⁴

1893 yılına girildiğinde Kamboçya'ya benzer şekilde Laos'ta Fransız hegemonyası altına girmiştir ve bu Koloni döneminde Fransızlar tarafından *sangha* bir tehdit olarak görülüp bu teşkilatı bölmek için çalışmalar yapılmıştır. Laos'un bağımsızlığını kazanması II.Dünya Savaşı'nın sonrasını bulmuştur. 1975'te komünist Lao hükümetinin iktidara gelmesiyle pek çok keşiş Tayland'a kaçmış, kalanlar ise sıkı bir baskı ortamına maruz kalmıştır.⁹⁵ 1980 sonrası süreçte ülkenin kontrolünü elinde bulunduran komünist hükümetin Budizm'e karşı tutumu gittikçe esnemiştir. Bunda Lao halkının Budizm'i artık ulusal ve ayrılmaz bir kimlik olarak benimsemesi etkilidir.⁹⁶ *Sangha* ve hükümet arasında günümüzde halen sorunlar olmakla birlikte Budizm iktidar tarafından küreselleşme ve kapitalizme karşı bir kalkan olarak görülmektedir. Günümüzde Laos halkının %65'i yani 6,5 milyonluk bir kısmı Budizm'e mensuptur ve bunlarında çok büyük bir oranı Theravada mezhebini takip etmektedir. Dolayısıyla Laos'un sosyal ve kültürel yapısını belirleyen en önemli unsur Budizm'dir. Ülkede: Wat Xieng Thong, Pha That Luang ve Wat Si Saket gibi pek çok ünlü Budist tapınağı bulunmaktadır.

2.3.3.Myanmar (Burma)

Myanmar Güneydoğu Asya'nın en büyük ülkelerinden biridir. Çin, Laos, Tayland, Hindistan ve Bangladeş'e sınırı bulunan bu ülke yaklaşık 52 milyon nüfusa sahiptir. Bölgedeki diğer ülkelerde olduğu gibi Myanmar'da da Budizm'in gelişim süreci ülkenin siyasi tarihinde yaşanan gelişmelerle doğrudan etkileşimli şekilde ilerlemiştir.

⁹² Travagnin, Connolly ve Varley, *The Illustrated Encyclopedia of Buddhism* (2009), s. 166.

⁹³ Hazra, *History of Theravada Buddhism in South-East Asia* (1982), s.188.

⁹⁴ Travagnin, Connolly ve Varley, *The Illustrated Encyclopedia of Buddhism* (2009), s.167.

⁹⁵ Travagnin, Connolly ve Varley, *The Illustrated Encyclopedia of Buddhism* (2009), s.167

⁹⁶ Travagnin, Connolly ve Varley, *The Illustrated Encyclopedia of Buddhism* (2009), s.167

Günümüzde Myanmar'ın nüfusunun büyük bir kısmını oluşturan Burma halkının (Birmanların) bölgede kurduğu ilk devlet Pagan Krallığı'dır. 849 yılında bu devletin kurulmasıyla Burma halkı bölgeye kalıcı olarak göç etmeye ve yerleşmeye başlamıştır. Burmalıların bölgeye geldiği ve krallıklarını kurduğu bu bölgede Pyu halkı ve onların şehir devletleri bulunmaktadır ve Pyu halkının inançları Burmalıları doğrudan etkilemiştir. Pyu halkı: Ari Budizm'i adı verilen ve Mahayana Budizm'i; Hinduizm ve antik inançların karışımı şeklinde bir görüntü veren bir dini inanışa sahiptir.⁹⁷ Bu inanış en genel ifadeyle yerel inanışlar ile Budizm'in senkretik biçimde harmanlandığı bir yapıya sahiptir. Bunun yanında söz konusu dönemde bölgede bulunan halklardan Monların da Burmalılar arasında Theravada Budizm'inin yayılmasında oldukça önemli bir yere sahip olduğu belirtilmelidir.

9.yy'da bölgede kurulan Pagan Devleti, 1044 yılında Kral Anawrahta'nın tahta geçmesiyle topraklarını bölgede oldukça genişletmiştir. Theravada kaynaklarına göre bu dönemde Mon bir keşiş olan Shin Arahan kralı bir Theravada mensubu olmaya ikna etmiş, Theravada'yı benimseyen Kral Anawrahta ise bunun sonucunda krallığının resmi mezhebini Theravada Budizm'i olarak ilan etmiştir.⁹⁸ Kral Anawrahta tarafından ülkede pagoda ve manastırlar kurularak bölgeden pek çok keşiş ülkeye getirilmiştir.⁹⁹ Pagan Krallığı 1287 yılında gerçekleşen Moğol işgaline kadar Theravada'nın merkezlerinden biri olmuştur. Bu dönemde binlerce tapınak inşa edilmiştir ve bunların en önemlisi Ananda Tapınağı kabul edilmektedir, bu tapınakta cataka/jataka masallarını anlatan 547 levha bulunmaktadır.¹⁰⁰

1287 yılında Pagan Krallığı yıkılarak ülke küçük devletçiklere bölünmüştür. Bu krallıklardan Ava Krallığı 14.yüzyılın sonlarından 16.yüzyılın ortalarına kadar birkaç yüzyıl boyunca Kuzey Myanmar'a, Pegu/Hantavaddi Krallığı ise Güney Myanmar bölgesinde egemen güç olmuştur. Bu dönemde yaşanan depremler sonucunda pek çok manastır ve tapınak yıkılsa da Myanmar'daki Budizm'in gelişimi ağır bir sekteye uğramamıştır.¹⁰¹ 1544 yılına geldiğinde kuzey ve güneydeki krallıklar Toungoo Hanedanı tarafından bir araya getirilerek Burma halkı tek bir krallıkta bir araya getirildi. Bu krallık bölgede oldukça etkin bir güç oldu. Bu durum aynı zamanda Budizm'in ülkedeki

⁹⁷ Travagnin, Connolly ve Varley, *The Illustrated Encyclopedia of Buddhism* (2009), s. 160.

⁹⁸ Roger Bischoff, *Buddhism in Myanmar: A Short History, Part 1* (1995), s. 49.

⁹⁹ Travagnin, Connolly ve Varley, *The Illustrated Encyclopedia of Buddhism* (2009), s. 160.

¹⁰⁰ Conze, *Kısa Budizm Tarihi* (2004), s. 156.

¹⁰¹ Travagnin, Connolly ve Varley, *The Illustrated Encyclopedia of Buddhism* (2009), s. 160.

gelişimine de oldukça önemli bir katkı sağladı; pek çok Pali eseri Myanmar diline çevrildi, tapınaklar ve manastırlar tüm ülkeye yayılmaya devam etti. Bu dönemde Sri Lanka ile olan ilişkiler de yine Theravada Budizm'in ülkedeki kaderini olumlu yönde etkilemiştir.

19.yy'ın sonlarına gelindiğinde, diğer Güneydoğu Asya ülkelerinde olduğu gibi Myanmar'da da koloni dönemine girilmiştir. Bölgedeki Burma Krallığı ile olan savaşları kazanan İngilizler, 1886 yılında ülkeyi ele geçirerek sömürgesi haline getirmiştir. Koloni döneminde İngilizler seküler yapıda bir hükümet yapısını ülkeye yerleştirmiş olsa da bu durumun genel olarak halk üzerinde bir etkisi olmamıştır. II.Dünya Savaşı'nın ardından 1948 yılına gelindiğinde ise Myanmar tekrar bağımsızlığını kazanmıştır. Bu bağımsızlığın kazanılmasında *sangha* teşkilatının da politik ve sosyolojik gücünün önemli olduğu görülmektedir.¹⁰² 1948-1962 yılları arasında bağımsız hükümet tarafından *sangha* teşkilatını güçlendirerek eski gücüne kavuşturmak için gayret gösterilse de 1962 yılında gerçekleşen askeri darbe bu çabaları geçersiz kılmıştır.¹⁰³ Yönetime gelen askeri-sosyalist hükümet *sangha* teşkilatını ve faaliyet sınırlarını devlet kontrolüne almaya çalışmıştır. Bu durumun ise bazı keşişlerin politikayla iç içe hale gelerek Myanmar'daki *sanghayı* dini bir teşkilat görünümünden uzaklaştırdığı ifade edilebilir.

2011 yılına gelindiğinde ise keşişlerin de siyasi ve toplumsal gücünün etkisiyle askeri hükümet yerini seçim ile gelen sivil bir hükümete bıraksa da bu durum uzun süre devam etmemiştir. Ordu, 2021 yılında yine bir askeri darbe yaparak Myanmar yönetimini ele geçirmiştir ve günümüzde de Myanmar yönetimi askeri cuntanın idaresi altındaki devlet idare konseyi başkanı tarafından yürütülmektedir. Günümüzde Myanmar nüfusunun %90'lık kısmını Theravada Budistleri oluşturmaktadır. Ülkede bulunan: Shwedagon Pagodası, Ananda Tapınağı, Mahamuni Pagoda'sı ve Pagan Krallığı döneminden kalma yüzlerce tapınak her yıl yüz binlerce insan tarafından ziyaret edilmekte ve ülkedeki Theravada mirasının izlerini taşımaktadır.

¹⁰² Conze, *Kısa Budizm Tarihi* (2004), s. 158.

¹⁰³ Travagnin, Connolly ve Varley, *The Illustrated Encyclopedia of Buddhism* (2009), s.161.

Şekil 2: Shwedagon Pagodası

Bjørn Christian Tørrissen, The south-eastern side of Shwedagon Pagoda, 21 Ocak, 2017, Wikipedia, Erişim Tarihi: 19 Ağustos 2024, <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=56597526>

2.3.4. Tayland (Siam)

Tayland, Güneydoğu Asya’da bulunan önemli ülkelerden biridir. 1945’li yıllara kadar “Siam” adıyla anılan ülke, bu dönemden sonra ‘özgür insanların ülkesi’ anlamına gelen Tayland ismini almıştır.¹⁰⁴ Tarih boyunca pek çok krallık ve dini inanışa ev sahipliği yapmış Tayland’a Budizm’in ilk girişinin Maurya İmparatoru Asoka döneminde olduğu kabul edilmektedir.¹⁰⁵ Nitekim Sri Lanka kroniklerinde Asoka’nın gönderdiği misyoner keşişlerin Tayland’a da ulaştığına dair ibareler bulunmaktadır. Sonraki süreçte özellikle 6. ve 8.yüzyıllar arasında Tayland bölgesinde hüküm süren Dvarati Krallığı döneminde bölgede Budizm’in varlığına ilişkin çeşitli kayıtlar mevcuttur. 9.yüzyıla gelindiğinde günümüz Tayland’ını oluşturan toprakların büyük çoğunluğu Kmer İmparatorluğu kontrolüne geçmiş ve 13.yy’a kadar bölgede Kmer’ler hüküm sürmüştür.

Kmer İmparatorluğu’nun gücünün azaldığı 13.yy’da ise Tai halkı tarafından bölgede çeşitli devletler kurulmuştur. Bu devletlerden en önemlisi ise 1238 yılında kurulan Sukotay (Sukothai) Krallığı’dır. Sukotay Kralları Budizm’i devletlerin resmi dini olarak kabul etmişler ve ülkenin çeşitli bölgelerine stupalar, manastırlar ve pek çok başka dini yapı inşa etmişlerdir.¹⁰⁶ Bu krallardan biri olan Rama Khambeng döneminde (1279-1300) Sukotay Krallığı altın çağını yaşamıştır. Bu dönemde Tai alfabesi oluşturulmuş, ülke

¹⁰⁴ Meral Avcı, "Tayland," *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/tayland>

¹⁰⁵ Hazra, *History of Theravada Buddhism in South-East Asia* (1982), s. 68.

¹⁰⁶ Travagnin, Connolly ve Varley, *The Illustrated Encyclopedia of Buddhism* (2009), s. 162.

sınırları genişlemiş ve Theravada Budizm'ini geliştirmek için ülkeye çeşitli ülkelerden keşişler getirmek gibi pek çok çalışma yapılmıştır. Sukotay Krallığı'nın hükmü, 13.yy. ortalarından sonra Ayutthaya Krallığı'nın bölgede egemen güç olmasıyla son bulmuştur.

Ayutthaya Krallığı döneminde de Budizm ülkedeki gelişimini sürdürmeye devam etmiştir. Bu dönemde başkent olan ve krallıkla aynı ismi taşıyan Ayutthaya şehrinde görkemli Buda heykelleri inşa edilmiştir.¹⁰⁷ Bunun yanında Ayutthaya Krallığı, Sri Lanka (Seylan) bölgesindeki krallıklarla da yakın ilişkiler kurmuş ve bu durum Theravada Budizm'inin ülkede gelişimine doğrudan etki etmiştir.¹⁰⁸ Ayutthaya Krallığı bölgede 1767 yılındaki Burma işgaline kadar hüküm sürdü ve bu uzun süreçte pek çok kral Budizm'i ülkede geliştirmek için pek çok uygulamada bulundu. Bunlar arasında yapılar inşa etmek, Budist kutsal emanetleri ülkeye getirmek ve *sangha* teşkilatını güçlendirmek gibi çeşitli çalışmalar bulunmaktadır. Bu bakımdan Ayutthaya Krallığı Tayland'daki dini gelişim tarihi açısından da oldukça önemlidir.

Ayutthaya Krallığı'ndan sonra ise Chakri Hanedanı'ndan Chao Phraya, dağılan Tayland'luları bir araya getirerek başkenti günümüzde Bangkok olan bir krallık kurmuştur. Chao Praya kendisine I.Rama adını da vermiş ve böyle anılmak istemiştir. Çakri Hanedanlığı döneminde 1851 yılında tahta geçen Mongkut veya IV. Rama aynı zamanda bir keşiştir ve ülkesindeki *sangha* teşkilatının yapısındaki sıkıntıları görerek bu konuda bir reform yapmak istemiştir. Kral, bu doğrultuda 'Thammayut' adını verdiği bir reform başlatmış ve bu dönemde Pali metinlerine daha akılcı ve rasyonalist bir yaklaşımla bakılmıştır.¹⁰⁹ Kral Mongkut'un bu düşüncelerinde onun batıya ve batı düşüncesine olan hayranlığının etkisi olduğu öne sürülmektedir.¹¹⁰

Tayland, her ne kadar Kral Mongkut ve ondan sonraki halefleri döneminde batı düşüncesinden etkilenen reformlara sahne olsa da diğer Güneydoğu Asya ülkelerine nazaran İngiliz veya Fransız kolonisine girmeyen tek ülke olmuştur. 1932 yılına gelindiğinde ise yine bir anlamda batıdan etkilenerek mutlak monarşiden parlamenter monarşiye geçilmiştir. Bu dönemden sonra ülkede pek çok siyasi karışıklık ve darbe olmuş ve kısa dönemlerde iktidarı elinde tutan hükümetler ülkedeki keşişlerin durumu veya faaliyet alanlarına ilişkin farklı yaklaşımlara sahip olmuştur. Bununla birlikte ulusal

¹⁰⁷ Conze, *Kısa Budizm Tarihi* (2004), s. 159.

¹⁰⁸ Hazra, *History of Theravada Buddhism in South-East Asia* (1982), s.152.

¹⁰⁹ Richard Hugh Robinson, *The Buddhist Religion: A Historical Introduction* (1977), s. 152.

¹¹⁰ Robinson, *The Buddhist Religion: A Historical Introduction* (1977), s. 152.

bir kimlik olarak Budizm'i benimseyen Tayland halkının dine olan yaklaşımında radikal değişiklikler olmamıştır. Nitekim günümüzde yaklaşık %94'ü Budist olan Tayland, zaman zaman 'Sarı Elbiselilerin Ülkesi' olarak da anılmaktadır.¹¹¹

Ülkedeki keşişler genel olarak iki kola ayrılmıştır. Bunlardan birincisi Maha Nikaya, ikincisi ise Kral Mongkut'un kurduğu Thammayut Nikaya'dır. Bu iki kol da Theravada'nın ülkedeki alt kolları olarak kabul edilir ve ikisi arasında doktriner anlamda herhangi bir farklılık bulunmaz. Günümüzde Tayland'da yaklaşık 21.000 wat yani içinde manastır ve tapınakları barındıran dini kompleks bulunmaktadır. Bu kompleksler içerisinde: Wat Phra Kaew (Zümrüt Buda Tapınağı), Wat Pho (Yatan Buda Tapınağı) ve Wat Arun (Şafak Tapınağı) Budistler açısından oldukça önemli bir yere sahiptir ve her yıl binlerce insan tarafından hem turistik hem de dini amaçlarla ziyaret edilmektedir.

3. BÖLÜM: SRİ LANKA'DA THERAVADA BUDİZM'İ

3.1. Sri Lanka'nın Tarihi ve Siyasi Arka Planı

Sri Lanka'da, MÖ. 6.yy'da günümüz Sri Lanka toplumunun çoğunluk bölümünü oluşturan Sinhala halkının adaya göçleriyle birlikte ilk siyasi yapılanmalar ve devletler ortaya çıkmıştır. Bu ilk devletlerden Anuradhapura Krallığı döneminde Budizm adaya kalıcı olarak yerleşmiş ve günümüze kadar olan süreçte adanın siyasi yapısını şekillendiren önemli bir unsur olmuştur. Bu bağlamda adanın siyasi ve tarihi arka planı, günümüz Sri Lanka'sında Theravada Budizm'inin merkezi rolünü ve güncel yapısını anlama konusunda önemli bir temel oluşturmaktadır.

3.1.1. Tambapanni Krallığı Dönemi (MÖ. 543-437)

Sri Lanka veya eski ismiyle Seylan'ın geleneksel tarih yazımı ve anlatımı MÖ. 6.yy'da dayanmaktadır. Nitekim Sri Lanka tarihi açısından en önemli kaynaklardan biri olan Mahavamsa, adanın tarihsel anlatımının başlangıç noktasını MÖ. 543 yılında Kral Vijaya'nın adaya ulaşmasından başlatmaktadır. Kral Vijaya veya başka anlatılardaki konumuyla Prens Vijaya, Mahavamsa'daki anlatıya göre Buda'nın öldüğü gün adaya

¹¹¹ Karuna Kusalasaya, *Buddhism in Thailand*, Buddhist Publication Society, (Kandy:1983), s. 21.

ulaşmıştır.¹¹² Kral Vijaya Sri Lanka'ya ulaştığında bölgedeki *yaksha* halkı üzerinde önce hakimiyet kurmuş daha sonra bu halktan biri olan Prenses Kuveni ile evlenerek hakimiyetini sağlamlaştırmıştır. Vijaya, günümüzde Sri Lanka nüfusunun %75'ini oluşturan Sinhala halkının kurucu babası olarak kabul edilmektedir.¹¹³ Mahavamsa'da Kral Vijaya ile ilgili anlatılar günümüzde Sri Lanka'nın yerel halkını oluşturan "Sinhala" isimlendirmesinin kökenine de ışık tutmaktadır. Bu ifadelerden birisi şöyledir:

*"Kral Sihabahu (Kral Vijaya'nın babası) aslan soyundan geldiği için Sihala/Sinhala adını aldı. Onunla olan akrabalık bağı sebebiyle tüm Vijaya takipçileri ve halkına da bu isim verildi."*¹¹⁴ (Mahavamsa: VII.42)

Kral Vijaya dönemiyle alakalı fazla tarihi kaynak bulunmamakla birlikte onun döneminden itibaren Kuzey Hindistan kıyılarından Sri Lanka'nın kuzey bölgelerine ilk kez büyük çapta göçlerin başladığına inanılmaktadır. Vijaya, Sri Lanka'nın kuzeyinde bulunan Tambapanni bölgesinde MÖ. 505 yılına kadar hüküm sürmüştür ve bundan hareketle onun krallığına Tambapanni Krallığı adı verilmektedir. Kral Vijaya ölümünden kısa bir süre önce kendisinin de anavatanı olan Batı Hindistan'daki Sinhapura Krallığı'na mektup yollayarak kardeşi olan Prens Sumitta'nın ülkesine gelip kendisinin halefi olmasını istemiştir.¹¹⁵ Bununla birlikte Kral Vijaya'nın bu arzusu gerçekleşmemiş, ondan sonra krallığın başına bir yıllığına Upatissa geçmiştir. Daha sonra Vijaya'nın yerine alması için mektup yolladığı Kral Sumitta, Sinhapura Krallığı'nın başında olması sebebiyle kendisi yerine oğlu Panduvasa'yı Sri Lanka'ya yollayarak onun Vijaya'nın kurduğu krallığın tahtına geçmesini sağlamıştır.¹¹⁶

¹¹² Russell R. Ross, Andrea Matles Savada ve Richard F. Nyrop, *Sri Lanka: A Country Study* (Library of Congress, 1990), s. 6.

¹¹³ Kingsley M. De Silva, *A History of Sri Lanka*, University of California Press, (1981), s. 6.

¹¹⁴ *The Mahāvamsa: The Great Chronicle of Ceylon*, çev: Wilhelm Geiger, (London: Oxford University Press, for the Pali Text Society, (1912), s.58.

¹¹⁵ Humphrey William Codrington, *Short History of Ceylon*, Asian Educational Services, (1995), s. 9.

¹¹⁶ Codrington, *Short History of Ceylon* (1995), s. 9.

Şekil 3: Sri Lanka/ Seylan Haritası

Britannica, Sri Lanka, 1998, Encyclopædia Britannica, Erişim: 20 Ağustos 2024, <https://www.britannica.com/place/Sri-Lanka/History#/media/1/561906/61820>

Panduvasa MÖ. 474 yılına kadar bölgede hüküm sürmüştür. Panduvasa kendisinden önce bir yıl hüküm süren Upatissa'nın kurduğu *Upatissa Nuwara* şehrinde hüküm sürmüş ve bundan dolayı Tambapanni Krallığı zaman zaman Upatissa Nuwara Krallığı olarak da anılmıştır. Bu durum söz konusu dönemde Sri Lanka'da şehir devleti geleneğinin de bir yansıması olarak görülenilir. Kral Panduvasa'dan sonra krallığın tahtında MÖ. 474-454 yılları arasında Panduvasa'nın oğlu Kral Abhaya oturmuştur. Abhaya'nın tahttan indirilmesinin ardından kardeşi olan Prens Tissa, yeğeni Pandukabhaya ile yaşadığı taht kavgasından galip ayrılarak tahta oturmuş ve MÖ.437 yılına kadar tahtta kalmıştır.¹¹⁷ MÖ.437 yılında ise Pandukabhaya tahtı onun elinden alarak ele geçirmiş ve bir anlamda Tambapanni Krallığı dönemini bitirerek Anuradhapura Krallığı dönemini başlatmıştır.

3.1.2. Anuradhapura Krallığı Dönemi-Sri Lanka'nın Klasik Çağı (MÖ.437-MS.1017)

Anuradhapura Krallığı dönemi bir anlamda Sri Lanka'nın klasik çağı olarak kabul edilmektedir. Bunun nedeni bu dönemde Budizm'in ülkede yaygınlaşarak; mimari, kültür ve sanat anlamında ülkeye etkili bir şekilde nüfuz etmesi olarak gösterilebilir. Bu krallık döneminde başta krallığa adını veren Anuradhapura şehri olmak üzere pek çok Budizm merkezi oluşmuş ve bu merkezlerdeki eserlerin mirası ve kalıntıları çoğunlukla günümüze kadar ulaşmıştır. Adadaki ilk Sinhala Krallığı olan Tambapanni Krallığı'nın devamı veya mirasçısı olarak ortaya çıkan Anuradhapura Krallığı'nın kurucusu

¹¹⁷ Codrington, *Short History of Ceylon* (1995), s. 10.

Pandukabhaya'dır. Nitekim krallığın ismi de Pandukabhaya tarafından başkent yapılan Anuradhapura şehrinden gelmektedir. Kral Pandukabhaya Sinhala halkı tarafından büyük bir kral olarak kabul edilmektedir zira hem ülkesindeki bütün köylerin sınırlarını belirlemiş, hem de yerel halk ile bölgeye göç etmiş Sinhalalılar arasındaki barışı tesis etmiştir.¹¹⁸

Pandukabhaya'nın ardından Anuradhapura tahtına Mutasiva geçmiş ve MÖ. 367-307 arasında uzun bir süre tahtta kalmıştır. Bu dönem bölgede önemli gelişmelerin olmadığı, barışın hâkim olduğu bir dönem olarak kabul edilmektedir. Mutasiva'nın oğlu olan Devanampiya Tissa'nın hükümdarlık dönemi ise (MÖ. 307-267) hem ada tarihi hem bölgedeki Budizm tarihi açısından kilit noktalardan biri olmuştur. Burada eklemek gerekir ki özellikle Mahavamsa'da aktarılan tarihler ve geleneksel anlatılara göre verilen tarihler ile modern araştırmacıların verdiği tarihler zaman zaman uyumsuzluk göstermektedir. Nitekim modern araştırmacıların bazılarına göre Devanampiya Tissa'nın hükümdarlık dönemi MÖ. 247-207 arası döneme rastlamaktadır. Bununla birlikte Devanampiya Tissa hükümdarlığının ada üzerindeki etki ve önemine ilişkin kaynaklarda ittifak bulunmaktadır. Budizm açısından bu dönemin önemine ise çalışmanın bir sonraki kısmında değinilecektir.

Devanampiya Tissa, Kral olduğu dönemde Hindistan bölgesinde Maurya İmparatorluğu ile sıkı ilişkiler geliştirmiştir. Nitekim Mahavamsa'ya göre taç giyme töreninin olduğu gün ülkesindeki pek çok hazineyi hediye olarak Maurya İmparatoru Asoka'ya göndermiştir.¹¹⁹ Devanampiya Tissa, döneminde Budizm'i resmi din olarak kabul etmiş ve ülkede Budist yapılar başta olmak üzere pek çok yapı da inşa ettirilmiştir. Devanampiya Tissa ve ondan sonraki hükümdarlar döneminde ülkedeki Sinhala yerleşimlerin daha çok adanın kuzey bölgesindeki nehir kıyılarında olduğu bilinmektedir. Bu nemli ve sıklıkla yağış alan bölgelere yerleşen Sinhalaların asıl geçim kaynakları ise pirinç yetiştiriciliği olmuştur.¹²⁰

Klasik kaynaklara göre MÖ. 237 yılına gelindiğinde adadaki Sinhala varlığı büyük bir tehdit altına girmiştir zira bölgeye Güney Hindistan'dan ordularıyla gelen Sena ve Guttika isimli iki Tamil, tahtı ele geçirerek Anuradhapura tahtında yaklaşık 20 yıl hüküm

¹¹⁸ Rahula, *History of Buddhism in Ceylon: The Anuradhapura Period* (1956), s.39.

¹¹⁹ Codrington, *Short History of Ceylon* (1995), s. 11.

¹²⁰ Ross, Savada ve Nyrop, *Sri Lanka: A Country Study* (1990), s. 8.

sürmüşlerdir. Tamiller kökeni tıpkı Sinhalalılar gibi Hindistan olan ve günümüzde Sri Lanka nüfusunun bir bölümünü oluşturan bir etnik gruptur. Tarih boyunca Sinhala ve Tamil halkları arasında taht ve hakimiyet mücadeleleri yaşanmış ve bunlar bazen çatışmaya dönüşmüştür. Nitekim tahtı ele geçiren Sena ve Guttika da Sinhalalılardan biri olan Asela tarafından tahttan indirilmiştir (MÖ. 215) Daha sonraki dönemde yine tahtı ele geçiren Tamiller hükümdarları Elara eliyle bölgede hüküm sürmüş, Elara'yı tahttan indiren ise yine bir Sinhala'lı olan Kral Dutugamunu (MÖ.167-137) olmuştur. Dutugamunu veya bir diğer ismiyle Dutthagamani'nin tüm adaya hâkim olan ilk kral olduğuna inanılmaktadır. Nitekim Mahavamsa'da bu durum şöyle anlatılmaktadır:

“Böylece otuz iki Tamil Kralını mağlup ettikten sonra Dutthagamani, Sri Lanka üzerinde tek başına egemenlik sürdü.”¹²¹ (Mahavamsa: XXV.75)

Bölgedeki siyasi gelişmeler bir kenara bırakılıp tarımsal faaliyetlere bakıldığında ise zaman içerisinde su tankları ve kanalları, boru ve vana sistemi gibi yöntemlerin geliştirmesiyle MS.1.yy'a gelindiğinde bu faaliyetlerin oldukça gelişmiş ve büyük bir ekonomi halini aldığı görülmektedir.¹²² Bölgedeki ekonomi ve tarımın gelişmesi ise Anuradhapura şehir devletinin de doğal olarak güçlenip merkezi bir devlet haline dönüşmesini de beraberinde getirmiştir. Nitekim bu gelişmelerin sonucunda bölgeye Sinhala halkı tarafından yapılan göç hareketi oldukça hızlanmıştır. Sinhalalıların yanı sıra bölgeye göç etmeye başlayan bir diğer etnik topluluk olan Tamiller de bu dönem öncesi ve sonrasında Anuradhapura siyasetinde oldukça etkili olmuş ve Sinhalalılar ile aralarında olan hakimiyet mücadelesi yüzyıllar boyunca devam etmiştir. Nitekim Anuradhapura tahtında kimi zaman Tamiller otururken kimi zaman Sinhalalılar oturmuştur. Bu durum ise ülkenin kültürel ve dini yapısındaki dalgalanmaya zemin hazırlamıştır zira Tamil halkı daha çok Hinduizm mensubu iken Sinhalalılar özellikle Devanampiya Tissa döneminin ardından ağırlıklı olarak Budizm'i benimsemişlerdir.¹²³

Mahavamsa'da pek çok Anuradhapura kralı anılmakla birlikte bunlar arasından en çok övülen ve dikkat çekilenlerden biri de Dhatuseña'dır. MS. (455-473) yılları arasında hüküm süren Dhatuseña, ülkeyi Tamil hanedanlarından olan Pandyan Hanedanı'nın baskısından kurtararak Sinhalılara güç kazandırmış ve Budizm'e büyük hizmetlerde

¹²¹ *The Mahāvamsa: The Great Chronicle of Ceylon*, çev. Wilhelm Gerger, (1912), s.175.

¹²² Ross, Savada ve Nyrop, *Sri Lanka: A Country Study* (1990), s.10.

¹²³ Rahula, *History of Buddhism in Ceylon: The Anuradhapura Period* (1956), s.61.

bulunmuştur.¹²⁴ Bundan dolayı Budizm merkezli anlatıya sahip olan Culavamsa'da kendisinden büyük övgülerle bahsedilmektedir:

“Dhatusena reliklerin geçit töreni için bakırdan bir tekne yaptırdı ve tarla ürünlerinden düzenli bir sadaka sistemi başlattı. Bu eşsiz kişi şehir içinde ve dışında Buda için tapınaklar inşa ettirdi ve heykeller diktirdi. Onun birbiri ardına gelen faziletli işlerini kim sayabilir ki?”¹²⁵ (Culavamsa: XXXVIII.78-79)

Dhatusena'nın dönemindeki başarılarıyla Sri Lanka tarihinde önemli bir figür olduğunu belirtmek doğru olacaktır. Sri Lanka'nın veya özelde Anuradhapura Krallığı döneminin en çarpıcı olaylarından biri ise Kral Dhatusena'nın oğlu Kasyapa tarafından öldürülmesi olmuştur. Kasyapa, Mahavamsa geleneksel anlatısının devamı kabul edilen Culavamsa kroniklerinde oldukça zalim biri olarak anılmasının yanı sıra “baba katili” olarak da anılmaktadır. Kasyapa, Anuradhapura tahtında yaklaşık MS. 477-495 yılları arasında hüküm sürmüştür. Kendisinin hüküm sürdüğü dönemde yaşanan en önemli gelişmelerden biri başkent Anuradhapura şehrinde bir kale niteliğindeki bir yerleşim olan Sigiriya'ya taşınmasıdır.¹²⁶ MS. 497 yılına gelindiğinde kardeşi I.Moggallana ağırlıklı olarak Hindistan'dan topladığı bir ordu ile tahtı kardeşi Kasyapa'nın elinden almıştır.¹²⁷

7.yy'a gelindiğinde Anuradhapura Krallığı'nın ülkede yaşanan iç çatışmalar sebebiyle zayıflamaya başladığı görülmektedir. Nitekim bu dönemde hanedanlıklar arası çatışmalar çoğalmış, rakip hanedanı ortadan kaldırmak isteyen prensler/krallar bölgedeki egemen güçlerden yardım almışlardır. Buna örnek olarak Prens Manavamma'nın Anuradhapura tahtını ele geçirmek için Pallava Hanedanı'ndan yardım alması gösterilebilir. Prens aldığı bu yardımla tahtı ele geçirse de bunun sonucunda Tamil kökenli Pallava Hanedanı eliyle ülkedeki Tamil etkisi oldukça artmıştır.¹²⁸ Manavamma ülkede MS. 684-718 yılları arasında hüküm sürmüştür. Manavamma'dan sonraki dönemde de Anuradhapura'nın gücü genel olarak azalmaya devam etmiştir. Bu durumda bölgedeki diğer krallıkların işgalleri ve iç karışıklıklar oldukça etkili olmuştur. Nitekim 10.yüzyılın sonlarında Güney Hindistan bölgesinden gelen Çola Hanedanı orduları Anuradhapura'yı

¹²⁴ Ross, Savada ve Nyrop, *Sri Lanka: A Country Study* (1990), s.12.

¹²⁵ *Culavamsa: Part I*, çev. Wilhelm Gerger, Colombo:The Ceylon Government Information Department, (1953), s.38.

¹²⁶ Ross, Savada ve Nyrop, *Sri Lanka: A Country Study* (1990), s.12.

¹²⁷ Rahula, *History of Buddhism in Ceylon: The Anuradhapura Period* (1956), s. 100.

¹²⁸ Ross, Savada ve Nyrop, *Sri Lanka: A Country Study* (1990), s.12.

işgal ederek yağmalamış ve şehir ormana terkedilmiştir.¹²⁹ Bu işgalden sonraki süreçte krallığın son hükümdarı olan 5.Mahinda (MS. 982-1017), Sri Lanka'nın Ruhuna adı verilen güney bölgesine kaçıp krallığı buradan yönetmek istemiş fakat Çola Hanedanı'na esir düşmüş, böylece Anuradhapura Krallığı dönemi resmen son bulmuştur.¹³⁰

Bu dönemden sonra yaklaşık 75 yıl boyunca Sri Lanka'nın başta kuzeyi olmak üzere büyük bölümü Çola Hanedanı hakimiyetinde kalmıştır. Bu dönemde adanın güney bölgesinde ise Ruhuna adı verilen bir prenslik hüküm sürmüştür fakat bu Sinhala prensliğinin hükmü de uzun olmamıştır. Anuradhapura Krallığı dönemi, Budizm'in bölgeye tamamen nüfuz ettiği bir dönem olmasıyla birlikte bu dönemde ülkede inşa edilen dini merkezler, bu merkezlerde bulunan tapınak ve pek çok diğer mimari eser adanın klasik çağının yaşandığı bir dönem olarak kabul edilir. Bu merkez ve eserlerden bazılarının çalışmanın bir sonraki kısmında ayrıntılı olarak değinilecektir.

3.1.3. Kolonileşme Dönemi Öncesi Sri Lanka (MS. 1017-1500)

Anuradhapura Krallığı'nı bir anlamda ortadan kaldıran ve başkent Anuradhapura'yı yağmalayan Çola Hanedanı, krallıklarının bir bölgesi olan Sri Lanka'da yaklaşık 75 yıl hüküm sürmüşlerdir. Bu dönemde Polonnaruwa şehri, stratejik ve ekonomik boyutunun önemiyle bölgenin merkezi olarak işlev kazanmıştır.¹³¹ 1070 yılına gelindiğinde ise Kral I. Vijayabahu tarafından bölgedeki Çola hakimiyetine son verilmiş ve bölgenin hakimiyeti tekrardan Sinhalalıların eline geçmiştir. Kral Vijayabahu, Çola Hanedanı'nın başkent haline getirdiği Polonnaruwa'nın stratejik önemi sebebiyle Anuradhapura'yı tekrar başkent haline getirme girişiminde bulunmamıştır.¹³² Kral Vijayabahu hüküm sürdüğü dönemde ismini başkentinden alan Polonnaruwa Krallığı'nı tarım alanında çeşitli gelişmeler ve yeniliklerle zenginleştirme gayretinde bulunmuştur. Bunun yanında Vijayabahu bölgede Çola hakimiyeti döneminde zarar gören Budist tapınakları da yeniden inşa ettirmiştir.

¹²⁹ Travagnin, Connolly ve Varley, *The Illustrated Encyclopedia of Buddhism* (2009), s. 114.

¹³⁰ Ross, Savada ve Nyrop, *Sri Lanka: A Country Study* (1990), s. 13.

¹³¹ Ross, Savada ve Nyrop, *Sri Lanka: A Country Study* (1990), s. 13.

¹³² Ross, Savada ve Nyrop, *Sri Lanka: A Country Study* (1990), s. 13.

Kral Vijayabahu'dan sonra onun döneminde de ufak ufak ortaya çıkan iç karışıklar 1153 yılında Kral Parakramabahu tahta çıkana kadar devam etmiştir.¹³³ “Büyük Parakramabahu” olarak da anılan Kral, öncelikle ülkesindeki iç karışıkları harikulade bir siyaset güderek bitme noktasına getirmiş ve bu durum Vijayabahu'dan sonraki uzun yılların ardından tahtta meşru bir şekilde oturmasını sağlamıştır. Parakramabahu bunun ardından güneyde önemli bir tehdit haline gelen Ruhuna Krallığı tehlikesini, ülkesine Buda'nın dişi gibi kutsal emanetleri getirerek dini bir meşruiyet sağlama yoluyla bertaraf etmiştir.¹³⁴ I.Parakramabahu, ülkesindeki siyasi bütünlüğü sağlayıp adanın bütününe hâkim olduktan sonra başta tarım ve kültür-sanat olmak üzere pek çok gelişime öncülük etmiş ve bunun sonucunda Polonnaruwa dönemin önemli merkezlerinden biri haline gelmiştir.¹³⁵ Kral Parakramabahu'nun dönemindeki (1153-1186) başarıları ve kişiliğine Culavamsa'da büyük bir yer verilmektedir. Bu durum, onun Sri Lanka geleneksel anlatılarındaki önemini ve yerini göstermektedir.

Şekil 4: I. Parakramabahu Heykeli, Polonnaruwa Antik Kenti

Graham Racher, *A 12th century stone relief in Polonnaruwa, Sri Lanka, widely believed to be of King Parakramabahu I*, 10 Aralık 2009, Wikipedia, Erişim: 19 Ağustos 2024, <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=9671649>

¹³³ Ross, Savada ve Nyrop, *Sri Lanka: A Country Study* (1990), s.15.

¹³⁴ De Silva, *A History of Sri Lanka* (1981), s. 62.

¹³⁵ Ross, Savada ve Nyrop, *Sri Lanka: A Country Study* (1990), s.15.

I.Parakramabahu'dan sonra Polonnaruwa Krallığı istikrarını uzun yıllar sürdürememiştir. Nitekim onun iktidarından sonraki süreçte tahta çıkan Nissanka Malla'nın ölümünün ardından ülkede yaşanan Çola, Pandyan ve Kalinga işgalleri Sinhalalıların ülkenin kuzeyinden güneyine doğru bir göç hareketi başlatmalarına neden olmuştur. Bu göç hareketi modern tarihçilere göre Sri Lanka tarihindeki en önemli gelişmelerden biridir zira ülkenin günümüzdeki yapısını şekillendirmede büyük bir rol oynamıştır.¹³⁶ Bu işgaller sonucunda Polonnaruwa Krallığı yıkılmış ve ülkede birkaç yüzyıl boyunca başkentlerin ve iktidardaki hanedanların sürekli değiştiği bir süreç yaşanmıştır. Polonnaruwa'nın yıkılmasından Kandy Krallığı dönemine kadar geçen bu süreç (1232-1597) Sri Lanka'da siyasi istikrarsızlığın yoğun olarak görüldüğü bir geçiş süreci olarak görünmektedir.¹³⁷ Bu dönemde ülkedeki iki büyük etnik grup olan Sinhala ve Tamil halkları arasındaki çatışmalar ve iktidar mücadeleleri de hız kesmeden devam etmiştir. Tamiller özellikle Güney Hindistan'daki krallıklardan aldıkları destekle zaman zaman Sinhalalıları büyük baskı altına almışlardır ve bu durum adadaki kaos sürecinin uzun yıllar sürmesine neden olmuştur. Geçiş döneminde ülkede en uzun yıllar hüküm süren Sinhala Krallığı adını yine başkentinden alan Kotte olmuştur (1412-1597). Nitekim Kotte Kralı VI.Parakramabahu adaya tamamen hâkim olan son kral kabul edilmektedir.¹³⁸

3.1.4. Sri Lanka'nın Kolonileşme Dönemi (16.yy-20.yy)

16.yüzyıla gelindiğinde bir anlamda Sri Lanka adasındaki kolonileşme dönemi de gayri resmi olarak başlamış görülmektedir. Nitekim bu yüzyılın başlarında, 1505 yılında adaya ilk ulaşan Avrupa ülkesi Portekiz olmuş ve bu tarihten sonra 20.yy ortalarına kadar adadaki batı sömürgesi farklı ülkeler eliyle devam ettirilmiştir. Bu bağlamda adada kolonizasyon bağlamındaki ilk faaliyetlerin de Portekiz tarafından yapıldığını ifade etmek doğru olacaktır.¹³⁹ Portekizliler adanın özellikle batı kısmında bulunan limanları ele geçirerek başta tarçın ticareti olmak üzere çeşitli alanlarda etkilerini sürdürmüş ve ada ekonomisini elinde tutma gayretinde bulunmuşlardır. Bu dönemde Sri Lanka'da yerel olarak ise üç farklı krallık göze çarpmaktadır; bunlardan ikisi Sinhala krallıkları olan Kotte ve Kandy iken diğeri Tamil krallığı olan Jaffna'dır.¹⁴⁰ Bu krallıklardan Kotte

¹³⁶ Ross, Savada ve Nyrop, *Sri Lanka: A Country Study* (1990), s.16.

¹³⁷ De Silva, *A History of Sri Lanka* (1981), s. 81.

¹³⁸ Ross, Savada ve Nyrop, *Sri Lanka: A Country Study* (1990), s.17.

¹³⁹ De Silva, *A History of Sri Lanka* (1981), s. 164.

¹⁴⁰ Ross, Savada ve Nyrop, *Sri Lanka: A Country Study* (1990), s.18.

Krallığı hükümdarı VIII. Parakramabahu, Portekizlileri olumlu karşılayarak onlarla anlaşma yapmış ve onlara çeşitli ayrıcalıklar tanımıştır.

Kral'ın bu politikasının ondan sonraki halefleri tarafından da devam etmesi sebebiyle Kotte Krallığı içinde bölünmeler yaşanmış ve bölgede Sitawaka Krallığı isimli bir krallık daha kurulmuştur. Bu krallık 1521-1594 yılları arasında var olduğu süre boyunca Portekizlilere karşı güçlü bir mücadele verse de uzun ömürlü olamamıştır. Kotte Krallığı'nda yaşanan bu bölünmenin yanında yaşanan bir diğer önemli gelişme ise Kral Dharmapala'nın 1557 yılında Katolik Hristiyanlığı benimsemiş olmasıdır. Dharmapala, bu kararıyla Sri Lanka tarihinde Hristiyan olan ilk kral olmuştur.¹⁴¹ Dharmapala'nın 1597'de ölümünün ardından Kotte Krallığı'nın hüküm sürdüğü bölgeler tamamen Portekiz'in kontrolüne geçmiştir. Portekizliler bölgede ilerleyen yıllarda da ticari ve askeri anlamda etkisini sürdürmüş, 1619 yılında adadaki tek Tamil Krallık olan Jaffna Krallığı'nın hakimiyet bölgelerini de ele geçirmişlerdir.

Adada Portekiz hakimiyetine girmeyen tek krallık olan Kandy Krallığı ise Hollandalılarla iş birliği yaparak adadaki Portekiz varlığının son bulmasını sağlamıştır. Kandy Krallığı ile Hollanda arasında başlangıçta her ne kadar anlaşmalar bulunsa da sonraki süreçte Hollanda bu antlaşmaları ihlal etmiş ve ele geçirdiği bölgeleri tamamen kendi hakimiyeti ve yönetiminde tutmaya karar vermiştir. Bu durumda Hollanda'nın, başta tarçın ticareti olmak üzere bölge ekonomisinin potansiyelini fark etmesinin etkili olduğu öne sürülebilir. Bu gelişmelerin sonucunda Kandy Krallığı ve Hollanda arasında yaşanan gerilim 18.yy. itibarı ile açık çatışmalara dönüşmüştür.¹⁴² Bu çatışmaların yaşanmasında ekonomik ve siyasi sebeplerin yanı sıra kültürel ve dini sebepler de etkili olmuştur zira Hollandalılar Protestan Hristiyanlık inançlarını adada yaygınlaştırmak için de faaliyetlerde bulunmuşlardır. Tüm bunların sonucunda 1762'de yaşanan savaşta Hollanda ve Kandy arasında açık bir savaş yaşanmış ve bu savaşın sonucunda yapılan antlaşma da Hollanda kısmen avantajlı çıkmıştır.¹⁴³ Bununla birlikte ilerleyen yıllarda Avrupa anakarasında yaşanan gelişmeler sonucunda Hollanda'da tıpkı Portekiz gibi Sri Lanka adasındaki varlığını kalıcı olarak devam ettirememiş, adadaki kolonileştirme rolünü bu tarihten sonra İngilizler devralmıştır.

¹⁴¹ Ross, Savada ve Nyrop, *Sri Lanka: A Country Study* (1990), s.19.

¹⁴² De Silva, *A History of Sri Lanka* (1981), s. 139.

¹⁴³ Ross, Savada ve Nyrop, *Sri Lanka: A Country Study* (1990), s.18.

1802'den itibaren Sri Lanka, resmi olarak İngiliz kolonisi haline gelmiş ve 1815'de Kandy Krallığı'nın da yıkılmasıyla adanın tamamına hâkim olmuşlardır. İngiliz hakimiyeti döneminde adada başta ekonomik ve toplumsal olmak üzere pek çok gelişme yaşanmıştır. Örnek olarak günümüzde Sri Lanka ekonomisinin dünyaca ünlü parçalarından biri olan çay endüstrisi, İngiliz hakimiyeti döneminde filizlenmiştir. İngilizler önce kahve ekonomisini geliştirme çabalarında bulunmuş, daha sonra ise çay endüstrisine ağırlık vererek bu alanda yatırım yapmışlardır. Bu durum ülke demografisini de doğrudan etkilemiştir zira çay harmanı için ülkeye pek çok Tamil işçi getirilmiştir.¹⁴⁴ Bu durum elbette günümüzdeki Sri Lanka nüfus yapısını da doğrudan etkilemiştir.

Ekonomi ve tarımın yanında İngilizler tarafından eğitim ve kültür alanında çeşitli reformlar da yapılmak istense de bu girişimler adanın bir anlamda kimliği haline gelmiş Budizm etkisi karşısında sönük kalmıştır. Nitekim 1949 yılında adanın bağımsızlığını kazanmasıyla birlikte Hristiyanlık etkisi adadan çok büyük oranda silinmiş görünmektedir.¹⁴⁵ Bununla birlikte yüzyıllar süren Portekiz, Hollanda ve özellikle İngiliz kolonizasyonu dönemi, tabii olarak Sri Lanka kültüründeki batılılaşmaya da önemli etkilerde bulunmuştur.

3.1.5. Bağımsızlık Döneminden Günümüze Kadar Olan Süreçte Sri Lanka

Sri Lanka veya o tarihteki ismiyle Seylan, 4 Şubat 1948'de "Seylan Dominyonu" adıyla bağımsızlığını ilan etmiş ve Seylan'ın ilk başbakanı Don Stephen Senanayake olmuştur. Seylan içerisinde bağımsızlık kazanıldıktan sonra dahi yüzyıllardır devam eden Sinhala-Tamil polemikleri devam etmiştir. Nitekim 1956 yılında hükümet tarafından ülkenin tek resmi dili olarak Sinhala'yı resmen ilan edilmesi ülkedeki Tamil azınlık tarafından tepki ile karşılanmıştır. Ülke siyasetinin bundan sonraki yıllarında pek çok gelişme ve reform yaşanmış ve bu gelişmeler hükümetlerin sıklıkla el değiştirmesini beraberinde getirmiştir. Bu gelişmelerden elbette en önemlisi ülkenin 1972 yılında İngiliz Milletler Topluluğu boyunduruğundan tamamen çıkarak "Sri Lanka Cumhuriyeti" olarak yeniden adlandırılmasıdır.¹⁴⁶

¹⁴⁴ Ross, Savada ve Nyrop, *Sri Lanka: A Country Study* (1990), s.31.

¹⁴⁵ Travagnin, Connolly ve Varley, *The Illustrated Encyclopedia of Buddhism* (2009), s. 115.

¹⁴⁶ A. Merthan Dünder ve Ekrem Saltık, *Türkiye'de Sri Lanka Çalışmaları-I (Sri Lanka Studies in Türkiye-I)*, Ankara: Ankara Üniversitesi Asya-Pasifik Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi, (2022), s. 322.

1983 yılına gelindiğinde Sinhala-Tamil etnik ayrışması siyasi polemiklerin ötesine erişerek iç savaş halini almıştır. İç savaş, kendini Tamil Özgürlük Kaplanları olarak nitelendiren LTTE'nin (Liberation Tigers of Tamil Eelam) ordu kuvvetlerine saldırarak 13 askeri öldürmesiyle başlamıştır. Pek çok insanın ölümüne ve yaklaşık 150.000 Tamilin ülkeyi terk etmesine neden olan iç savaşın bitişi 2009 yılını bulmuştur. 2009 yılına gelindiğinde Sri Lanka hükümeti LTTE'yi tamamen mağlup etmiş ve iç savaş sona ermiştir. Bu savaşın arka planında elbette pek çok etken bulunmakla birlikte dini ayrışma yani Budist-Hindu ayrışması da büyük bir rol oynamış gözükmektedir ve günümüzde dahi iki halk arasındaki sorunlar tam olarak çözülmüş değildir. İç savaştan sonraki süreçte de ülkede siyasi ve en önemlisi ekonomik sıkıntılar artarak devam etmiştir. 2022 yılında ekonomik kriz neticesinde yaşanan protestolar neticesinde Cumhurbaşkanı Gotabaya Rajapaksa istifa etmiştir. Bu tarihten itibaren Sri Lanka'nın Cumhurbaşkanı Ranil Wickremesinghe olmuştur ve kendisi görevine halen devam etmektedir. Sri Lanka'nın günümüzdeki resmi adı "Sri Lanka Demokratik Sosyalist Cumhuriyeti"dir.

3.2. Sri Lanka'nın Coğrafi ve Demografik Yapısı

3.2.1. Coğrafya

Sri Lanka, Güneydoğu Asya'da Hindistan'ın yaklaşık 31 km güneyinde bulunan ve Hint Okyanusu ile çevrili bir ada ülkesidir. Ülkenin yüzölçümü yaklaşık 65.610 km² olup tropikal bir iklime sahiptir. Sri Lanka adası şeklinin göz yaşına benzemesi sebebiyle zaman zaman "Hindistan'ın Gözyaşı" olarak da anılmaktadır. Sri Lanka'nın en yüksek noktası Nuwara Eliya şehri yakınlarında bulunan Pidurutalagala zirvesidir. Sri Lanka bünyesinde coğrafi olarak içerisinde barındırdığı pek çok doğal plaj, şelale ve ormanlarla dikkat çeken bir ülkedir.

3.2.2. Demografik Yapı

Sri Lanka tarih boyunca pek çok medeniyete ve etnik topluluğa ev sahipliği yapmış bir ülkedir. 2019'da yapılan nüfus sayımına göre ülkenin nüfusu yaklaşık 21.803.000'dir. Bu nüfusun %74,9'u Sinhala, yüzde %11,2'si Sri Lanka'lı Tamil, %9,2'si Sri Lanka'lı Müslüman ve %4,2'si Hint Tamilidir. Geriye kalan %0,5 ise diğer etnik gruplardan oluşmaktadır. Bunun yanında Sinhalalılar ülkeye gelmeden önce adanın yerel halkı olarak

kabul edilen Veddaların sayısının yaklaşık 2.000 kişi olduğu düşünülmektedir.¹⁴⁷ Ülkenin yaklaşık %70'lik bir bölümü Theravada Budizm'ine mensupken, bunun yanı sıra Hinduizm, İslam ve Hristiyanlık inancı da ülkede mevcuttur. Sri Lanka'da resmi dil olarak Sinhala/Seylanca ve Tamilce kabul edilmektedir. Ülkenin para birimi Sri Lanka rupisidir. Ülkenin ekonomisinin büyük bir kısmı tarım ihracatından oluşmaktadır. Sri Lanka'nın dünyaya ihraç ettiği ürünlerin başında; çay, kauçuk, Hindistan cevizi ve baharat gibi ürünler bulunmaktadır. Ülkenin dini ve kültürel yapısına çalışmanın ilerleyen kısımlarında değinilecektir.

3.3. Theravada Budizm'inin Sri Lanka'da Yayılması ve Gelişim Süreci

Budizm'in veya özelde Theravada Budizm'inin adadaki gelişim sürecini incelerken ilk dikkat çeken husus, Kralların veya siyasi erkin bu gelişim sürecindeki etkisidir. Başka bir deyişle Budizm, ilk dönemden itibaren Sri Lanka'da kralların himayesi altında yayılım göstermiştir.¹⁴⁸ Bu durum elbette siyasi dalgalanmaların Budizm'in adadaki gelişim sürecine doğrudan etkisini de beraberinde getirmiştir. Sri Lanka veya tarihteki adıyla Seylan'da; dışarıdan gelen işgaller, ada içerisinde yaşanan iç çatışmalar ve ülkedeki hâkim gücün değişmesi gibi faktörler adadaki dini yaşantıya doğrudan etki etmiştir. Çalışmanın bu kısmında Budizm'in adaya gelişinden itibaren uğradığı gelişim seyrine tarihi açıdan değinilecek, bunun yanında bu gelişim seyrinin adadaki toplumsal ve kültürel etkilerine de temas edilecektir.

3.3.1. Mahinda'nın Adaya Gelişi-Sri Lanka Budizm'inin İlk Dönemi

Sinhalaluların adaya ulaşip yerleşmeye başladığı dönem Sinhalaluların atası kabul edilen Kral Vijaya dönemine rastlamaktadır. Bu konuda farklı görüşler bulunmakla birlikte Budizm'in adaya ulaşmasından önce Sinhalalular ve ada halkının büyük çoğunlukla yerel animistik inançlara sahip olduğu düşünülmektedir. Bu animistik inançlar içerisinde; ata ruhlarına tapım ve Hint mitolojisinde yerel ruhlar olarak kabul edilen *Yakkha/Yakşa* 'lara tapım gibi unsurlar bulunmaktadır.¹⁴⁹ Bunun yanında Sinhala halkının adaya göç ettikleri ilk dönemlerde Budizm'e dair tamamen bilgisiz olmadıkları ve

¹⁴⁷ Dündar ve Saltık, *Türkiye'de Sri Lanka Çalışmaları-I*, (2022), s. 330.

¹⁴⁸ Stephan Berkwitz, *The Expansion of Buddhism in South and Southeast Asia*, Dynamics in the History of Religions between Asia and Europe, Leiden: Brill, (2012), s. 225.

¹⁴⁹ Rahula, *History of Buddhism in Ceylon: The Anuradhapura Period* (1956), s. 34.

Buda'nın bazı öğretilerinin adaya ulaştığı da düşünülmektedir.¹⁵⁰ Sri Lanka'da Budizm'in resmi ve olarak ilk kez tanıtılması ve *sanghanın* kurulması ise Mahinda döneminde gerçekleşmiştir.

Mahinda (MÖ. 285-205), Maurya İmparatoru Asoka'nın oğlu ve Maurya İmparatorluğu'nun prensidir. Aynı zamanda Budist bir keşiş olup Kral Asoka tarafından Sri Lanka'ya Budist misyonunu yaymak amacıyla görevlendirilmiştir. Mahinda'nın adaya gönderilişi ve buradaki misyonu ile ilgili kayıtlar genel olarak geleneksel anlatılar olan Mahavamsa ve Dipavamsa'da bulunmaktadır. Dolayısıyla bu döneme ilişkin kayıtlar yer yer mitolojik/efsanevi unsurları da barındırır. Bu anlatılara göre Mahinda, Seylan'a beraberindeki grubu ile mucizevi yollarla ulaşmıştır.¹⁵¹ Mahinda'nın adaya ulaştığında otuzlu yaşlarda olduğu düşünülmektedir. Mahinda, adaya ilk ulaştığında başkente gitmemiş ve Mihintale Dağı civarında avda olan Anuradhapura Kralı Devanampiya Tissa ile buluşmuştur.¹⁵² Burada krala Culahatthipadopama Sutta¹⁵³ adı verilen ve Tipitaka bölümünü vaaz olarak aktarmış ve bu vaaz sonucunda Kral ve yanındakiler üç mücevhre sığınarak Budist inancına girmiştir. Bu olay Mahavamsa'nın ilgili bölümünde şöyle anlatılmaktadır:

*“Kral'ın zeki bir adam olduğunu anladığında Bilge Thera (Mahinda), hükümdara Culahatthipadopama Sutta'yı vaaz etti. Konuşmanın sonunda Kral, 23 bin adamıyla birlikte üç mücevhre sığındı.”*¹⁵⁴ (Mahavamsa: XIV.22)

Mahinda daha sonra başkent Anuradhapura'ya ulaşmış ve burada ilk olarak 501 saray kadınına vaaz vermiş ve kadınlar da Budizm'e girmiştir.¹⁵⁵ Mahinda'nın vaazları gittikçe genişlemiş ve etrafında topladığı kitle git gide çoğalmıştır. Bunun sonucunda Kral Devanampiya Tissa Mahinda ve onun takipçilerine Mahamegha parkını hediye etmiş ve Mahinda yerel halka burada vaazlar vermiştir. Bu parkın olduğu bölgede daha sonra Mahavihara, yani “büyük manastır” adı verilen bir ibadet merkezi kurulmuştur. Bu

¹⁵⁰ Rahula, *History of Buddhism in Ceylon: The Anuradhapura Period* (1956), s.49.

¹⁵¹ Gombrich, *Theravada Buddhism: A Social History from Ancient Benares to Modern Colombo* (2006), s. 149.

¹⁵² Gombrich, *Theravada Buddhism: A Social History from Ancient Benares to Modern Colombo* (2006), s.148.

¹⁵³ Culahatthipadopama Sutta, kelime anlamı olarak “Küçük Fillerin Ayak İzi Öğretisi” anlamına gelir. Sutta Pitaka'nın alt bölümlerinden olan Majjhima Nikaya içerisinde yer alan bir suttadır.

¹⁵⁴ *The Mahāvamsa: The Great Chronicle of Ceylon*, (1912), çev:Wilhelm Geiger, s.93.

¹⁵⁵ Gombrich, *Theravada Buddhism: A Social History from Ancient Benares to Modern Colombo* (2006), s.148.

manastır adadaki Theravada Budizm'inin de zamanla merkezi haline gelerek aynı zamanda bir ekol haline dönüşmüştür.¹⁵⁶ Bu manastırın olduğu bölgede Mahinda'nın isteği üzerine "sıma" adı verilen kutsal sınırlar belirlenmiştir. Mahinda'nın bu istekte bulunmasının nedeni kaynaklara göre bir bölgede sasananın yani Budist öğretinin tam anlamıyla yerleşmesi için sıma adı verilen kutsal manastır sınırlarının belirlenmiş olması gerekliliğidir.¹⁵⁷ Kral, anlatıya göre bu sınırları bizzat kendi çizmiştir. Kral Devampiya Tissa'nın bundan sonraki önemli olan bir diğer faaliyeti ise Mahinda'nın sözlerinden etkilenerek Buda'nın bazı kutsal emanetlerini ülkesine getirtmesidir. Buna göre Mahinda aralarında geçen bir konuşmada Kral'a: "Buda'nın emanetlerini görmek Buda'yı görmek gibidir." demiştir.¹⁵⁸ Bunun sonucunda Devanampiya Tissa, Maurya Kralı Asoka'dan da destek alarak Buda'nın sağ köprücük kemiğini ülkesine getirmiş ve bu kutsal emanetin üzerine adanın ilk stupası olan Thuparama Dagoba'yı inşa etmiştir.

Şekil 5: Thurapama Dagoba, Sri Lanka Tarihindeki İlk Stupa, Anuradhapura Antik Kenti
Anuradhapura: Thuparama dagoba, Encyclopædia Britannica, Erişim: 22 Ağustos 2024,
<https://www.britannica.com/place/Anuradhapura-Sri-Lanka#/media/1/29032/188793>

Kaynaklara göre Mahinda, Sri Lanka'da yaklaşık 26 gün kalmıştır.¹⁵⁹ Vaazlarında genel olarak; hayatın geçiciliği, *samsara* zinciri ve nirvanaya ulaşma gibi konuları halka anlatan Mahinda; yalnızca Anuradhapura Krallığı'nın resmi dininin Budizm olmasını

¹⁵⁶ Travagnin, Connolly ve Varley, *The Illustrated Encyclopedia of Buddhism* (2009), s. 114.

¹⁵⁷ Rahula, *History of Buddhism in Ceylon: The Anuradhapura Period* (1956), s.54.

¹⁵⁸ Gombrich, *Theravada Buddhism: A Social History from Ancient Benares to Modern Colombo* (2006), s.149.

¹⁵⁹ Rahula, *History of Buddhism in Ceylon: The Anuradhapura Period* (1956), s.54.

sağlamakla kalmamış, aynı zamanda Sinhala/Sri Lanka'nın klasik kültürünün de başlatıcısı olmuştur.¹⁶⁰ Mahinda kadar büyük çaplı olmasa da onun adadan ayrılmasından sonra onun kız kardeşi olan Sanghamitta'da adadaki Budizm açısından önemli faaliyetlerde bulunmuştur. Sanghamitta, adaya gelirken Buda'nın aydınlanmaya ulaştığı Bodhi ağacından bir dal getirerek bu dalı Anuradhapura'da bir bölgeye dikmiştir. Sanghamitta aynı zamanda adada ilk kadın Budist teşkilatını (bhikkhuni) kurmuştur. Sonuç olarak bakıldığında Asoka/Mahinda döneminin Sri Lanka'daki Theravada Budizm döneminin başlangıcı olduğunu belirtmek gerekir. Mahinda; öncelikli olarak adaya Budizm'i getirmiş, daha sonra ise Mahavihara manastır ekolünün temelini atarak Sri Lanka'nın Theravada Budizm'inin merkezi olması yolundaki süreci başlatmıştır.

3.3.2. Mahavihara ve Klasik Dönemde Theravada Budizm'i

Mahavihara, kelime anlamı olarak "büyük manastır" anlamına gelmektedir.¹⁶¹ Terim olarak ise bu kelime, Kral Devanampiya Tissa döneminde Mahinda öncülüğünde kurulan büyük manastırı ifade etmektedir. Mahavihara, kurulduğu dönemde fiziki olarak içerisinde tapınak ve ibadet yerlerini barındıran bir dini kompleks olsa da zamanla bir ekole dönüşmüş ve Theravada Budizm'inin adadaki merkezi haline gelmiştir. Mahavihara'nın adadaki tarihi bir anlamda Theravada Budizm'inin tarihi anlamına gelmektedir. Mahavihara kurulup "sima" adı verilen sınırları çizildikten sonra Anuradhapura Krallığı'nın dini merkezi olmuş ve bu hakimiyetini birkaç yüzyıl boyunca sürdürmüştür. Bu dönemde mağaralarda inziva hayatı yaşayan keşişler olsa da keşişlerin büyük çoğunluğu Mahavihara ve ondan sonra inşa edilen diğer manastırlarda ibadetlerini sürdürmüştür. Bu diğer manastırlar da otorite olarak Mahavihara'ya bağlıdır.¹⁶² Mahavihara'nın kuruluşundan itibaren dini bir merkez olarak otoritesinin kabul edilmesinde etkili olan en önemli hususlardan biri de manastırın Budist literatüre ve özelde Sri Lanka Budist Literatürüne yaptığı katkılardır. Nitekim manastırın kurucusu olarak kabul edilen Mahinda, halkın dini öğretileri daha kolay anlayabilmesi için Tipitaka'ya ait sözlü açıklamaları/yorumları Sinhala dilinde aktarmıştır.¹⁶³

¹⁶⁰ Rahula, *History of Buddhism in Ceylon: The Anuradhapura Period* (1956), s.59.

¹⁶¹ Korhan Kaya, *Buddhizm Sözlüğü* (Ankara: 2017), s. 209.

¹⁶² Rahula, *History of Buddhism in Ceylon: The Anuradhapura Period* (1956), s.303.

¹⁶³ Rahula, *History of Buddhism in Ceylon: The Anuradhapura Period* (1956), s.60.

Mahinda'dan sonra da Mahavihara ve diğer manastırlarda Budizm literatürü üzerine yapılan çalışmalar devam etmiştir. MÖ. 1.yy. dolaylarında Aluvihare mağaralarında bir grup keşişin Buda'nın sözlü öğretilerini Pali dilinde yazıya geçirmesi buna örnektir.¹⁶⁴ Bu çalışma aynı zamanda Pali Kanonu'nun ilk kez yazıya geçirildiği çalışmadır. Günümüzde Theravada Budizm'inin birinci kaynağı olan yazılı Pali Kanon literatürünün başlangıç noktası da bu döneme dayanır. Bunun yanında Pali Kanonun ilk kez Sri Lanka'da yazıya geçirilmesi, Sri Lanka'yı hem yazılı literatürün koruyucusu hem de Theravada Budizm'inin merkezi konumuna getirmiştir. Bu dönemde Mahavihara'nın bir kurum olarak hakimiyetinin sarsıntıya uğradığını da belirtmek gerekmektedir. Bunun nedeni ise Kral Valagamba veya diğer ismiyle Vatta Gamani'nin bu dönemde (MÖ.89-77) Abhayagiri Manastırı'nı kurmuş olmasıdır. Abhayagiri, tıpkı Mahavihara gibi dini bir kompleks yapı olmasının yanında bir ekol/kuruma dönüşmüş ve Mahavihara'dan görüş olarak farklı çizgide yer almıştır. Bu farklılığın oluşmasına ise elbette iki manastır ve bu manastırlara bağlı keşişlerin dini anlayışlarının farklı olması sebep olmuştur. Nitekim Mahavihara Sri Lanka içerisindeki Budizm'in ortadoks-muhafazakâr kısmını temsil ederken, Abhayagiri yenilikçi tarafı temsil etmiştir.¹⁶⁵

İki manastır arasında yaşanan dini meşruiyet sağlama çabası uzun yüzyıllar boyu devam etmekle birlikte adadaki Budizm açısından belirleyici tek etken bu çekişme olmamış, siyasi ve askeri gelişmeler de adadaki Budizm'in gelişim sürecini doğrudan etkilemiştir. Nitekim Tamillerin Anuradhapura'da hakimiyet sağladığı dönemlerde Budizm ve *sangha* büyük hasar görmüş ve zaman zaman manastırların terkedilip yağmalandığı süreçler yaşanmıştır. Bunun yanı sıra iktidarda olan Kralın dini görüş ve anlayışı da bir manastırın etkisinin azalıp diğerinin artmasını beraberinde getirmiştir. Bunun yanında çoğu kral hakimiyet sürdüğü dönemde hangi manastıra yakın olursa olsun ülkesinde pek çok tapınak ve dini yapı inşa etmeye Budizm'i geliştirmeye devam etmiştir. Dini yapılar dışında söz konusu dönemde Anuradhapura kralları tarafından *Vesak Bayramı* başta olmak üzere çeşitli festivallerin de düzenlediği görülmektedir. Mahavihara'nın veya başka bir deyişle adadaki Theravada'nın gelişim sürecine bakıldığında ise Kral Mahasena döneminden bahsetmek gerekmektedir. MS. 277-304 yılları arasında hüküm süren Mahasena, Mahayana Budizm'ini benimsemiş ve Mahavihara keşişlerinden de aynısı talep ederek onların da Mahayana Budizm'ine tabii olmalarını istemiştir. Bunu reddettiklerinde ise Mahavihara keşişlerine halk tarafından

¹⁶⁴ Berkwitz, *The Expansion of Buddhism in South and Southeast Asia*, (2012), s. 226.

¹⁶⁵ Berkwitz, *The Expansion of Buddhism in South and Southeast Asia*, (2012), s. 226.

yardım edilmesini yasaklamak gibi pek çok faaliyete girişmiştir. En sonunda Mahasena tarafından Mahavihara yıkılmış ve onun iktidarının sonuna kadar bu durumda kalmıştır.¹⁶⁶ Mahasena'nın, Mahavira manastırı yıkıldıktan sonra Sri Lanka'daki üçüncü büyük manastır ve kurum olan Jetavana Vihara'yı da kurduğu bilinmektedir. Bu manastır daha sonraki Sri Lanka'daki Tantrik Budizm akımının merkezi olmuştur. Mahavihara keşişleri ise Mahasena döneminin sonuna kadar ülkenin güney bölgesine gitmiş ve burada kalmışlardır. Mahasena döneminin sonunda "Buda'nın Dişi" olarak bilinen kutsal emanetinde Sri Lanka'ya ulaştığı düşünülmektedir. Abhayagiri Manastırı kraliyetten de aldığı güçle bu emaneti sahiplenmiş ve söz konusu dönemde altın çağını yaşamıştır.¹⁶⁷

Mahasena'dan sonra tahta geçen oğlu Kral Siri Meghavanna tarafından Mahavihara Manastırı tekrar inşa edilmiştir. Mahavihara'nın tekrar etkin bir güç kazandığı dönem ise Kral Mahanama döneminde ünlü Theravada filozof ve bilgini Buddhaghosa'nın adaya ulaşmasıyla olmuştur. Buddhaghosa, Mahavihara manastırında Theravada Budizm'i açısından oldukça önemli olan bazı çalışmalar yapmıştır. Onun ilk ve en önemli çalışmalarından biri *Visuddhi-magga* (Saflığa/Arınmaya Giden Yol)'dur.¹⁶⁸ Bu eser Theravada doktrinin özeti olarak kabul edilen ve günümüzde Theravada mensuplarının otorite kabul ettiği eserlerden biridir. Buddhaghosa'nın diğer çalışmaları daha çok Tipitaka metinleri ve yorumlarının çevirisinin yapılması üzerinedir. Nitekim Tipitaka'nın yorumları onun tarafından Sinhala'dan Pali diline çevrilmiştir.¹⁶⁹ Buddhaghosa'dan sonra da Tipitaka üzerinde yapılan çalışmaların genel olarak Pali dilinde olma geleneği uzun süre devam etmiştir. Bunun nedeni olarak günlük hayatta sürekli değişime uğrayan Sinhala dilinin Tipitaka'da bozulmaya yol açma endişesi ve kutsal metin yorumlarının metnin ana diliyle aynı olması gerekliliği gibi sebepler görülmektedir.¹⁷⁰ Bu geleneğin aynı zamanda yerleşmeye başlayan Theravada Budizm'ini daha uluslararası bir forma taşıdığı da düşünülmektedir.¹⁷¹ Nitekim Pali dili, Theravada mensupları açısından evrensel bir dil hüviyeti taşımaktadır.

¹⁶⁶ Harvey, *An Introduction to Buddhism* (2013), s. 197.

¹⁶⁷ Rahula, *History of Buddhism in Ceylon: The Anuradhapura Period* (1956), s.97.

¹⁶⁸ Gombrich, *Theravada Buddhism: A Social History from Ancient Benares to Modern Colombo* (2006), s. 153.

¹⁶⁹ Piya Tan, *The Spread of Buddhism: A Study of Strategic Patterns in Global Buddhist Growth* (2005), s. 41.

¹⁷⁰ Gombrich, *Theravada Buddhism: A Social History from Ancient Benares to Modern Colombo* (2006), s.153.

¹⁷¹ Gombrich, *Theravada Buddhism: A Social History from Ancient Benares to Modern Colombo* (2006), s.153.

Buddhaghosa'nın gelişinin etkisiyle Mahavihara geleneği güç kazanmış, bu durum adada 3.yy'dan itibaren etkili olan Mahayana ve Tantrik Budizm'in etkisinin azalmasına neden olmuştur. Bununla birlikte 8. ve 9.yüzyıllara gelindiğinde bazı Anuradhapura krallarının bir *bodhisatta* olarak görüldüğüne dair kayıtlar, Buddhaghosa döneminde Sri Lanka'da zayıflayan Mahayana etkisinin belirli düzeyde devam ettiğini göstermektedir.¹⁷² Adada varlığını sürdüren Mahayana ve Vajrayana etkileri ise doğal olarak Mahavihara keşişlerinin meşruiyetlerini arttırmak için çeşitli söylemler geliştirmelerine yol açmıştır. Nitekim kaynaklarda Mahavihara keşişlerinin kendilerinin keşişlik soyunu Buda'nın öğrencilerinden Upali'ye dayandırdıklarına dair ifadelerin bulunması buna örnektir.¹⁷³ Bunun yanında Mahavihara ekolünün Theravada veya "Ataların Öğretilerine Sadık Kalanlar" unvanını alması da bu tarihsel meşruiyet sağlama gayretinin bir tezahürü olarak görülmektedir. Sri Lanka Budist topluluğunda manastırlar etrafında şekillenen bölünmenin ve meşruiyet savaşlarının sona ermesi ise 1153 yılında Kral I. Parakramabahu'nun tahta çıkışına kadar devam etmiştir.¹⁷⁴

I.Parakramabahu, ülkedeki Budizm ve *sangha* açısından oldukça önemli reformlara imza atmıştır. Bunlardan en önemlisi Kral'ın ülkesindeki *sanghayı* tekrar organize etmesidir. Kral, ülkesinde Budist cemaatin *Sangharaja* adı verilen tek bir keşiş ve iki vekili tarafından yönetilmesini sağlayarak keşişler ve manastırlar arasındaki bölünmeyi bitirmeyi hedeflemiştir.¹⁷⁵ Maha Kassapa, ülkedeki ilk Sangharaja olmuştur. Bu yönetici ise Kral tarafından sıkı bir denetim altında yönetimi sürdürmüştür ve bu durum Kral'ın ülkesindeki merkezileşme yönünde attığı önemli bir adım olarak görülmektedir. Kral'ın ülkesindeki manastırlar etrafında şekillenen dini bölünmeyi bitirme yönünde yaptığı bir diğer önemli faaliyet ise Abhayagiri ve Jetavana Vihara manastırlarını ortadan kaldırmasıdır. Bu dönemde Mahavihara, Abhayagiri manastırının ve Mahayanacılığın temel öğretilerinden biri olan "Bodhisatva" öğretisi ve diğer bazı doktrinleri kabul ederek kaldırılan Abhayagiri boşluğunu kendi bünyesinde doldurmuş ve bu hamlesinde de başarılı olmuş görünmektedir. Nitekim I. Parakramabahu döneminden sonra Mahavihara veya başka bir deyişle Theravada ekolü, Sri Lanka'nın tek hâkim dini otoritesi ve ekolü haline gelmiştir.

¹⁷² Harvey, *An Introduction to Buddhism* (2013), s. 198.

¹⁷³ Berkwitz, *The Expansion of Buddhism in South and Southeast Asia* (2012), s. 227.

¹⁷⁴ Berkwitz, *The Expansion of Buddhism in South and Southeast Asia* (2012), s. 227.

¹⁷⁵ Gombrich, *Theravada Buddhism: A Social History from Ancient Benares to Modern Colombo* (2006), s.159.

3.3.3. Klasik Dönem Sonrası Theravada Budizm'i

I.Parakramabahu'nun yaptığı reformlardan sonra Avrupa kolonizasyonuna kadar olan süreçte Theravada Budizm'inin ülkedeki gelişimi devam etmiştir. Bu dönemde daha önceki dönemden farklı olarak Theravada Budizm'inin yerelleşmeye veya ulusallaşmaya başladığı dikkat çekmektedir. Nitekim başta Buda ve onun önceki yaşamları, kutsal emanetler ve diğer bazı konularda Sinhala dilinde metinlerinin yazımının bu dönemde arttığı görünmektedir.¹⁷⁶ Dini literatür yazımında Pali'den Sinhala'ya olan bu yönelim Theravada'nın ülkedeki yerelleşme sürecine dair de bir işaret olarak görünmektedir. Theravada Budizm'i Sri Lanka'da her ne kadar yerelleşme yönünde yönelim gösterse de bu dönemde özellikle diğer Güneydoğu Asya ülkeleri ile ilişkiler de I. Parakramabahu döneminden itibaren artmıştır. Nitekim I. Parakramabahu, ülkesindeki *sanghayı* birleştirmek ve arındırmak yolunda yaptığı çalışmalar da Burma'daki Budist keşişlerden destek istemiş ve bu yardım ilerleyen dönemde iki halk arasındaki ilişkiyi geliştirmiştir.

1215 yılına gelindiğinde ise Güney Hindistan'dan gelen işgaller sonucu Polonnaruwa Krallığı'nın yıkılma süreci başlamış, bu durumdan doğal olarak ülkedeki Budizm de olumsuz etkilenmiştir.¹⁷⁷ Budizm'in veya özelde Theravada Budizm'inin ülkedeki bu gerileme süreci Kotte Krallığı'nın adada güç kazanmasına kadar devam etmiştir. Kotte Krallığı özellikle Portekizli kolonicilerin adaya ulaşmasına kadar olan süreçte Budist kurumlara ve manastırlara destek vermiş ve bu destek adadaki Theravada'nın konumunu sağlamlaştırmıştır. Avrupalıların adaya gelişi ise adadaki Budizm açısından farklı bir dönemi başlatmıştır.

3.3.4. Koloni Döneminde Theravada Budizm'i

Sri Lanka'da 16.yy'da başlayan sömürge veya kolonizasyon dönemi 20.yy'ın ortalarına kadar devam etmiştir. Bu dönemde çalışmanın bir önceki kısmında da belirtildiği üzere sırasıyla Portekiz, Hollanda ve İngiltere ada topraklarında hakimiyet kurmuştur. Adaya ulaşan ve hakimiyet sağlayan Avrupa devletleri, öncelikli olarak ekonomik faaliyetlerde bulunsalar da daha sonra eğitim ve dini anlamda da çeşitli faaliyetlerde bulunmuşlardır.

¹⁷⁶ Berkwitz, *The Expansion of Buddhism in South and Southeast Asia* (2012), s. 228.

¹⁷⁷ Gethin, *The Foundations of Buddhism* (1998), s. 255.

1505 yılında Portekizlilerin adaya ulaşmasıyla Sri Lanka Budizm'i açısından oldukça karanlık bir döneme girilmiştir. Portekizliler hakimiyeti ele geçirmelerinden itibaren Budistlere hoşgörü göstermemiş ve baskıcı bir yönetim sergilemişlerdir.¹⁷⁸ Bu dönemde başta Mahavihara olmak üzere pek çok manastır ve tapınak da Portekizliler tarafından tahrip edilmiştir. Portekizliler bunun yanında Sri Lankalıları zorla Katolik Hristiyan olmaya zorlamışlardır. Portekizlilerin bu faaliyetlerinde Katolik Kilise'nin desteğini de aldıkları düşünülmektedir.¹⁷⁹ Portekizlilerin 1505-1658 yılları arasında adada hâkim olduğu süreçte baskı ve misyoner faaliyetleri sonucunda ada halkından Katolik Hristiyanlık dinini kabul edenler olmuştur. Özellikle ülkenin batı kıyılarında balıkçıların ağırlıkta olduğu belirli topluluklar Hristiyanlığı kabul etmiştir.¹⁸⁰

17.yy. ortalarında adadaki Portekiz varlığına son vererek hakimiyeti ele geçiren Hollandalılar, Portekiz döneminin aksine Budizm'e karşı daha toleranslı ve hoşgörülü olmuşlardır. Bunun yanında Portekizliler gibi Hollandalılar da kendi inançları olan Protestan Hristiyanlığı adada yaygınlaştırmak için çeşitli faaliyetlerde bulunmuşlardır. Hollandalılar, Portekizlilere göre daha az baskı uygulamalarına rağmen Budistlere yönelik çeşitli kısıtlamalarda bulunmuşlardır. Bunlar arasında şehirlerde ve kalabalık alanlarda ibadet etmenin yasaklanması gösterilebilir.¹⁸¹ Hollandalılar Katoliklerin ibadetlerini yasaklamışlar ve Katoliklere karşı oldukça sert bir politika gütmüşlerdir. Portekizliler ve ardından Hollandalılar Sri Lanka'da belirli bir dönem hâkim güç olmalarına rağmen adanın tamamına hükmedememişlerdir. Bu dönemde adadaki Sri Lankalıların bağımsız tek krallığı olarak varlığını sürdüren Kandy Krallığı, adadaki Theravada Budizm'inin de merkezi ve koruyucusu olmuştur. Bu bağlamda Portekiz ve Hollanda kolonileri döneminde belli bir azınlık tarafından Hristiyanlık kabul edilse de adadaki Theravada Budizm'inin öğretileri korunmaya ve yaşatılmaya devam etmiştir.

1815 yılında adadaki Hollandalıların yerini alan İngilizler, Kandy Krallığı'nı yıkarak Portekiz ve Hollanda'nın aksine adanın tamamına egemen olmuşlardır. Bu durum doğal olarak İngilizlerin adada yürüttüğü misyoner faaliyetlerin daha geniş bir bölgede etkili olmasına neden olmuştur. İngilizler, oldukça organize bir şekilde misyoner faaliyetlerini yürütmüşler, Protestan misyonerler adadaki faaliyetlerini günden güne arttırmışlardır. Bu

¹⁷⁸ Conze, *Kısa Budizm Tarihi*, (2004), s. 121.

¹⁷⁹ Stephan Berkwitz, "*Buddhism in Sri Lanka: Practice, Protest, and Preservation*," *Buddhism in World Cultures: Comparative Perspectives*, (2006), s. 47.

¹⁸⁰ Gombrich, *Theravada Buddhism: A Social History from Ancient Benares to Modern Colombo* (2006), s. 138.

¹⁸¹ Ross, Savada ve Nyrop, *Sri Lanka: A Country Study* (1990), s. 23.

durum *sangha* ile misyonerlerin adada ilk kez ciddi anlamda karşı karşıya gelmesine zemin hazırlamıştır.¹⁸² Bu dönemde muhafazakâr bir ekol olan Theravada, Hristiyan misyonerlerin faaliyetlerine cevap verebilmek amacıyla modernleşme yönünde çeşitli adımlar atmıştır. 19.yy'da İngilizler tarafından; eğitim, vaaz ve broşürler yoluyla yürütülen misyoner faaliyetlerine cevap verme amacıyla ilk kez Budist matbaalar kurulmuştur.¹⁸³ Bu matbaalarda misyonerleri eleştiren çeşitli broşürler ve Budist öğretileri içeren çeşitli metinler basılarak halka dağıtılmıştır. Bazı keşişler tarafından bu dönemde her ne kadar misyonerlere karşı faaliyetlerde bulunulsa da devlet desteğinin eksikliğinin adadaki Theravada Budizm'i açısından oldukça olumsuz sonuçlar doğurduğunu belirtmek gerekmektedir. Nitekim eğitim sisteminin 19.yy'ın sonuna kadar tamamıyla İngilizlerin elinde olması Sri Lanka'daki Budizm açısından olumsuz sonuçlar ortaya çıkarmıştır. İngilizler adada hükümet dili olarak İngilizceyi kabul etmiş ve kurdukları okullarda İngilizce eğitim vermişlerdir.¹⁸⁴ Adadaki eğitim dilinin İngilizce olması ise kültürel anlamda batılılaşma ve Hristiyanlığın etkisini belirli oranda arttırmıştır. Bunun yanında İngilizlerin kurdukları eğitim kurumlarında misyonerler tarafından özel yetiştirilmiş öğretmenlerin görevlendirilmesi, okullarda günlük faaliyetlere İncil okunarak başlanması gibi somut örnekler eğitim yoluyla yapılmak istenen misyonerlik faaliyetlerini göz önüne sermektedir.¹⁸⁵ Bu faaliyetler halkın tamamında karşılık bulmasa da belirli bir kesimde etkili olmuş ve bu kesimin Budizm'den uzaklaşmasına sebep olmuştur.

19.yy'ın sonlarına gelindiğinde ise adadaki Theravada Budizm'i tekrardan canlanmaya başlamıştır. Bu dönemde Anagarika Dharmapala (1864-1933) gibi liderler öncülüğünde 'Sri Lanka Bağımsızlık Hareketi' filizlenmiştir. Bu hareketin yürüttüğü bağımsızlık mücadelesinin temellerinden biri de adanın kültürel kimliği haline gelen Theravada Budizm'idir. Hareketin lideri olan Dharmapala, yayımladığı çeşitli yazılar ve halka yaptığı konuşmalarla Sri Lanka'da oldukça önemli bir figür haline gelmiştir. Bu dönemde adadaki Budizm açısından yaşanan bir diğer önemli gelişme ise Henry Steele Olcott'un (1832-1907) adaya gelişidir. Teosofi Derneği'nin lideri olan Olcott, adada yürüttüğü faaliyetler sonucunda Budistlerin kendi okullarını tekrardan kurarak

¹⁸² Gombrich, *Theravada Buddhism: A Social History from Ancient Benares to Modern Colombo* (2006), s.23.

¹⁸³ Gombrich, *Theravada Buddhism: A Social History from Ancient Benares to Modern Colombo* (2006), s.179.

¹⁸⁴ M.Hussain Farook, *Sri Lanka Müslümanlarının Reform Süreci (1798-1948)*, Doktora Tezi, (Ankara, 2021), s.41.

¹⁸⁵ Farook, *Sri Lanka Müslümanlarının Reform Süreci (1798-1948)*, (2021), s.60.

çocuklarını kendi inançlarında eğitebilmelerini sağlamıştır.¹⁸⁶ Avrupa kökenli bir Amerikan olan ve ülkesinde de önemli bir nüfuza sahip olan Olcott, Budizm'e geçen ilk Amerikalılardan biri olarak kabul edilmektedir. Hem Dharmapala hem de Olcott'un yaptığı çalışmalar, bağımsızlığa giden süreçte yerel halk düzeyinde bir bilinç uyandırarak adadaki Theravada Budizm'ine oldukça katkı sağlamıştır.¹⁸⁷

3.3.5. Bağımsızlıktan Yakın Döneme Kadar Olan Süreçte Theravada Budizm'i

1948 yılında bağımsızlığın kazanılmasıyla birlikte uzun yıllar devlet desteğinden mahrum kalan Theravada Budizm'i bu desteğe tekrar kavuşmuştur. Bunun yanında bağımsızlık döneminde de hükümet politikaları ülkedeki Theravada Budizm'inin durumunu doğrudan etkilemiştir. 1956'da Solomon Bandaranaike'nin başbakan olması bu doğrultuda önemli bir gelişme olarak görülmektedir. Bandaranaike'nin Sinhala kültürü ve Budizm'i korumak için yaptığı çalışmalar Tamillerin tepkisine yol açsa da *sangha* tarafından oldukça olumlu karşılanmıştır. 1972 yılında Budizm, ülkede anayasa tarafından korunarak resmi devlet dini haline gelmiştir. Bağımsızlıktan bu yana hükümetin Sinhala milliyetçiliği ve Budizm'i yücelten politikaları Theravada için her ne kadar olumlu olsa da bu politikaların sonucu olarak 1983'de patlak veren Sinhala-Tamil iç savaşında dolaylı yoldan manastır ve tapınaklar da zarar görmüştür. Bununla birlikte 2009 yılına kadar süren iç savaşta Mahavihara başta olmak üzere Budist kurumlar Sinhalalıları birleştirici bir unsur olarak varlığını devam ettirmiştir. İç savaş sonrası dönem ve günümüzde Theravada Budizm'inin durumuna çalışmanın bir sonraki kısımlarında değinilecektir.

3.4. Sri Lanka'da Öne Çıkan Dini Yapılar

Sri Lanka'da Budizm'in adaya gelişinden itibaren pek çok stupa, manastır ve tapınak inşa edilmiştir. Bu yapılar tarihsel ve kültürel önemlerinin yanında Theravada Budizm'inin mirasını yansıtmaları açısından büyük bir önem taşırlar. Bu dini yapılardan bazıları yaşanan savaşlar, işgaller ve iç çatışmalar sonucunda yıkılsa da günümüze kadar

¹⁸⁶ Berkwitz, "Buddhism in Sri Lanka: Practice, Protest, and Preservation," *Buddhism in World Cultures: Comparative Perspectives*, (2006), s. 48.

¹⁸⁷ Stephen Prothero, "Henry Steel Olcott and Protestant Buddhism", *Journal of the American Academy of Religion*, Vol. 63, No. 2 (1995) s.293

ulaşan pek çok tapınak ve manastır bulunmaktadır. Çalışmanın bu bölümünde stupa, manastır ve tapınaklardan bazılarına değinilecektir.

3.4.1. Stupalar

Stupalar, Budizm’de veya özelde Theravada Budizm’inde içlerine Buda’nın veya arhatların (din büyüklerinin) külleri, kalıntıları veya eşyaları konulan daire biçimindeki yapılardır.¹⁸⁸ Geleneksel kaynaklara göre ölümünün ardından Buda’nın naaşından kalan kalıntılar 8 parçaya ayrılmış ve bu sekiz parça üzerine 8 stupa inşa edilmiştir.¹⁸⁹ Geleneksel anlatılarda bahsedilen sekiz stupa günümüze kadar ulaşmamıştır. Budizm tarihinde stupa yapımını ekolleştiren kişi Kral Asoka olmuştur, nitekim Asoka’nın Buda’nın kalıntılarını bularak bunların üzerine yaklaşık 84.000 stupa inşa ettirdiği düşünülmektedir.¹⁹⁰ Budizm’in farklı bölgelere yayılması ile her bölgede var olduğu coğrafyanın mimari anlayışına göre pek çok stupa inşa edilmiştir. Mahayana Budizm’inin veya Kuzey Budizm’inin hâkim olduğu bölgelerde (Çin, Kore, Japonya) stupalara “pagoda” denilmiştir.¹⁹¹ Kuzey bölgesindeki pagodalar veya stupalar, Sri Lanka başta olmak üzere Güneydoğu Asya’daki stupalardan farklı inşa edilmiştir. Nitekim kuzeydeki bu yapılar çok katlı, kuleli ve süslü yapılardır.

Sri Lanka ve Theravada Budizm’inin hâkim olduğu diğer ülkelerde ise stupalar, sade kubbesi bulunan basit ve simetrik yapılar şeklinde inşa edilmişlerdir. Stupaların çevresi parmaklıklarla çevrilmiştir. Stupaların kubbe biçimli yapısına ise anda (yumurta) denilmektedir.¹⁹² Stupaların Theravada Budizm’i açısından önemini anlamak için öncelikle *relik* kavramı veya relik kültürünün ne anlama geldiğini anlamak gerekmektedir. Gombrich’e göre Budizm’de böyle bir kültürün gelişmesi bir anlamda Hinduizm’in “cesetlerin kirliliği” anlayışına tepkidir ve Buda’nın “akıntıya karşı durma” anlayışının bir tezahürüdür.¹⁹³ Bu doğrultuda Buda’nın kalıntıları olan reliklere saygı ve tanzimde bulunma kültürü, özellikle Theravada Budistlerince yaygın bir anlayış haline gelmiştir. Stupalarda Buda dışındaki arhatların da kalıntıları bulunmakla birlikte tapım öznesi

¹⁸⁸ Kaya, *Buddhizm Sözlüğü* (2017), s. 163.

¹⁸⁹ Gombrich, *Theravada Buddhism: A Social History from Ancient Benares to Modern Colombo*, Routledge, (2006). S.124.

¹⁹⁰ Kaya, *Buddhizm Sözlüğü* (2017), s. 163.

¹⁹¹ Kaya, *Buddhizm Sözlüğü* (2017), s. 164.

¹⁹² Kaya, *Buddhizm Sözlüğü* (2017), s. 163.

¹⁹³ Gombrich, *Theravada Buddhism: A Social History from Ancient Benares to Modern Colombo*, Routledge, (2006), s.124.

olanların yalnızca Buda'nın relikleri olduğu görülmektedir.¹⁹⁴ Relikler genel olarak 3 bölüme ayrılmaktadır. Bunlar: Buda'nın fiziksel kalıntıları (kül, kemik, diş vb.), Buda'nın eşyaları ve Buda'nın ibadet nesnelere dir. Bunların yanında Buda'yı hatırlatan heykel ve resimlerin de özellikle 1.yy'dan itibaren bir relik olarak görüldüklerini ifade etmek mümkündür. Relikler; stupaların inşasının başlangıç noktası olmalarının yanında çeşitli ritüeller, festivaller ve önemli günlerin Theravada kültürü içerisinde yerleşmesinde önemli rol oynamışlardır. Budizm'de reliklere saygı durmak, insanın manevi yönünün derinleşmesine katkı sunan kritik faktörlerden biridir.¹⁹⁵

Sri Lanka'da Budizm'in adaya ilk gelişinden itibaren pek çok stupa inşa edilmiştir. Bu stupaların ilki Kral Devanampiya Tissa tarafından Mahavihara manastırı bölgesinde inşa ettirilen Thuparamaya Stupası'dır. Bu stupada Buda'nın köprücük kemiğinin bulunduğu inanılmaktadır. Aynı dini kompleks içerisinde bulunan Ruwanwelisaya Stupa'sında da Buda'nın kalıntılarının bulunduğu inanılmaktadır. Mahavamsa'daki Thuparamaya Stupası ile ilgili şu ifadeler dikkat çekicidir:

*“Yeryüzünün hükümdarı, Thuparama'daki güzel thupayı tamamladı ve orada düzenli olarak mücevherler, hediyeler getirilerek ibadet edilmesini sağladı. Saray mensubu kadınlar, soylular, bakanlar ve şehir halkı da kendi adaklarını getirdiler. Dünyanın efendisi olan Buddha, kendisi zaten nibbanaya geçmiş olmasına rağmen bedeninin kalıntıları aracılığıyla insanlığa gerçek kurtuluş ve mutluluğu bahşetmiş oldu.”*¹⁹⁶
(Mahavamsa: XVII.62-65)

Bunların yanında Sri Lanka'da bulunan: Jetavanaramaya, Mirisawetiya, Mahiyangana, Kelaniya, Somawathiya ve Sandagiri stupaları da içerisinde Buda relikleri olduğuna inanılan önemli stupalardır. Stupaların tapınaklardan farklı olarak ibadet ve ritüel merkezli bir yapı olmadıkları yani anıtsal bir yapı olduklarını da belirtmek gerekir. Özellikle Buda'nın kutsal kalıntılarının bulunduğu inanılan stupalar meditasyon ve tazim için önemli noktalar olsalar da bu yapılarda genellikle tapınaklarda olduğu gibi ibadet alanları bulunmaz.

¹⁹⁴ Gombrich, *Theravada Buddhism: A Social History from Ancient Benares to Modern Colombo*, Routledge, (2006), s.124.

¹⁹⁵ John Strong, *Relics of the Buddha*, Vol. 7, Princeton University Press, (2004), s. 4.

¹⁹⁶ *The Mahāvamsa: The Great Chronicle of Ceylon*, (1912), s.121.

3.4.2. Manastırların Genel Yapısı ve Bazı Önemli Manastırlar

“Manastır” kavramı Budizm açısından oldukça önemli bir kavramdır ve günümüzde Budizm denildiğinde akılda canlanan ilk imgelerden biri manastırda bulunan keşişlerdir. Sinhala ve Pali dilinde “manastır” kavramını ifade etmek için en çok kullanılan kavram “vihara”dır. Sri Lanka’daki vihara yani manastır kültürü incelendiğinde bu kültürün Budizm’in adaya ilk ulaştığı andan itibaren yerleşik olmadığı, zaman içerisinde yerleşik bir hal aldığı görülmektedir. Nitekim ilk dönemde adadaki Budist keşişlerin çoğunlukla doğada ve mağaralarda ikamet ettiği bilinmektedir. İlk dönemde özellikle Mihintale Dağı ve bu bölgede bulunan mağaralar, Budist keşişler için bir barınma ve ibadet lokasyonu olmuştur.¹⁹⁷ Daha sonraki dönemde manastırların inşa edilmesiyle keşişlerin çoğu manastırlara geçiş yapmıştır. Sri Lanka’da ilk inşa edilen manastır Tissarama veya daha sonraki ismiyle Mahavihara’dır. Mahavihara ve bu dönemde inşa edilmeye başlanan diğer manastırlar şehirler ve refah içerisindeki köylerin yakınına yapılmıştır. Bunun nedeni yerel halk ile keşişler arasındaki etkileşimi arttırmak ve halktan gelen yardımlar aracılığıyla manastırın maddi açıdan ayakta durmasını sağlamak olarak görülmektedir.¹⁹⁸ İlk aşamada içerisinde birkaç yapı ve barınma yeri bulunan manastırlar zamanla gelişerek büyük kompleksler haline dönüşmüşlerdir.

Sri Lanka’da özellikle Theravada ekolüne bağlı manastırlarda bulunan ortak yapılar: Stupa, bodhi ağacı, tapınak, büyük toplanma salonu, cetiya (anıtlar), meditasyon alanları, yemekhane, kütüphane ve keşiş hücreleridir. Stupalar mimari olarak yarım daire şeklinde yapılar ve manastırın merkezinde yer alırlar. Bodhi ağacı ise Buda’nın aydınlanmaya ulaştığı ağaçtır ve sembolik olarak bütün manastırlarda yer alır. Büyük toplantı salonu, keşişlerin çeşitli işler ve ibadetler için bir araya geldiği salonlardan biridir. Cetiya ise Buda’ya dair anıtlardır. Yemekhane, kütüphane ve yatak hücreleri ise keşişlerin gündelik ihtiyaçlarını karşıladıkları yerlerdir. Bunların yanında çoğu manastırın girişinde keşişlerin manastıra girmeden önce temizlenebilecekleri ve su içebilecekleri bir yapı bulunur. Bu yapıya “doratu-panmadiya” adı verilmektedir.¹⁹⁹

Theravada ekolüne bağlı manastırlarda günlük rutin ana hatlarıyla şu şekildedir: Keşişler günün erken saatlerinde güneş doğmadan kalkarlar ve günün ilk meditasyonunu

¹⁹⁷ Rahula, *History of Buddhism in Ceylon: The Anuradhapura Period*, (1956), s. 112.

¹⁹⁸ Rahula, *History of Buddhism in Ceylon: The Anuradhapura Period*, (1956), s.115.

¹⁹⁹ Rahula, *History of Buddhism in Ceylon: The Anuradhapura Period*, (1956), s.116.

yaparlar. Daha sonra “*civara*” adı verilen sarı renkteki keşiş elbiselerini giyerek hücrelerinden ve manastırlardan dışarı çıkarlar ve yerel halktan bağış/yemek toplarlar. Manastıra döndüklerinde ise genellikle hep birlikte kahvaltı yaparlar. Daha sonra öğle saatlerine kadar Tipitaka başta olmak üzere kutsal metinler üzerine okuma ve çalışmalar yaparlar. Özellikle Vinaya Pitaka'nın bölümlerini ezberlemeye gayret ederler. Öğle saatinde ise günün son öğününü tüketerek odalarına çekilirler. Theravada geleneğine bağlı keşişler öğleden sonra katı yiyecek tüketmemektedirler. Akşam saatlerinde ortak alana tekrar dönen keşişler burada günün son meditasyonunu toplu halde yaparlar. Ortak salonda Suttalar'dan bölümler de okunur. 20.00'dan sonra ise keşişler için dinlenme saati başlar ve gün biter.²⁰⁰

Manastırlardaki tüm bu düzen ise vinaya kuralları etrafında şekillenmektedir. Vinaya kurallarına uymayan veya belirli kuralları ihlal eden keşişler hakkında ayda iki kez yapılan toplantılarda karar alınmaktadır. Buna göre hatayı yapan keşiş hatasını topluluk önünde itiraf etmekte ve uygun ceza kararı alınmaktadır.²⁰¹ Manastırlarda yatakları tahsis etme, depo işleri, gelen bağışların kabulü, malzemelerin dağıtımı, keşiş adaylarıyla ilgilenme vb. görev dağılımları da yapılan bu toplantılarda belirlenmektedir.²⁰² Sri Lanka'da günümüzde de varlığını sürdüren pek çok manastır bulunmakla birlikte çalışmanın kapsamı gereğince aşağıda bunlardan bazılarına yer verilecektir.

3.4.2.1. Mahavihara Manastırı

“Mahavihara” kelimesi ‘maha’ ve ‘vihara’ kelimelerinin birleşimiyle oluşmuştur. Kelime anlamı olarak ise Mahavihara “büyük manastır” anlamına gelir. Sri Lanka'da bu ismi taşıyan birden çok manastır bulunsa da asıl olarak Mahavihara adlandırmasıyla kastedilen, Kral Devanampiya Tissa döneminde Anuradhapura şehrinde inşa ettirilen manastırdır.²⁰³ Bu manastır, çalışmanın bir önceki kısımlarında da belirtildiği üzere dini bir yapı kompleksi olmasının yanında bir ekol haline dönüşmüş ve Sri Lanka'daki Theravada Budizm'inin merkezi olmuştur. Çalışmanın bu bölümünde Mahavihara manastırının yapısal özelliklerinden bahsedilecektir.

²⁰⁰ Emine Zehra Turan, *Budizm'de Manastır Hayatı*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2004, s. 53.

²⁰¹ Hammet Arslan, *Budizm'de Manastır Yaşamında Özel ve Toplumsal Mülkiyet*, The Role and Place of the Great Silk Road in the Context of Globalization: Problems and Prospects, (2020), s.10.

²⁰² Hammet Arslan, *Budizm'de Dindarlığın Teminatı: Keşiş-Dindar İlişkisi*, İslam ve Yorum IV, 2020, cilt: III, s.223.

²⁰³ De Silva, *A History of Sri Lanka* (1981), s. 12.

Geleneksel anlatıya göre Mahavihara veya Mahaviharaya manastırı MÖ. 3.yy'da Anuradhapura Krallığı'nın başkenti olan Anuradhapura şehrinde kurulmuştur. Kurulmasına Kral Asoka'nın oğlu olan ve Sri Lanka'ya Budizm'i tanıtan Mahinda'nın öncülük ettiği bu manastırın kurulması, Sri Lanka Budizm'i açısından da bir dönüm noktası niteliğindedir. Nitekim Sri Lanka'daki keşişler arasında manastır kültürünün yerleşmesi Mahavihara'nın kuruluşuyla başlanmıştır. Mahavihara manastırı Kral Devanampiya Tissa'nın keşişlere hediye ettiği "Mahamegha" bölgesinde kurulmuştur. Manastır, günümüzde Sri Lanka'nın başkenti olan Kolombo'ya 200 km uzaklıktadır.

Yapıldığı ilk dönemlerde keşişlerin barınması için birkaç küçük yapı ve ibadet alanları barındıran Mahavihara, zamanla içerisine inşa edilen dini yapılarla büyük bir dini kompleks haline dönüşmüştür. Mahavihara manastırı bölgesinde inşa edilen erken dönem yapılarından en önemlilerinden biri Thuparamaya Stupası'dır. Bu stupa, aynı zamanda Sri Lanka'nın ilk stupası olma özelliği taşır. Kral Devanampiya Tissa tarafından adaya getirilen Buda'nın köprücük kemiği üzerine inşa edilmiştir.²⁰⁴ Tarih içerisinde çeşitli tahribatlara uğrayan Thuparamaya çeşitli restorasyonlar sonucunda günümüze ulaşmıştır.

Thuparamaya dışında, Mahavihara kompleksi içerisinde bulunan en önemli unsurlardan biri de "Jaya Sri Maha Bodhi" adı verilen bodhi ağacıdır. Bu ağacın kökeni Kral Asoka'nın kızı olan Sangamitta'ya dayandırılır.²⁰⁵ Geleneksel anlatıya göre Buda'nın aydınlanmaya ulaştığı ağaçtan bir dal getiren Sangamitta, Mahavihara manastırının merkezine bu ağacı dikmiş ve ağaç filizlenerek günümüze ulaşmıştır. 6,5 metre uzunluğundaki bu ağaç günümüzde Budist hacılar için bir ziyaret ve ibadet noktasıdır. Sri Lanka'daki manastırlarda bodhi ağacı dikme veya bulundurma geleneğinin de bu bağlamda Sangamitta'nın getirdiği bu ağaç dalıyla başladığı ifade edilebilir.

²⁰⁴ Rahula, *History of Buddhism in Ceylon: The Anuradhapura Period*, (1956), s.57.

²⁰⁵ Rahula, *History of Buddhism in Ceylon: The Anuradhapura Period*, (1956), s.57.

Şekil 6: Sanghamitta'nın Mahaviharaya bodhi ağacının dalını getirişinin temsili resmedilişi

Photo Dhamma from Sadao, Thailand, 17 Haziran 2015, Wikipedia, Erişim: 19 Ağustos 2024, <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=50704073>

Mahavihara kompleksi, Thurapamaya ve Java Sri Maha Bodhi'nin dışında, Sri Lanka'nın en tarihi stupalarından olan Ruwanwelisaya Stupa'sını da içerisinde bulundurmaktadır. Kubbeli yapısıyla dikkat çeken bu stupalar bir yandan Klasik Sinhala mimarisi ve kültüründen de izler taşımaktadır. Mahaviharaya, bunlara ek olarak içerisinde pek çok ibadet ve meditasyon alanı, tapınak, keşişlerin barınma bölgelerini barındırmıştır. Tarih boyunca bu manastır keşişler için bir eğitim noktası da olmuştur. Buddhaghosa ve gibi önemli Budist keşiş ve düşünürler burada Theravada Budizm'i açısından oldukça önemli çalışmalar yapmıştır.²⁰⁶ İnşa edilmesinden günümüze ulaşan süreçte Mahavihara çeşitli tahribat ve yıkımlara uğrasa da yeniden inşa ve onarımlar sonucunda tarihi ve dini bir miras olarak günümüze ulaşmayı başarmıştır. Mahavihara günümüzde aktif bir manastır olarak faaliyet göstermese de turistlerin ve Budist hacıların ziyaretine açıktır.

3.4.2.2. Malwathu Maha Vihara

Malwathu Maha Vihara, Kandy şehrinde yer alan Theravada Budistlerine ait manastırlardan biridir. 15.yy. sonu veya 16.yy. başlarında inşa edildiği düşünülmektedir. Malwathu Maha Vihara, 'nikaya' adı verilen keşiş topluluklarından Siam Nikaya kolunun

²⁰⁶ De Silva, *A History of Sri Lanka* (1981), s. 57.

merkezlerinden biridir. Dolayısıyla manastırın kökeninin Tayland (Siam) ile güçlü bağları bulunmaktadır. Manastır, Buda'nın Kutsal Dişi'nin muhafaza edildiği tapınak olan Sri Dalada Maligawa Tapınağı'na oldukça yakındır ve kutsal diş ile alakalı olarak yapılan tören ve ritüellerin icrasında bu manastırdaki keşişler büyük rol oynamaktadır. Malwathu manastırı günümüzde de faaliyetlerini devam ettirmektedir ve Theravada Budizm'i açısından önemli merkezlerden biridir.

Şekil 7. Malwathu Maha Vihara'nın kuş bakışı görünümü.

Malwathu Maha Viharaya, Erişim: 1 Eylül 2024,
<https://malwathumahaviharaya.lk/gallery/>

3.4.2.3. Alahana Pirivena

Alahana Pirivena Manastırı, Polonnaruwa Kralı I. Parakramabahu (1153-1186) tarafından krallığın başkenti Polonnaruwa'da yaptırılan büyük bir manastır ve dini yapı kompleksidir. Manastır, doğal bir alanda teraslar halinde inşa edilmiştir. Manastır ve etrafını çevreleyen alan yaklaşık seksen hektardan oluşmaktadır. Manastır, tarihte eğitim ve ibadet başta olmak üzere pek çok alanda hizmet vermiştir. Manastır yakınlarında bulunan Gal Vihara veya Kaya Manastırı adı da verilen tapınakta Buda'nın kayadan yapılan önemli heykelleri bulunur. Bu heykeller içerisinde "Oturan Buda" heykeli oldukça ünlüdür. Alahana Pirivena manastırı hem doğal güzellikleri hem de bünyesindeki yapılarda kendisini yansıtan klasik Sinhala mimarisiyle dikkat çekmektedir. Günümüzde aktif bir manastır olarak faaliyet göstermemekle birlikte her yıl pek çok arkeolog ve turist tarafından ziyaret edilmektedir.

Sri Lanka'da Budizm'in adaya ulaşımından itibaren pek çok manastır faaliyet göstermiştir. Bu manastırlardan bazıları günümüzde aktif olarak keşişleri barındırmasa da tarihi ve dini bir miras olarak ayakta durmaktadır. Gangaramaya Vihara ve Kelaniya Raja Maha Vihara bunlara örnek olarak verilebilir. Bu bağlamda çalışmamızda bu manastırlardan üç tanesi ele alınmakla birlikte incelenmesi gereken pek çok önemli manastırın varlığını da vurgulamak doğru olacaktır.

3.4.3. Önemli Tapınaklar

Sri Lanka'da Budizm'in adaya ilk ulaştığı tarihten günümüze pek çok tapınak inşa edilmiştir. Bu tapınaklardan bazıları manastır kompleksleri içerisinde, bazıları ise bağımsız alanlarda yer almaktadır. Bu tapınakların hepsini çalışmamızda incelemek mümkün olmamakla birlikte Budizm veya daha özelden Theravada Budizm'i açısından önemi yüksek bazı tapınaklar hakkında bilgi verilecektir.

3.4.3.1. Sri Dalada Maligawa (Kutsal Diş Tapınağı)

Sri Dalada Maligawa veya daha bilinen ismiyle Kutsal Diş Tapınağı, Sri Lanka'nın Kandy şehrinde yer alan önemli tapınaklardan biridir. Tapınağın bu isimle anılmasının nedeni Buda'nın kutsal kabul edilen dişinin bu tapınakta bulunduğu inanılmasıdır. Bu tapınak içerisinde Buda'nın Dişi özel bir odada saklanmaktadır. 4.yy'da Sri Lanka'ya getirilen Kutsal Diş, o tarihten itibaren Sinhala Kralları tarafından korunmaya alınmıştır. 16.yy'da ise Kandy Kralı tarafından Sri Dalada Maligawa Tapınağının olduğu bölgeye getirilerek burada bu tapınak inşa ettirilmiştir. Kutsal Diş, Budistler tarafından oldukça önemli bir relik olarak kabul edilmektedir. Dolayısıyla Sri Dalada Maligawa her yıl dünyanın pek çok yerinden Budist hacılar tarafından ziyaret edilmektedir. Kutsal Diş Tapınağında günde üç defa olmak üzere kutsal dişin olduğu bölüme gelerek saygı sunulmakta ve ibadet edilmektedir. Tapınak, Kandy mimarisi ile inşa edilmiş olup bünyesinde pek çok taş oyma barındırmaktadır. İlk olarak Portekizliler döneminde olmak üzere çeşitli dönemlerde tahribata uğrayan tapınak, restore edilerek günümüze ulaşmıştır. Tapınak içerisinde Kutsal Diş'in tarihini anlatan bir müze de mevcuttur. Tapınak, UNESCO dünya mirası listesinde yer almaktadır.²⁰⁷

²⁰⁷ Carol King, "Temple of the Tooth," Encyclopedia Britannica, 2 Şubat 2024, <https://www.britannica.com/topic/Temple-of-the-Tooth> (erişim: 18 Mayıs 2024).

Şekil 8: Sri Dalada Maligawa Tapınağı, Kandy

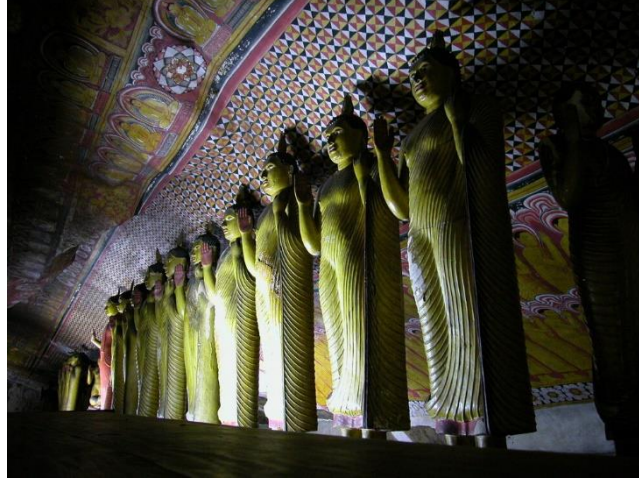
Sebastianjude Creative Commons Attribution 3.0 (Generic), Encyclopædia Britannica, Erişim: 25 Ağustos 2024, <https://www.britannica.com/topic/relic#/media/1/496993/114164>

3.4.3.2. Dambulla Mağara Tapınağı

Sri Lanka’da UNESCO dünya mirası listesinde bulunan bir diğer tapınak Dambulla Mağara Tapınağı veya Dambulla Altın Tapınağı’dır. Tapınağın MÖ. 1.yy’da Anuradhapura Kralı Valagamba tarafından inşa ettirildiğine inanılmaktadır. Tapınak Sri Lanka adasının merkezinde yer almakta olup başkent Kolombo’ya 148 km uzaklıktadır. Dambulla, Sri Lanka’daki en büyük ve en iyi korunmuş mağara-tapınak kompleksidir. Tapınak kompleksinde Budist duvar resimleri yaklaşık 2100 m²’lik bir alan kaplamaktadır ve bunun yanında 153 heykel bulunur.²⁰⁸ Tapınak kompleksi kendi içerisinde beş kutsal mağaradan oluşmaktadır. Bu mağaralardan “Tanrıların Kralı Mağarası”, “Büyük Krallar Mağarası” ve “Büyük Yeni Manastır” oldukça önemlidir. Bu mağaraların içerisinde Buda’nın hayatının resmedildiği duvar resimleri ve büyük Buda

²⁰⁸ UNESCO World Heritage Centre, “Rangiri Dambulla Cave Temple,” UNESCO, erişim: 18 Mayıs 2024, <https://whc.unesco.org/en/list/561>.

heykelleri bulunmaktadır. Dambulla Tapınağı her yıl binlerce turist ve Budist hacı tarafından ziyaret edilmektedir.

Şekil 9: Dambulla Mağara Tapınağı'nda Heykeller

Giovanni Boccardi, Rangiri Dambulla Cave Temple (Sri Lanka), Unesco: World Heritage Convention, Erişim: 1 Eylül 2024, whc.unesco.org/en/documents/111105

3.4.3.3. Gangaramaya Tapınağı

Gangaramaya Tapınağı Sri Lanka'da bulunan en önemli tapınlardan biridir. Başkent Kolombo'da bulunan tapınak, 19.yy'ın sonlarında Beira gölünün kıyısına inşa edilmiştir. Mimari olarak Sinhala, Tai, Hint ve Çin mimari unsurlarının karışımı bir görünümündedir. Tapınak kompleksi içerisinde ibadet alanları, toplanma salonları, bodhi ağacı gibi unsurlar mevcuttur. Bunların yanında tapınak içerisinde bulunan; Buda heykelleri, işlemeli kapılar, duvar ve tavan süslemeleri de dikkat çeken yapılar arasındadır. Bir ibadet merkezi olmasının yanı sıra aynı zamanda bir eğitim merkezi ve yetimhane olarak da faaliyet gösteren tapınak, bu özellikleriyle manastır görünümünü vermektedir. Tapınak bünyesinde yılın çeşitli dönemlerinde çeşitli dini festivaller ve törenler de düzenlenmektedir.

Sri Lanka'da yukarıda haklarında ana hatlarıyla bilgi verilen tapınakların yanında tarihten günümüze inşa edilmiş irili ufaklı pek çok tapınak bulunmaktadır. Çalışmamızda bunlardan etki ve faaliyet alanı daha geniş, tarihi açıdan daha önemli kabul edilen tapınaklar seçilmeye gayret edilmiştir.

3.5. Dini Günler, Festivaller ve Bayramlar

Budizm, Sri Lanka'ya ilk gelişinden günümüze kadar adanın tarihi, siyaseti ve kültürünü şekillendiren en önemli faktör olmuştur.²⁰⁹ Sri Lanka ve diğer Güneydoğu Asya ülkelerinde Budizm ve Theravada geleneği hakimdir. Özellikle batı ülkelerine olan açılımla bir dünya dini konumuna ulaşan Budizm'in mensupları arasında ortak olarak kutlanan önemli gün, bayram ve dönemler bulunmaktadır. Bunlara: Buda'nın doğum günü kabul edilen *Vesak* günü, Buda'nın ilk vaazı verdiği günün anısına kutlanan *Asalha Puja* günü gibi önemli günler örnek gösterilebilir.

Budist dünyasında ortak olarak kutsal kabul edilen bu günlerin yanında yalnızca Theravada Budistleri tarafından önemli kabul edilen, Mahayana geleneğinde bulunmayan bazı önemli gün ve dönemler de bulunmaktadır. Buna örnek olarak Theravada Budistlerinin üç aylık yağmur/zühd döneminin sonunda kutladıkları Katina Festivali örnek gösterilebilir. Theravada Budizm'inde *vassa* adı verilen ve Temmuz, Ağustos, Eylül aylarını kapsayan bu dönemde keşişler manastırlardan çıkmamakta, kendilerini buralarda tamamen ibadet ve meditasyona vermektedirler.²¹⁰ Ekim ayında ise bu dönemin bitişi keşişlere yeni cüppeler sunulduğu, halk arasında etkinliklerin düzenlendiği bir festival olan Kathina ile kutlanır. Mahayana Budizm'inde Theravada Budizm'indeki ile bire bir şekilde böyle bir *vassa* veya zühd dönemi olmadığından, bu kutsal zaman aralığı ve festival yalnızca Theravada ülkelerinde kutlanmaktadır.

Budist ülkelerinin çoğunluğunda ve özellikle Güneydoğu Asya ülkelerinde dini/resmi günleri ve dönemleri belirlemek için ay takvimi kullanılmaktadır. Bu takvimi miladi takvime veya güneş takvimine uydurmak için ise belirli dönemlerde ekstra ayların takvime eklenmesi yöntemi (periyodik interkalasyon) uygulanmaktadır. Çeşitli farklı versiyonlarıyla Ay takvimini kullanan Budist ülkelerde ve özellikle Theravada ülkelerinde bir ay içerisinde ayın 4 evresine tekâmül eden 4 gün kutsal kabul edilir. Yeni ay, ilk dördün, dolunay ve son dördün evrelerinin bir ay içerisinde yaşandığı bu 4 kutsal güne *uposatha* adı verilmektedir.²¹¹ Bu kutsal günlerde yerel halk tarafından da ibadete yoğunluk verilir, geceler yerel manastırlarda oruç ve meditasyon gibi ibadetlerle geçirilir.

²⁰⁹ Donald K. Swearer, *The Buddhist World of Southeast Asia: Second Edition*. State University of New York Press, (2010), s.11.

²¹⁰ Bhikkhu Khantipālo, *Lay Buddhist Practice: The Shrine Room Uposatha Day, and Rains Residence*, Buddhist Publication Society, (Kandy,2007), s.70.

²¹¹ Harvey, *An Introduction to Buddhism* (2013), s. 259.

Bu bağlamda *uposatha* günlerinin farklı yönleriyle Yahudilerin Şabat gününe benzerlik gösterdiğini belirten araştırmacılar bulunmaktadır.²¹² Uposatha adı verilen bu dört kutsal gün içerisinde en önemli kabul edilen ise dolunay günü olan *Poya* günleridir. Nitekim Güneydoğu Asya ülkelerinde yeni yıl başta olmak üzere tüm kutsal gün, dönem ve festivallerin başlangıcı olarak dolunay/poya günleri alınır.

Güneydoğu Asya ülkelerinde ay takviminin değişik versiyonlarda kullanılması bu ülkelerdeki kutsal günlerin kutlanma zamanında farklılıkların yaşanmasını da beraberinde getirmiştir. Bunun yanında Theravada Budizm'inin yaygın olduğu Güneydoğu Asya ülkelerinde; adadaki Budizm'in tarihsel olarak gelişim süreci, kültür ve geleneklerin farklılığı gibi unsurlar ülkeye özgü farklı kutsal gün ve festivallerin bulunmasını da beraberinde getirmiştir. Bu bağlamda Sri Lanka'da da yalnızca bu ülkeye özgü olan dini festivaller bulunmaktadır. Çalışmamızın bu kısmında Budistlerin uluslararası düzeyde kabul edilen Vesak bayramı dışında, Sri Lanka Budizm'ine özgü bu kutsal gün ve festivallere de değinilecektir.

3.5.1. Vesak Festivali

Vesak, Mayıs veya haziran ayının ilk dolunay gününde kutlanan geleneksel haliyle Buda'nın doğum günü festivalidir. Bu anlamda Vesak gününe "Buda Günü" adı da verilir.²¹³ Vesak gününün kutlama biçimi ve anlamıyla alakalı Budist ülkeler arasında farklılıklar mevcuttur. Kore gibi bazı Mahayana Budizm'ini benimseyen ülkelerde Vesak yalnızca Buda'nın doğum günü olarak kutlanırken Sri Lanka başta olmak üzere diğer Theravada ülkelerinde: Buda'nın doğduğu, aydınlandığı ve ölümüyle nirvanaya ulaştığı (parinirvana) gündür. Vesak festivalinin tarihiyle alakalı farklı görüşler bulunmaktadır. Buna göre Vesak, ilk kez Budizm'i Sri Lanka'da resmi olarak kabul eden Kral Devanampiya Tissa döneminde kutlanmaya başlanmıştır. Vesak gününün adada günümüzdeki modern haliyle ve ulusal bayram olarak kutlanmaya başlanması ise 1800'lü yılların sonunda olmuştur.

Bu dönemlerde adaya ulaşan Henry Steele Olcott, İngiliz sömürgesi altındaki Sri Lanka'da etkili bir şekilde faaliyetler yürüterek Budist topluluğun organize olmasını

²¹² Harvey, *An Introduction to Buddhism*, (2013), s. 259.

²¹³ Travagnin, Connolly, ve Varley, *The Illustrated Encyclopedia of Buddhism* (2009), s. 87.

sağlamıştır. Olcott ve çeşitli liderler öncülüğünde adada etkili bir çalışma yürüten Budist topluluk, Vesak Bayramı'nın İngilizler tarafından resmi bir tatil olarak tanınmasını sağlamıştır. Bu anlamda söz konusu dönemde Vesak Bayramı, adada git gide artan batılılaşma ve İngiliz misyonerlerin faaliyetlerine tepki olarak Sinhala Budist kimliğinin bir uyanışı kabul edilmiştir.

Şekil 10: Vesak Festivali Sırasında Sri Lanka Sokaklarından Bir Görüntü

Lakruwan Wanniarachchi, Vesak Buddhist Festival in Sri Lanka, 24 Mayıs 2013, Asia Society, Erişim: 3 Eylül 2024, <https://asiasociety.org/blog/asia/photo-day-vesak-buddhist-festival-sri-lanka>

Sri Lanka, Vesak gününü Hristiyanlardaki Noel'e benzer şekilde modernize ederek bu bayramın başta diğer Güneydoğu Asya ülkelerinde olmak üzere diğer Budist ülkelerde popülerlik kazanmasını sağlamıştır.²¹⁴ Nitekim Dünya Budist Birliği, 1950'den itibaren mayıs ayının ilk dolunayını Budistler için ortak bir bayram/tatil günü olarak tescillemiştir. İlerleyen süreçte Birleşmiş Milletler başta olmak üzere uluslararası kuruluşlar tarafından da Vesak bayramı resmi olarak tanınmıştır.

Vesak bayramı veya festivalinin günümüzdeki haliyle kutlanmasına öncülük eden Sri Lanka'da bu bayram oldukça renkli ve adanın kültürüne özgün şekilde kutlanmaktadır. Vesak gününde evler çelenkler ve fenerlerle süslenir; yollar, sokaklar ve tapınaklar renkli ışıklarla aydınlatılır. Sokaklarda Buda'nın hayatını anlatan pandomim gösterileri

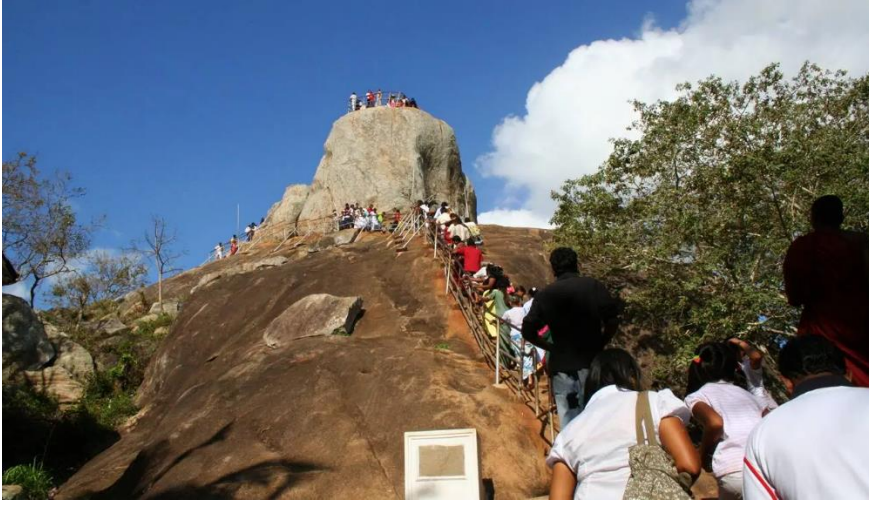
²¹⁴ Charles Preston, "Vesak," Encyclopedia Britannica, 8 Temmuz 2024, <https://www.britannica.com/topic/Vesak> (erişim: 19 Ağustos 2024).

sergilenir.²¹⁵ Vesak gününde ayrıca sokaklarda ücretsiz olarak yiyecek ve içecekler dağıtılarak toplumsal yardımlaşma pekiştirilir. Sri Lanka’da Vesak gününde fenerler ve mumlarla yapılan aydınlatmalar oldukça dikkat çekicidir. Bu aydınlatmalar Sinhalalılara göre aydınlanmayı ve bilgeliği temsil etmektedir. Sunaklara sunulan çiçekler ve bu çiçeklerin solması ise dünya hayatının geçiciliğini temsil eder. Bu bağlamda Vesak gününde yoğun bir sembolizmin ülkeye hâkim olduğu görülmektedir. Bu sembolik eylemlerden birisi de Vesak gününde ülkedeki Budistlerin çoğunluğunun beyaz kıyafetler giymesidir. Beyaz renk Budistlere göre saflık ve sadeliği temsil etmektedir ve Vesak gününde Kolombo sokaklarının beyaz kıyafetli Budistlerle dolu olduğu görülebilir. Bu önemli günde Sri Lanka Budistleri, tapınaklara giderek buradaki Buda heykelleri önüne getirdikleri çeşitli sunularını bırakırlar. Bunun yanında manastır ve tapınaklarda keşişlerin rehberliğinde meditasyon yapılır ve çeşitli ilahiler dinlenir. Sri Lanka Budistleri Vesak gününde tapınak ve manastırlara maddi destekte bulunur. Vesak festivalinde Sri Lanka’da 1885 yılında tasarlanan ve 1950’de Uluslararası Budist Bayrağı da her sokakta dalgalandırılır. Özellikle Sri Lanka’ya özgün olarak Buda’nın hayatının anlatıldığı renkli ışıklandırılmalı panolar sokakta sergilenir. Bu panolara “Vesak Thorana” adı verilmektedir. Vesak bayramı veya festivali Sri Lanka’da dini olarak önemli olmasının yanında kültürel ve toplumsal açıdan da oldukça önemli bir etkinliktir ve Sri Lanka kültürüyle Budizm’in ne kadar iç içe geçtiğini yansıtan önemli bir örnektir.

3.5.2. Posan Poya

Sri Lanka’da mayıs ayındaki dolunayda kutlanan Vesak’ın ardından haziran ayındaki dolunayda kutlanan bir diğer önemli gün ve bayram ise Poson Poya’dır. Bu bayram Mahinda’nın Sri Lanka’ya gelişi ve Budizm’i adaya getirişi ve Kral Devanampiya Tissa’nın Budist oluşu anısına kutlanmaktadır. Dolayısıyla Poson Poya Sri Lanka Budizm’i açısından özgün olup diğer Theravada ülkelerinde kutlanılmayan bir gündür. Poson günü tüm adada kutlanılmakta birlikte kutlamaların merkezi Mahinda ile Kralın bir araya geldiği Mihintale bölgesi olmaktadır.

²¹⁵ Harvey, *An Introduction to Buddhism (Second Edition)*, Cambridge University Press, (2013), s. 260.

Şekil 11: Mihintale: Kral'ın Mahinda tarafından Budizm'e davet edildiği bölge

Aradhana Gala, The rock of invitation at Mihinhale, Amazing Lanka, Erişim: 10 Eylül 2024, <https://amazinglanka.com/wp/mihintale/>

Poson Poya gününde Mihintale ve Anuradhapura bölgesine ülkenin farklı yerlerinden pek çok Budist hacı Vesak gününde olduğu gibi beyaz kıyafetlerini giyerek gitmektedirler. Buraya giden hacılar saatlerce ibadet ve meditasyon yaparak bu kutsal günü bu şekilde değerlendirirler. Mihintale ve Anuradhapura dışında da başkent Kolombo başta olmak üzere ülkenin her noktasında kutlamalar ve geçit törenleri düzenlenir. Bu geçit törenlerinde Mahinda ve Kral'ın temsili resimleri davullar eşliğinde sokaklarda gezdirilir.²¹⁶ Geçit törenlerine eşlik eden filler ve Vesak festivalinde olduğu gibi çeşitli yerlerde yapılan renkli aydınlatmalar adanın kültürünü yansıtmaktadır. Dolayısıyla dini açıdan önemli kabul edilen Poson günü kutlamalarında adanın kültürel motiflerinin yansımaları oldukça dikkat çekmektedir.

3.5.3. Esala Perahera

Sri Lanka'da genellikle ağustos ayının başına denk gelen dolunay gününde, bir diğer önemli festival olan Esala Perahera kutlanmaktadır. Esala Perahera, Sri Lanka'da Sri Dalada Malagawa tapınağında bulunduğu inanan Buda'nın Kutsal Dişi'ni relikinin kutlanması amacıyla icra edilen bir törendir. Tören ilk defa 18.yy'da Kutsal Dişi Tapınağı'nın bulunduğu Kandy şehrinde kutlanılmaya başlanmıştır. Esala Perahera bayramının ana temasını düzenlenen büyük geçit töreni oluşturur. Buda'nın Kutsal Dişi'nin bulunduğu kutunun öncülük ettiği geçit törenine meşaleciler, davullar, dansçılar

²¹⁶ Harvey, *An Introduction to Buddhism (Second Edition)*, Cambridge University Press, (2013), s. 260.

ve filler eşlik eder.²¹⁷ Esala Perahera festivali ve geçit töreni Kandy şehrinde düzenlenmektedir. Asya kıtasının en büyük ve görkemli kutlamalarının yaşandığı bu festival Sri Lanka Budizm’inde reliklere gösterilen hürmet ve önemi de göstermektedir. Esala Perahera geçit töreni yaklaşık on gün boyunca devam etmektedir. Onuncu günün sonunda ise Buda’nın Kutsal Dişi, Sri Dalada Malagawa tapınağına iade edilir. Törenin sonuncu gecesi olan bu geceye “Randoli Perahera” denilmektedir.

Şekil 12: Geçit töreninde fil üzerinde sergilenen kutsal kutu

Daniel Liabeuf, *Elephants of Kandy Esala Perahera*, 18 Ağustos 2013, Wikipedia, Erişim: 15 Eylül 2024, <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=32814241>

Sri Lanka’da diğer Theravada ülkelerinden ayrı olarak kutlanan başka kutsal günlerde bulunmaktadır. Bunlara yılın son dolunayında kutlanan Unduvap Poya günü örnek gösterilebilir. Unduvap Poya gününde Asoka’nın kızı Sangamitta’nın Buda’nın aydınlanmaya ulaştığı ağaçtan bir dalı Sri Lanka’ya getirerek burada dikmesi kutlanmaktadır. Bu bağlamda Sri Lanka’da özgün olarak kutlanan Posan Poya, Esala Perahera ve Unduvap Poya törenleri veya festivallerinin Budizm’in adadaki tarihiyle ilişkili olarak gelişen özel/kutsal zamanlar olduğu görülmektedir. Bu festivallerin veya törenlerin icra ediliş biçimi, adanın yerel kültürüyle Budizm’in unsurlarının harmanlandığı bir mozaik görünümündedir. Vesak başta olmak üzere diğer Theravada ülkeleri veya Budist ülkeleriyle ortak olarak kutlanan pek çok özel gün olmakla birlikte, söz konusu dolunay günlerinin Sinhala Budizm’i açısından ayrı bir yeri bulunmaktadır.

²¹⁷ Travagnin, Connolly, ve Varley, *The Illustrated Encyclopedia of Buddhism* (2009), s. 86.

3.6. Sri Lanka Budist Literatürü

Sri Lanka, Theravada ülkeleri içerisinde Budist literatüre yaptığı katkılarla öne çıkan bir ülkedir. Nitekim Budistlerin en temel kutsal metin olarak kabul ettikleri Pali Kanon veya Tipitaka, ilk kez Sri Lanka’da yazıya geçirilmiş ve bu tarihten sonra bu külliyyatın en önemli koruyucusu da bir anlamda Sri Lanka Budistleri olmuştur. Başta Mahavihara olmak üzere Sri Lanka manastırları, Tipitaka üzerine yapılan pek çok çalışmanın merkezi olmuş ve bu çalışmalar Budist literatürü açısından oldukça önemli kabul edilmiştir. Buddhaghosa’nın Sri Lanka’da yaptığı çalışmalar bu hususa örnek gösterilebilir. Bunun yanında Tipitaka’nın bir manastır geleneği içerisinde okumaları ve öğretiminin yaygınlaşması da Sri Lanka Budistlerinin kutsal metnin aktif olarak yaşatılması yönünde yaptığı önemli faaliyetlerden biridir.

Sri Lanka, Tipitaka veya Pali Kanonu’nun; yazıya geçirilmesi, korunması ve öğretilmesi konusundaki önemli çalışmaların yanı sıra kendi içerisinde oluşturduğu Budist literatür ile de oldukça dikkat çekmektedir. Sri Lanka Budist literatürü olarak adlandırabileceğimiz bu literatürün en önemli bölümünü “vamsa” kronikleri oluşturmaktadır. En önemli örneklerini: Mahavamsa, Dipavamsa ve Culavamsa’nın oluşturduğu bu kronikler, tarihi birer metin niteliği taşımakla birlikte dini açıdan da Sri Lanka Budizm’inin dini yapısını yansıtan önemli izler taşırlar. Vamsa metinlerinin genel temasını: Budizm’in adadaki yayılışı, kutsal emanetlerin korunması, Sri Lanka krallarının Budizm’i yüceltmek için yaptığı çalışmalar gibi konular oluşturmaktadır. Bu metinlerde Buda’nın eski yaşamlarına ve özellikle reliklerin önemine yapılan vurgular, okurlar ile Buda arasında bir bağlantı kurmayı ve Sri Lanka Budistlerinin dini bağlılıklarını arttırmayı amaçlayan örnekler olarak değerlendirilmektedirler.²¹⁸ Mahavamsa metninde yer alan şu ifadeler de bu bağlamda oldukça dikkat çekmektedir:

“Sonsuz bilgeliğin efendisi, gelecekte Sri Lanka’nın kurtuluşunu gördü ve bu güzel adayı üç kez ziyaret etti. O, dünyanın merhametli aydınlatıcısıydı. Bu nedenle hakikat ışığıyla parıldayan bu ada, inançlı müminler arasında yüksek bir onur kazandı.”²¹⁹ (Mahavamsa: I.84)

²¹⁸ Crosby, *Theravada Buddhism: Continuity, Diversity, and Identity*, (2013), s. 25.

²¹⁹ *The Mahāvamsa: The Great Chronicle of Ceylon*, çev: Wilhelm Gerger, (1912), s.9.

Vamsa literatürün başlatıcısı olarak Mahavihara manastır geleneği görülmektedir. Bu bağlamda bu metinlerde Theravada merkezinin yerini tarihi olarak meşrulaştıran ve inşa eden bir anlatı olduğu belirtilebilir.²²⁰ Dipavamsa, Mahavamsa ve Culavamsa Pali dilinde yazılmış metinlerdir.

3.6.1. Dipavamsa

Dipavamsa kelimesi Pali dilinde “ada tarihi” anlamına gelmektedir. Eserin tam olarak kaç tarihinde yazıldığı veya derlendiği bilinmese de yaklaşık olarak MS. 4.yy’da yazıldığı düşünülmektedir. Dipavamsa’nın yazarı belli olmamakla birlikte araştırmacılar tarafından Mahavihara okuluna mensup bir yazar tarafından yazıldığı düşünülmektedir. Eser, Budizm’in adadaki erken tarihinden 4.yy’daki Kral Mahasena dönemine kadar olan bölümü incelemektedir. Dipavamsa bu özelliği ile Sri Lanka’nın en eski tarihi kroniği kabul edilmektedir.²²¹ Dipavamsa tarihi bir kronik özelliği taşımakla birlikte asıl olarak adadaki Budizm’in tarihini kendine has üslubu ile anlatır ve bu anlatım, klasik bir kronikten ziyade içerisinde mitolojik-dini unsurları barındıran bir şekilde yapılmıştır. Nitekim bu özellikleriyle Dipavamsa, adadaki Budistler tarafından Budist geleneğin önemli bir mirası kabul edilmektedir.

Dipavamsa yazarı kesin olarak bilinmemekle birlikte, eserin içeriği incelendiğinde Mahavihara geleneğinin yine önemli bir eseri ve Tipitaka’nın tefsiri olan Atthakatha’dan büyük oranda esinlendiği görülmektedir.²²² Dipavamsa, adadaki Theravada Budistleri tarafından önemli bir kaynak olarak görülmekle birlikte kendisinden bir sonraki dönemde yazılan Mahavamsa’ya göre gramer ve anlatı açısından oldukça kusurlu görünmektedir. Bu duruma Dipavamsa’nın Sri Lankalılar tarafından yazılan ilk Pali eseri olması gerekçe gösterilmektedir. Bununla birlikte Dipavamsa’nın yapısal ve tarihsel bazı hataları bir kenara bırakıldığında Sri Lanka Budizm’i açısından oldukça önem verilen bir eser olduğunu ve erken dönem ada kültürünü yansıtan kritik noktalara değindiğini belirtmek gerekmektedir.

²²⁰ Stephan Berkwitz, "History and Gratitude in Theravāda Buddhism," *Journal of the American Academy of Religion* 71, no. 3 (2003), s. 580.

²²¹ The Editors of Encyclopaedia Britannica, "Dīpavaṃsa," *Encyclopedia Britannica*, 21 Aralık 2021, <https://www.britannica.com/topic/Dipavamsa> (erişim: 18 Temmuz 2024).

²²² *Dipavamsa: The Chronicle of the Island*, çev. Hermann Oldenberg, (2018), s. 9.

Dipavamsa, anlatılarına Buda'nın Sri Lanka'yı ziyaret edip buradaki *yaksha* isimli topluluğa boyun eğdirmesiyle başlamaktadır. Bu anlatıya göre Buda, adadaki bu topluluğu mağlup ederek adaya Budizm'in veya *dhamma'nın* gelişine zemin hazırlamıştır. Geleneksel anlatıya göre bu ziyaret, Buda'nın adaya yaptığı üç ziyaretten ilkidir. Dipavamsa'nın bir sonraki bölümünde ise Buda'nın yine adaya gelerek buradaki 'Naga' halkıyla olan etkileşiminden bahsetmektedir. Hint mitolojisine göre 'Naga' diye adlandırılan bu halk, yarı insan yarı yılan formundadır. Dipavamsa'nın ilgili bölümünde bu halktan şöyle bahsetmektedir:

*“Nagalar (yılan varlıklar), büyük ve sihirli güçlere sahipti. Hepsi korkunç derece zehirliydi. Hepsi günahkâr, öfkeden sarhoş olmuş ve tutkularına kapılmışlardı.”*²²³
(Dipavamsa II.11)

Dipavamsa'nın yukarıda bir kesiti verilen bu bölümünde Hint mitolojisi kaynaklı anlatılar büyük bir yer kaplamaktadır. Dipavamsa'nın sonraki bölümlerinde ise Buda'nın ölümünün ardından yaşanan konsil ve bölünme süreçlerine, Asoka'nın misyonerlik başta olmak üzere Budizm açısından yaptığı faaliyetlere de değinilmektedir. Bu açıdan Asoka, Dipavamsa'nın ana kahramanlarından biridir ve ondan övgüyle bahsedilmektedir:

*“Tahta çıktıktan sonra Asokadhamma (Kral Asoka), mucizevi güçler elde etti. Olağanüstü parlak ve faziletli işlerle son derece zengin biri olarak Jambudipa'nın (Hindistan) evrensel hükümdarı oldu.”*²²⁴ (Dipavamsa: VI.23)

Daha sonraki bölümlerde ise Sri Lanka'daki Budizm'in tarihi Kral Vijaya döneminden itibaren anlatılmaya devam etmektedir. Eserin söz konusu döneme dair anlatılarında özellikle Mahinda'nın adaya gelişi ve bu dönemden itibaren kutsal emanetlerin/reliklerin adaya getirilişi önemli yer tutmaktadır. Bu bağlamda Sri Lanka Budizm'inde reliklere atfedilen büyük kutsallık ve tapımın, Dipavamsa gibi eserler tarafından temellendirildiği ifade edilebilir.

Dipavamsa yaklaşık 22 bölümden oluşmaktadır. Eserin son bölümlerinde adada Sanghamitta tarafından kurulan kadın keşiş topluluğundan da bahsedilmektedir. Eserin son bölümü ise Kral Mahasena (MS. 277-304) döneminden bahsetmekte ve burada son

²²³ Dipavamsa: *The Chronicle of the Island*, çev. Hermann Oldenberg, (2018), s.32.

²²⁴ Dipavamsa: *The Chronicle of the Island*, çev. Hermann Oldenberg, (2018), s.89.

bulmaktadır. Dipavamsa, ada tarihinin ilk kroniği olması ve adadaki Budizm'in erken tarihini anlatan ilk eser olması nedeniyle oldukça önemlidir ve özellikle Sri Lanka'daki Theravada geleneği içerisinde kritik bir yere sahiptir.²²⁵

3.6.2. Mahavamsa

Mahavamsa veya Türkçe ismiyle "Büyük Kronik" Pali dilinde yazılmış bir Sri Lanka kroniğidir. Dipavamsa ile aynı dönemi ele alan kronik, Mahavihara manastırında Budist keşiş Mahanama tarafından yazılmıştır. Mahavamsa, 19.yüzyılda batılı araştırmacıların dikkatini çekerek İngilizceye çevrilmiştir. Mahavamsa Sri Lanka'nın Kral Vijaya'dan itibaren tarihsel kronolojisini anlatan bir eser olmasının yanında Theravada Budizm'inin ahlak ve etik ilkelerinden izler taşıyan, yer yer Hint mitolojisinden atıflar yapan dini bir kitap görünümündedir.

Mahavamsa'daki Budist tarih anlatısında pek çok kral ve bu kralların Budizm açısından önemli faaliyetleri belirtilmekle beraber, bazı dönemler ve karakterler ekstra önem görmüş ve bunlara daha geniş yer ayrılmıştır. Bunlara ilk örnek olarak Kral Asoka, oğlu Mahinda ve Budizm'i kabul eden ilk kral Devanampiya Tissa örnek gösterilebilir. Bu kişiliklerden sonra Mahavamsa'da bir diğer büyük kahraman olarak Kral Dutthagamani (MÖ. 161-137) öne çıkmaktadır. Mahavamsa'ya göre Kral, ülkesindeki işgalci güçlerle yaptığı savaşta mızrağının ucuna Buda'nın kalıntılarından birini takarak bu şekilde savaşmıştır. Bu durum Mahavamsa'da şöyle anlatılır:

*"Dutthagamani halkının ihtiyaçlarını karşıladıktan ve mızrağının ucuna kutsal bir kalıntı (relik) taktıktan sonra; savaş arabaları, askerler ve biniciler için hayvanlarla birlikte Tissamaharama'ya (Sri Lanka'nın güneyi) yürüdü."*²²⁶ (Dipavamsa: XXV.1)

Sri Lanka'da daha sonraki dönemlerde yaşanan iç ve dış çatışmalarda kullanılan şiddetin meşruiyeti zaman zaman Mahavamsa'daki bu metinden örnek gösterilerek sağlanmaya çalışılmıştır.²²⁷ Bu durum Mahavamsa ve diğer kroniklerin yalnızca tarihsel bir metin olarak kalmayıp, Sri Lanka Budistleri tarafından zaman zaman dini bir otorite olarak alındığını da göstermektedir.

²²⁵ G.P. Malalasekera, *The Pali Literature of Ceylon*, (Colombo,1928), s.132.

²²⁶ *Dipavamsa: The Chronicle of the Island*, çev. Hermann Oldenberg, (2018), s.170.

²²⁷ Crosby, *Theravada Buddhism: Continuity, Diversity, and Identity*, (2013), s.268.

Mahavamsa'da yukarıda bahsedilen karakterlerin dışında Dipavamsa'da olduğu gibi Kral Mahasena dönemine kadar olan dönemi ve bu dönemde Kralların ülkedeki Budizm'i geliştirmek için yaptığı faaliyetleri anlatmaktadır. Bu faaliyetler arasında manastırlar, stupalar ve tapınaklar inşa etmek gibi faaliyetler bulunmaktadır. Mahavamsa ve Dipavamsa'nın işledikleri dönemin aynı olması ve iki kroniğin de Mahasena dönemiyle sona ermesi, bu eserlerin en çok benzerlik gösterdiği noktalardır. Bunun yanında anlatım ve derleme biçimi olarak iki metin arasında bariz farklılıklar görünmektedir. Bu farklılıklardan belki de en önemlilerinden biri Mahavamsa'nın Pali dilini ve gramerini kullanma konusunda Dipavamsa'ya göre daha başarılı olmasıdır.²²⁸ Bu durumda Mahavihara manastır geleneği içerisindeki Pali metin yazımının zamanla gelişmesinin etkili olduğu ileri sürülebilir. Nitekim Mahavamsa, Dipavamsa'ya göre konuları daha edebi ve derinlemesine ele almaktadır.

Mahavamsa, araştırmacılar tarafından Sri Lanka Budizm'ine etkisi bakımından eşsiz bir kaynak olarak görülmektedir. Bu durumda Mahavamsa'nın olayları sadece tarihi boyutuyla ele almayıp; ahlaki, mitik ve kahramanlık temalarını harmanlayan güçlü bir anlatımı olması etkili olmuştur. Mahavamsa; Sri Lanka tarihi, kültürü ve dini hayatında önemli bir eser olmasıyla birlikte, anlatım biçimi olarak şiirsel ve ezberlenmesi kolay biçimiyle başta ipek yolu olmak üzere çeşitli yollarla diğer ülkelere yayılmıştır. Bu yayılım doğal olarak eserin erken dönemden itibaren farklı dillere çevrilerek etki alanının da genişlemesini sağlamıştır.

3.6.3. Culavamsa

“Culavamsa”, kelime anlamı olarak “Küçük Kronik” anlamına gelmektedir. Dipavamsa ve Mahavamsa gibi Pali dilinde yazılan bu eser, Mahavamsa'nın devamı olarak da nitelendirilir ve Sri Lanka'nın 4.yy'dan 19.yy'ın başlarına kadar olan dönemini ele alır. Culavamsa, Mahavamsa'nın devamı olarak görülmekle birlikte Mahavamsa'dan farklı olarak tek bir yazar tarafından değil, çeşitli keşişler tarafından derleme biçiminde yazılan bir eserdir.²²⁹ Culavamsa temel olarak iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölüm 4.yy'dan Kral I. Parakramabahu dönemine kadar olan dönemi kapsamaktadır bu bölümün 13.yy'da Keşiş Dhammakitti tarafından yazıldığı düşünülmektedir. Fakat Dhammakitti'nin

²²⁸ *Dipavamsa: The Chronicle of the Island*, çev. Hermann Oldenberg, (2018), s.10.

²²⁹ The Editors of Encyclopaedia Britannica. "Cūlavamsa." Encyclopaedia Britannica, July 20, 1998. <https://www.britannica.com/topic/Culavamsa>, erişim: 26 Ağustos 2024.

bu bölümün tek yazarı olup olmadığı konusunda araştırmacılar arasında fikir ayrılıkları bulunmaktadır. İkinci bölüm ise 12.yy'dan 19.yy'a kadar olan dönemi kapsamaktadır.

Culavamsa tıpkı Dipavamsa ve Mahavamsa'da olduğu gibi Theravada Budizm'i bakış açısıyla yazılan bir kroniktir. Dolayısıyla diğer vamsalarda olduğu gibi anlatılarında oldukça yoğun dini motifler barındırmaktadır. Eserde hüküm sürdükleri dönemdeki faaliyetlerine nazaran; V. Kassapa, I. Vijayabahu, I. Parakramabahu, Nissanka Malla dönemleri detaylı bir şekilde işlenmiştir. Bunlar arasından özellikle I. Parakramabahu (1153-1186) döneminin oldukça geniş bir biçimde ele alındığı görülmektedir. Kral I. Parakramabahu Sri Lanka *sanghasında* önemli bir reform yaparak Mahavihara manastırını ve Theravada Budizm'ini ülkedeki tek yetkin otorite haline getirmiştir. Bu bağlamda eserde Theravada keşişlerince derlenen Culavamsa'da I. Parakramabahu 'ya verilen değer, doğal bir sonuç olarak karşımıza çıkmaktadır ve Culavamsa'da I. Parakramabahu bölümünün son kısmında ondan şöyle bahsedilmektedir:

*“Kral; güzel viharalar (manastırlar), bahçeler, su havuzları ve benzeri yapılar inşa ederek tüm Lanka'yı süsledi. Böylece Parakramabahu, halkın hükümdarı olarak çok çeşitli ve sayısız erdemli işler gerçekleştiren, dhammanın (öğretinin) içinde daima en yüksek huzuru bulan, olağanüstü bir enerjiyle donatılmış haliyle 33 yıl hüküm sürdü.”*²³⁰
(Culavamsa: LXXIX.85-86)

Eserde I. Parakramabahu döneminden sonra da diğer hükümdarların Budizm açısından yaptığı faaliyetler geniş bir şekilde ele alınmıştır. Bu özelliğiyle eser, adadaki Theravada Budistleri açısından temel kaynaklardan biridir.

3.6.4. Thupavamsa

Thupavamsa, Sri Lanka Budist literatürü içerisinde oldukça önemli eserlerden biridir. Eser, ilk olarak 13.yy'da Pali dilinde yazılmıştır. Thupavamsa, Dipavamsa ve Mahavamsa'nın aksine belirli bir dönemi anlatmamakta ve daha çok: Buda'nın kutsal kalıntılarının dağıtımı, stupaların inşası ve bu reliklerin önemi üzerinde durmaktadır. Bu bağlamda Thupavamsa, 10.yy'dan itibaren Sri Lanka'daki “vamsa” literatürünün dönüşümünün bir yansıması olarak görülebilir. Nitekim ilk dönemde yazılan vamsaların

²³⁰ Culavamsa: Part II, çev. Wilhelm Gerger, Asian Educational Services, (New Delhi,1998), s.124.

aksine 10.yy'dan itibaren yazılmaya başlanan; Mahabodhivamsa, Dhatuvamsa ve Thupavamsa gibi eserler kutsal emanetler üzerine yazılmış kronikler olarak karşımıza çıkmaktadır.²³¹

Bu vamsalardan Mahabodhivamsa, Anuradhapura'daki kutsal Bodhi ağacının hikayesini anlatırken; Dhatuvamsa, adadaki en önemli reliklerden olan Buda'nın Kutsal Dişi'nin önemi ve adadaki hikayesi üzerine yoğunlaşmaktadır. Thupavamsa ise daha çok ilk dönemde kutsal kalıntıların adaya getirilişi ve ilk stupaların inşası üzerine yoğunlaşmış gözükmektedir. Thupavamsa'nın Pali versiyonunun yazılmasından muhtemelen birkaç kuşak sonra yerel Budist halktan Parakrama Panita isimli bir yazar tarafından eserin Sinhala versiyonu yazılmıştır. Eser, Thupavamsa'nın Pali versiyonun genişletilmiş bir versiyonu niteliğindedir ve eserin bu versiyonuna Sinhala Thupavamsa adı verilmektedir.²³²

Thupavamsa, Sri Lanka Budizm'inde belirgin bir özellik olarak kendini gösteren relik kültürünün de tarihsel temellendirilmesinin sağlanması açısından oldukça önemlidir. Nitekim günümüzde Sri Lanka'daki Theravada Budistlerinin ibadetlerinde ve kutlama yaptıkları dini festivallerde bu relik kültürünün yansımaları açık olarak görünmektedir. Bu pratiklerin temellendirmesinde ise Thupavamsa gibi metinler kritik bir yer tutmaktadır. Sri Lanka'da vamsa metinleri üzerinde temellendirilen relik kültürü, bu metinler aracılığıyla diğer Theravada ülkelerinde de bu kültürün yerleşmesinde önemli bir faktör olmuştur.

3.6.5. Visuddhimagga

Visuddhimagga veya Türkçedeki karşılığı ile "Arınmaya Giden Yol", Buddhaghosa tarafından 5.yy'da yazılan bir eserdir. Eser, bir Pali Kanonu yorumu veya tefsiri olarak gözükmele birlikte yazıldığı dönemden itibaren etki alanı oldukça genişlemiş ve Theravada Budistleri için bir el kitabı mahiyeti kazanmıştır. Visuddhimagga Theravada Budistleri açısından Tipitaka'dan sonra en önemli otorite olarak kabul edilmektedir.²³³ Kaynaklara göre Buddhaghosa Sri Lanka'ya Kral Mahanama döneminde (412-434)

²³¹ Stephan Berkwitz, *The history of the Buddha's relic shrine: a translation of the Sinhala Thupavamsa*, Oxford University Press, (2007). s.18.

²³² Berkwitz, *The history of the Buddha's relic shrine: a translation of the Sinhala Thupavamsa*, (2007) s.8.

²³³ Buddhaghosa, *Visuddhimagga: The Path of Purification*, çev. Bhikkhu Nanamoli, Buddhist Publication Society, (Kandy, 2010), s. 19.

ulaşmıştır. Adaya geldikten sonra ise Anuradhapura şehrindeki Mahavihara manastırına yerleşerek başta Visuddhimagga olmak üzere pek çok çalışmasını burada kaleme almıştır.

Buddhaghosa'nın yaptığı çalışmalar söz konusu dönemde adadaki otoritesini Abhayagiri tehlikesi karşısında kaybetmeye başlayan Mahavihara geleneği için kurtarıcı nitelikte olmuştur. Nitekim dini bir açıklama kitabı olmanın ötesinde Budizm açısından akademik bir kaynak olma niteliği taşıyan bu eser, Mahavihara'nın bir eğitim kurumu olarak da söz konusu dönemdeki otoritesini pekiştirmiştir. Buddhaghosa'nın yazdığı bu eserin bu denli başarı göstermesinde içeriğinin yanı sıra Pali dilini ustaca kullanması da oldukça etkili olmuştur. Buddhaghosa özellikle düz yazı tekniğini oldukça etkili bir şekilde kullanarak Pali Kanonunda anlaşılmasında zorluk çekilen noktaları etkili bir şekilde açıklamıştır.²³⁴

Visuddhimagga 23 bölümden oluşmaktadır. Bu bölümlerden 1. ve 2.bölümde *sila* adı verilen erdemler ele alınmaktadır. 3. Bölümden 11.bölüme kadar ise konsantrasyon ve meditasyon süreçleri açıklanmaktadır. Daha sonra 12. ve 13. Bölümlerde konsantrasyonun kazandırdıklarından bahsedilir. 14. ve 17.bölümleri kapsayan bölümde ise Budizm'in temel doktrinleri ayrıntılı olarak açıklanır. 18 ve 21.bölümlerde önceki bölümlerden yola çıkarak doktrinlerin pratiğe dökülmesi hakkında bilgi verilir. 22.bölümde şüpheleri aşarak arınmadan bahsederken son bölüm olan 23.bölümde bilgelikten bahsedilir.²³⁵ Visuddhimagga'nın 23 bölümü de kendi içerisinde detaylı olarak tasnif edilmiştir. Bu bağlamda eser, yazıldığı dönemin sınırlılıklarının ötesinde oldukça sistematik bir çalışmadır.

Visuddhimagga'nın anlatımı sistematik olarak incelendiğinde eserin bireyin kurtuluş yolunu üç aşamalı bir şekilde organize ettiği görülmektedir. Bu aşamaların ilki ahlaktır. Eserin ilk bölümlerinde ayrıntılı bir şekilde durulan ahlak (*sila*) kavramı Pali Kanonu veya Theravada Budizm'inin ahlak felsefesini oldukça başarılı bir şekilde yansıtmaktadır. İkinci aşama ise konsantrasyon veya meditasyondur (*samadhi*). Eser meditasyon kavramını oldukça geniş yönleriyle ele alarak meditasyon yapanlar için pek çok yol göstermiştir. Bu niteliğiyle meditasyoncuların el kitabı olarak da kabul edilir.²³⁶ Üçüncü

²³⁴ Gombrich, *Theravada Buddhism: A Social History from Ancient Benares to Modern Colombo* (2006), s.153.

²³⁵ Buddhaghosa, *Visuddhimagga: The Path of Purification*, çev. Bhikkhu Nanamoli, (2010), s.34.

²³⁶ Gombrich, *Theravada Buddhism: A Social History from Ancient Benares to Modern Colombo* (2006), s.153.

ve son aşama ise bilgeliktir (*panna*). Bu bağlamda ahlak ve meditasyon, bilgelik yolundaki ön aşamalardır.

Visuddhimagga Sri Lanka'da yazılan bir eser olmakla birlikte ilk dönemden itibaren öncelikle Burma'ya daha sonra ise diğer Güneydoğu Asya ülkelerine ulaşarak Theravada Budistleri arasında oldukça popülerlik kazanmıştır. Eseri bir rehber olarak kabul eden Theravada Budistleri, *sanghanın* öncülüğünde eserin korunması ve yaşatılması için büyük çaba göstermiş ve keşişlerin eğitim faaliyetlerinde birincil kaynak olarak bu eseri almışlardır. Bu bağlamda Visuddhimagga'nın Theravada ülkeleri içerisinde Sri Lanka'nın önemi ve konumunu arttıran bir diğer önemli unsur olduğu belirtilebilir.

Günümüzde Visuddhimagga halen Theravada Budizm'i açısından Tipitaka'nın ardından birincil bir kaynaktır ve başta keşişler olmak üzere yerel halk tarafından da bir dini rehber olarak sıklıkla okunmaktadır.²³⁷ Bunun yanında eserin üzerine pek çok açıklama kitabı yazılmıştır ve bu durum Theravada literatürüne pek çok yeni eserin kazandırılmasına zemin hazırlamıştır.

3.7. Sri Lanka'da Theravada Budizm'inin Güncel Durumu

Sri Lanka'da Theravada Budizm'i tarihten günümüze adanın kaderini belirleyen en önemli unsurdur. Bu bağlamda hem tarihsel süreçte hem de günümüzde adadaki siyasal dini ve sosyal tartışmaların temelini Theravada Budizm'i oluşturmaktadır. Bu bölümde adadaki Theravada Budizm'inin güncel durumu farklı çerçevelerden ele alınacaktır.

3.7.1. Anayasal ve Siyasi Düzlemde Durumu

Sri Lanka'da Budizm, 1978 yılında yapılan anayasanın 9.maddesinde "önde gelen din" olarak nitelendirilmiş ve anayasal olarak ayrıcalıklı bir konuma konulmuştur. Bunun yanında diğer dinlere de sonraki maddelerde yer verilerek vatandaşlarına bu dinleri; benimseme, özgürce yaşama ve ibadet etme hakkı tanınmıştır. Anayasal olarak her ne kadar diğer dinlere de özgürlük tanınsa da pratikte hükümetlerin bu maddeleri hayata

²³⁷ Gombrich, *Theravada Buddhism: A Social History from Ancient Benares to Modern Colombo* (2006), s.153.

geçiriş biçimi arasında farklılıklar yaşanmış ve Budizm'e tanınan ayrıcalık özellikle Tamil olan azınlık gruplar arasında rahatsızlıklara yol açmıştır.²³⁸

Sri Lanka anayasasında Budizm'e veya özelde Theravada Budizm'ine verilen ayrıcalıklı konumun alt yapısını anlamak oldukça önem taşımaktadır. Nitekim Budizm, adaya ilk ulaştığı tarihten itibaren Seylan adasında ve Sinhala toplumu arasında yalnızca bir din olarak değil ulusal bir kimlik olarak da gelişim göstermiştir. Bu kimliğin oluşmasında elbette adada yerleşen manastır kültürü ve bu kültür içerisinde gelişen Theravada Budist literatürü oldukça etkilidir.²³⁹ Başta Mahavamsa olmak üzere Theravada eserleri içerisinde adanın tarihi Budizm ile özdeşleştirilmiştir ve bizzat Buda'nın adaya yaptığı ziyaretlerde Sri Lanka adasını "Budizm öğretisinin gelecekte parlayacağı yer" olarak nitelendirdiğine inanılmaktadır.

*"Phussa ayının (ay takviminin onuncu ayı) dolunayında Buda, dhamma için Lanka'yı kazanmaya karar vererek bu adaya bizzat geldi. Çünkü Buda, Lanka adasının öğretisinin kendisinden sonra parıldayacak yer olduğunu biliyordu."*²⁴⁰ (Mahavamsa: I.19-20)

*"... Üstün niteliklerle donatılmış olan bu ada (Sri Lanka), insan yerleşimi için elverişli, pek çok yönden uğurlu bir yerdir. Öğreti buraya ulaştığında, Uposatha günündeki dolunayın parıldadığı gibi diğer adalar arasında parıldayacaktır."*²⁴¹ (Dipavamsa: I.74)

Mahavamsa ve Dipavamsa gibi Sri Lanka metinlerinde yer alan yukarıdaki ifadeler, adanın diğer ülkeler arasındaki ayrıcalıklı konumunu vurgulamaları açısından oldukça önemlidir. Bu durum aynı zamanda Sri Lanka topraklarının Budizm açısından bir "anavatan" veya "kutsal toprak" olarak nitelendirilmesine ve 20.yy'ın sonlarından itibaren Sinhala toplumu içerisinde bir Budist milliyetçiliğinin oluşmasına zemin hazırlamış görülmektedir.²⁴²

Bu Budist milliyetçiliğinin kökenlerini anlamak modern Sri Lanka'da Budizm'in anayasal durumunu anlamak ve analiz etmek için oldukça önemlidir. Theravada

²³⁸ Neil DeVotta, "Ethnoreligious Nationalism and Autocratization in Sri Lanka," *Routledge Handbook of Autocratization in South Asia*, ed. Sten Widmalm: Routledge, (Londra: 2021), s.288

²³⁹ Gombrich, *Theravada Buddhism: A Social History from Ancient Benares to Modern Colombo* (2006), s.138.

²⁴⁰ *The Mahāvamsa: The Great Chronicle of Ceylon*, çev: Wilhelm Gerger, (1912), s.3.

²⁴¹ *Dipavamsa: The Chronicle of the Island*, çev. Hermann Oldenberg, (2018), s. 29.

²⁴² Harsha Senanayake, "Religion, Religious Textbooks and Territorialisation of Sinhala Buddhist Ethno-nationalism in Sri Lanka," *Open Political Science* 4, no. 1 (2021), s. 300.

Budizm'inin geleneksel anlatılarına göre Buda, adayı üç kez ziyaret etmiş ve gelecekte adanın Budizm için bir sığınak veya merkez olacağını ifade etmiştir. Daha sonraki süreçte yer yer mitik unsurlar da barındıran Kral Dutthagamani hikayesi de adadaki Sinhala/Budist milliyetçiliğinin temel metinlerinden biri kabul edilebilir. Zira Dutthagamani geleneksel anlatılara göre Tamil Hükümdarı Elara'yı mağlup ederek adayı Budist bayrağı altında birleştirmiş ve bir anlamda Buda'nun vaadini gerçekleştirmiştir.²⁴³ Bu literatür çerçevesinde gelişen Sinhala Budist milliyetçiliğinin en temel özelliklerinden birinin de Tamil/Hindu karşıtlığı olduğunu belirtmek bu bağlamda doğru olacaktır. Sinhala Budist halkı içerisinde şekillenen bu etnik-dini milliyetçilik adada yaşayan Tamil halkı veya diğer azınlıklar ile Sinhala halkı arasında çeşitli ayrışma ve çatışmaları beraberinde getirmiştir. Bu çatışmaların modern dönemdeki en önemli tezahürü ise Tamil örgütü LTTE ile Sri Lanka Devleti güçleri arasında yaşanan iç savaş (1983-2009) olmuştur.

Sinhala Budist milliyetçiliğinin bir başka gelişim evresini ise özellikle 1500'lü yıllardan itibaren birkaç yüzyıl boyunca süren koloni dönemi evresi oluşturmaktadır. Özellikle koloni döneminin son halkasını oluşturan İngiliz kolonisi dönemi 1900'lü yılların başlarından itibaren adadaki Budist milliyetçiliğinin alevlenmesini beraberinde getirmiştir. Bu dönemde adada hızını arttıran batılılaşma ve Hristiyan misyonerlik faaliyetleri, özellikle Sinhala halkında karşıt bir hareketi hızlandırmış ve başta Henry Steel Olcott olmak üzere çeşitli liderler, halkı bu doğrultuda örgütleyerek anti-kolonist ve milliyetçi hareketi adada hızlandırmışlardır.

Tamil hareketleri hem de batılılarca adaya ulaşan Hristiyan misyoner hareketlerinin adadaki Sinhala/Budist kimliğini karşıt bir tepki olarak belirginleştirdiğini ifade etmek mümkündür. Bu bağlamda 1978'de yapılan anayasada Budizm'e verilen ayrıcalıklı konumun da dini sebepler yanında bunun gibi tarihi-siyasi etkenler etrafında şekillendiğini belirtmek doğru olacaktır. Bunun yanında anayasada Theravada Budizm'ine verilen ayrıcalıklı konum; Hinduizm, İslam ve Hristiyanlık gibi dinlere "diğer" veya "öteki" niteliği atfetmiştir. Bu ayırım ise başta bu azınlıklar olmak üzere farklı kesimlerce anayasada bulunan bir diğer ilke olan eşitlik ilkesini ihlal olarak değerlendirilmiştir.²⁴⁴ Bu değerlendirmelerin ise Sinhala halkı arasında bir karşılık

²⁴³ Ananda Wickremeratne, *Historiography in Conflict and Violences: Buddhism, Conflict and Violence in Modern Sri Lanka*, ed. Mahinde Deegalle, (Londra, 2006) s.119.

²⁴⁴ Ayesha Wijayalath, "Constitutional Contestation of Religion in Sri Lanka," *The Round Table* (2019), s. 646.

bulmadığı görülmektedir zira Budizm'in anayasadaki statüsüne ilişkin yapılan muhalefetler büyük oranda Sinhala merkezli hükümetler ve halk tarafından oldukça sert karşılanmıştır. Dolayısıyla 1978'den sonra anayasada dinler hakkındaki maddeler üzerinde yapılan düzenlemeler 9.maddeden ziyade diğer dinlere verilen özgürlükleri genişletme üzerinde yapılmış ve Budizm'in anayasadaki ayrıcalıklı konumu üzerinde bir değişim yaşanmamıştır. Nitekim bazı hükümetler ve aşırı fanatik Budist grupların görüşüne göre adadaki azınlıklar ve diğer dinler yalnızca Budist hoşgörüsü ve toleransı ile var olmuş ve olmaktadır.²⁴⁵

Sri Lanka adasında son verilere göre toplumun yaklaşık %70'i Budist, yüzde %12'si Hindu, %10'u Müslüman ve %7'si Hristiyan'dır. Budistlerin çoğunluğunu Sinhala halkı, Hinduları ise yine aynı şekilde Tamiller oluşturmaktadır. Anayasada her ne kadar Budizm'in yanında "diğer" dinler statüsünde olsalar da Hindu, Müslüman ve Hristiyanların durumlarıyla ilgilenen "Din İşleri Bakanlığı" bulunmaktadır. Budizm dışında dine mensup çocuklarının okulda verilen Budizm eksenli din eğitiminin dışında kalmasına müsaade edilmekte ve öğrencilere bu özgürlük tanınmaktadır. Bunun yanında: Tamil Tay Pongal Günü, Ramazan Bayramı ve Noel-Paskalya gibi günlerin resmî tatil olarak kabul edilmesi, Sri Lanka'daki Budizm dışındaki diğer dinlerin anayasal olarak resmi bir statüde olduğunu göstermektedir. Diğer dinlere karşı olan tutum ve politikaların çeşitli hükümetler döneminde değişiklik göstermesi ise anayasanın pratikte uygulanışın çeşitli dönemlerde farklılaştığı şeklinde yorumlanabilir.

Theravada Budizm'i ise her dönemde adadaki güçlü statüsünü korumuş ve 2000'li yıllardan itibaren bazı keşişlerin de siyasete girmesiyle birlikte hükümetler içerisinde güçlü şekilde temsil edilmeye devam etmektedir. Devlet başkanları zaman zaman kendilerini Budizm'in koruyucusu olarak tanımlamakta ve Budist manastır ve tapınaklarına mali destekte bulunmaktadırlar. Bunun yanında adadaki son 5 yıllık süreçte zirveye ulaşan ekonomik çöküşün, Budist merkezlere yapılan desteği de hükümet nezdinde azalttığı görülmektedir. Bununla birlikte Sri Lanka'da Budizm'in hem hükümet hem de halk düzeyinde değerini koruduğunu ifade etmek gerekir.

3.7.2. Budizm'in Sri Lanka Halkının Günlük Yaşantısındaki Konumu

²⁴⁵ Ayesha, "Constitutional Contestation of Religion in Sri Lanka," (2019), s. 646.

Sri Lanka toplumunun en büyük etnik topluluğunu Sinhala halkı oluşturmaktadır. Sinhala halkının tarihi süreçte ulusal bir kimliği haline gelen Budizm, bu halkın ve bir bağlamda ülkenin bütün vatandaşlarının yaşamlarını etkileyen önemli bir olgudur. Pek çok Theravada ülkesinde olduğu gibi Sri Lanka’da da Budist toplum 4 temel unsurdan oluşmaktadır. Bunlar: *Bhikku* (erkek keşişler), *bhikkuni* (kadın keşişler), *upasaka* (keşiş olmayan erkekler) ve *upasika* (keşiş olmayan kadınlar) şeklindedir.²⁴⁶ Keşiş olmayan ve dinin taraftar tabanını oluşturan yerel halk, Buda’nın üç mücevherine sığınan ve onun erdemlerini takip edip orta yolu benimseyen kişilerdir. Theravada Budizm’ini benimseyen yerel halkın günlük yaşantısı ile keşişlerin yaşantısı arasında pek çok fark bulunmaktadır. Keşişler yaşamlarını manastırlarda belirli bir düzen içerisinde sürdürürken, yerel takipçiler iş ve sosyal hayatlarına devam ederler. Bunun yanında keşişler ile yerel halk arasında sıkı bir bağlılık bulunmaktadır. Nitekim keşişler manastırlardaki en temel ihtiyaçları olan beslenme dahil birçok ihtiyaçlarını yerel halkın bağışları ve destekleri ile yürütürler.²⁴⁷ Bunun yanında tapınakların da ihtiyaçları bu bağışlar yoluyla karşılanmaktadır. Ülkenin birçok köyü dahil her noktasında tapınaklar bulunmakta ve tapınaklarda bulunan yardım kutuları yoluyla ziyarete gelen Budistlerden ve zaman zaman turistlerden bağışlar toplanmaktadır. Keşiş olmayan bir Budist, bu tapınaklara zaman zaman meditasyon gibi ritüelleri yerine getirmek için gidebilmekle beraber tapınakların en yoğun ziyarete uğradığı günler çalışmanın önceki kısmında da hakkında bilgi verilen “uposatha” ve “poya” günleridir.²⁴⁸

Sri Lanka’da ayın evreleri ile ilişkilendirilen bu kutsal günler, bayram ve festivallerde ülkedeki tapınak ve manastırlarda yerel halk ile keşişler sıkı bir etkileşim içerisine girmekte ve bağış faaliyetleri başta olmak üzere pek çok dini faaliyet yürütülmektedir. Başka bir deyişle bir ay içerisinde bu günlerde yerel halk, kutsal günlerde geçici bir süreliğine keşişlerin yaptığı yoğun meditasyon gibi pek çok faaliyette bulunmaktadır. Budistlerin evlerinde Sri Lanka’nın pek çok yerinde de göze çarpan Buda heykelleri önemli bir yer tutmaktadır. Ülkenin pek çok yerinde boyutları farklılaşan Buda heykelleri bulunmakta ve bu heykellerin minimize edilmiş hali olan küçük heykeller genellikle

²⁴⁶ Ministry of National Coexistence, Dialogue and Official Languages, *People of Sri Lanka*, Colombo, (2017), s.38.

²⁴⁷ Asanga Tilakaratne, *Theravada Buddhism: the view of the elders*. University of Hawaii Press, (2012). s.13.

²⁴⁸ Tilakaratne, *Theravada Buddhism: the view of the elders*, (2012), s.111.

Budistlerin evlerinin baş köşesinde yerini almaktadırlar.²⁴⁹ Budistler genellikle sabahları işe veya okula gitmeden bu küçük objelerin yanında kısa dualar ve meditasyon yaparlar.

Keşişleri bir kenara bırakacak olursak sıradan bir Theravada Budist'inin; giyim-kuşam, eğitim, evlenme, cenaze gibi hayatlarının pek çok alanında Theravada Budizm'inin etkilerini görmek mümkündür. Örnek olarak özellikle dini günlerde halkın Budizm'deki saflığı ve sadeliği temsil eden beyaz renk kıyafetleri tercih etmesi giyim-kuşam konusundaki küçük bir tezahürdür. Sri Lanka halkının özellikle düğün gibi önemli etkinliklerinde de Hint coğrafyasının yerel kültürüyle Budizm'in harmonisini temsil eden sembolik kıyafetler tercih ettikleri görülmektedir.²⁵⁰ Düğünlerin yanında Sri Lanka Budistlerinin cenazelerinde de kültürel-dini ritüeller bir arada yapılmaktadır. Ölüler genellikle Hint toplumlarında yaygın olduğu şekilde yakılmakta ve küller evin bahçesi veya su kaynaklarına aktarılmaktadır. Cenaze ritüelleri genellikle bölgedeki tapınıklarda bulunan keşişler tarafından yönetilmektedir. Sri Lanka Budistleri genellikle ölümün ardından yedinci günde bir keşiş önderliğinde cenaze evinde toplanırlar, bu toplantıda keşişler tarafından vaaz verilir ve ölen kişi yad edilir. Bu toplantıdan sonraki gün keşişlere sadaka vermek ise yine aynı şekilde bir gelenektir.²⁵¹

Theravada Budizm'inin bir Sri Lanka Budist'inin hayatındaki yeri dinin pratik boyutunda oldukça önemlidir. Ahlaki düzlemde ise yine bir Theravada Budist'inin bağlı olması gereken ve günlük yaşamda izlerine rastlanan birtakım dini motivasyonları bulunmaktadır. Keşiş olmayan bir Theravada Budist'inin bir sonraki hayatında daha iyi bir konumda olması için: Bu dünyadaki görevlerini yerine getirmesi, başta *ahimsa* ilkesi olmak üzere Buda'nın erdemlerini hayata geçirmesi ve keşişleri maddi-manevi desteklemesi gerektiğine inanılmaktadır.²⁵² Bu bağlamda bir Theravada Budist'inin doğumundan ölümüne kadar en önemli görevinin Budizm'in ilkelerini pratik ve ahlaki boyutta yaşatmak olduğuna inanılır. Fakat ülkenin içerisinde bulunduğu güncel durum ve şartların Theravada Budist'lerinin de günlük yaşantısını oldukça etkilemiş görülmektedir. Nitekim 1980'ler ve bu yıllardan sonraki süreçte başta iç savaş ve ekonomik problemler olmak üzere yaşanan pek çok gelişme, keşişler ve yerel halkın yaşayışını doğrudan etkilemiştir. Bu etkinin en önemli örneklerinden biri olarak, geleneksel dönemde yalnızca

²⁴⁹ Wan Nusrah Wan Ismail, *Buddha Statues and his relics in theravada Buddhism / Theravada Budizm'inde buda heykelleri ve kutsal emanetleri*, Yüksek Lisans Tezi, (İstanbul,2022) s.83.

²⁵⁰ Ministry of National Coexistence, *People of Sri Lanka*, (2017), s. 43.

²⁵¹ Ministry of National Coexistence, *People of Sri Lanka*, (2017), s.51.

²⁵² Ross, Savada ve Nyrop, *Sri Lanka: A Country Study*, (1990), s. 92.

manastır kurallarına (vinaya) bağılı olarak yaşamak ve ibadetle görevli olan keşişlerin yaşanan gelişmeler sonucunda siyasete doğrudan katılması örnek gösterilebilir. Bunun yanında 2020’li yıllardan itibaren ülkede etkisini arttıran ekonomik buhranın da yerel halk ve keşişler arasındaki yardım bağıını belirli bir oranda sekteye uğrattığı düşünülmektedir. Bu doğrultuda ülkede yaşanan siyasi ve ekonomik gelişmelerin dini yaşayış üzerinde doğrudan etkili olduğunu belirtmek mümkündür.

Theravada Budizm’i tarihten günümüze Sri Lanka adasındaki çoğunluğu oluşturan Sinhala halkının ulusal bir kimliği haline gelmiş ve hayatlarının her alanında belirleyici olmuştur. Bir Sri Lanka Budist’i doğumundan ölümüne kadar keşiş olsun veya olmasın Budizm’in pratik ve teorik kuralları çerçevesinde yaşamaktadır. Günümüzde de her ne kadar dünyada yaygın olan akımlar; ekonomik ve siyasi gelişmeler belirli bir oranda bu insanlar üzerinde etkili olsa da Theravada Budizm’inin toplumun temel yapı taşı olarak varlığını koruduğu ve günlük yaşamlarında belirleyici olduğu görülmektedir. Çalışmamızın bir sonraki kısmında dünyada belirgin bir olgu olan modernleşmenin Theravada Budizm’ine etkisi değerlendirilecektir.

3.7.3. Sri Lanka’da Modernleşme ve Theravada Budizm’i

Budizm, Sri Lanka tarihi boyunca adanın kültürünü ve tarihini şekillendiren en önemli fenomen olmuştur. Bunun yanında pek çok din veya felsefe de olduğu gibi Budizm de tarihsel süreçte yaşanan gelişmelerden doğrudan etkilenmiştir. Adadaki Budizm’i ve özelde Theravada Budizm’ini tarihsel süreçte etkileyen pek çok gelişme bulunmakla birlikte, bunlardan en önemlilerinden biri adada 16.yy’dan itibaren başlayan kolonileşme sürecidir. Başta Portekiz, ardından Hollanda ve sonrasında İngilizler tarafından Sri Lanka belirli bir dönem sömürgeleştirilmiş ve bu durum beraberinde “batı” etkisini de adaya getirmiştir. Özellikle İngilizlerin 19.yy. başlarından 20.yy’ın ortalarına kadar adada hâkim olduğu dönem, batı etkisinin adada en yoğun hissedildiği dönemdir.²⁵³

İngilizler adayı yalnızca ekonomik olarak kolonileştireceği bir bölge olarak görmemiş, Hristiyanlık açısından da adada yoğun bir misyonerlik faaliyeti yürütmüşlerdir. İngiliz misyonerlerin faaliyetlerini çoğunlukla eğitim, sağlık ve matbaa yoluyla yürüttüğü bilinmektedir. İngilizler ilk dönemde yaptığı misyon faaliyetlerinde Budizm’e karşı

²⁵³ Garrett Champness Mendis, *Ceylon under the British*, Asian Educational Services, (2005). s.8.

doğrudan bir eleştirel tavırda bulunmazken 19.yy'ın ortalarından itibaren bazı misyonerler tarafından Budizm'in felsefesini çürütme amacı taşıyan faaliyetlerde bulunulmuş, bu durum ise Budist toplum tarafından büyük ölçüde tepkiyle karşılanmıştır.²⁵⁴ Hem bu misyon faaliyetleri hem de adada İngiliz etkisiyle artan batılılaşmaya tepki olarak ise Sri Lanka'da "Budist Milliyetçiliği" ve "Budist Modernizmi" adı verilen akımlar yükselişe geçmiştir.

Bu bağlamda "Budist Modernizmi" kavramı Sri Lanka'da 19.yy'ın sonlarından itibaren yükselişe geçen ve Budizm'de yeni bir düzenleme ve reformu ifade eden bir kavramdır. Bazı batılı araştırmacılar tarafından "Budist Modernizmi" kavramı yerine zaman zaman "Protestan Budizm" kavramı da kullanılmıştır. Araştırmacıların çoğunluğu ise Budizm içerisinde ortaya çıkan bu yeni düşünce akımını nitelemek için Budist modernizmi ifadesini kullanmaktadır. Budist modernizmini ortaya çıkaran belki de en önemli etken batılı misyoner faaliyetler ve bu faaliyetlere olan tepki olmakla birlikte elbette bunun dışında birtakım etkenler de bulunmaktadır. Bunlardan en önemlilerinden biri 19.yy. sonlarından itibaren matbaanın da ortaya çıkıp yaygınlaşmasıyla dini bilgi ve metinlere erişimin kolaylaşmasıdır. Bu dönemde özellikle 1893'lü yılların ardından Tipitaka olmak üzere Budist metinler ilk defa el yazmasının dışında matbaada basılmış ve yayımlanmıştır. Bu metinlerin ilk olarak İngilizce dilinde basıldığı bilinmektedir. Bu gelişme, en başta Kolombo şehri başta olmak üzere İngilizce ile iç içe olan orta sınıf kent insanlarını etkilemiştir. Budist toplum içerisinde "upasika-upasaka" veya sıradan dindar halk olarak bilinen bu insanlar, kutsal metinlerin basılmasıyla ilk defa keşişler aracı olmadan bu metinlere erişim sağlamışlardır. Bu aracısız erişim; başta metinlere erişim sağlayabilen bu insanlar, sonrasında ise daha genel çapta olmak üzere Budizm'e olan bakış açısında yerel halk bazında değişimlere yol açmıştır.²⁵⁵

Bu değişimlerden en önemlisi ve Budist modernizminin en önemli özelliklerinden biri, dini yaşamdaki bireyselliğin artmasıdır. Nitekim dini bilgilere hem Budist matbaaların ortaya çıktığı ilk süreçte hem de günümüzde çok rahat bir şekilde aracısız erişim sağlayabilen insanlar arasında dini bireysellik artmıştır. Bu bireysellik anlayışına göre geleneksel ritüeller olmadan da bireysel çaba ve içgörüyle aydınlanmaya ulaşılabilir. Dolayısıyla Budist modernizmi, ritüeller ve münzevileşme anlayışı yerine daha çok

²⁵⁴ Berkwitz, "Buddhism in Sri Lanka: Practice, Protest, and Preservation," *Buddhism in World Cultures: Comparative Perspectives*, (2006), s.48.

²⁵⁵ Gombrich, *Theravada Buddhism: A Social History from Ancient Benares to Modern Colombo* (2006), s.182.

insanın günlük yaşantısındaki bireysel gelişimini vurgulamaktadır.²⁵⁶ Budist modernizminin bireyselleşme dışında karakteristik başka özellikleri de bulunmaktadır. Bunlara örnek olarak günlük yaşantıdaki sekülerleşme ve dini terimler yerine rasyonel terimlerin kullanımına ağırlık verme örnek gösterilebilir. Nitekim bu akımın etkisi altında toplumun belirli bir kesimi tarafından Budizm, zaman zaman bir din yerine felsefe olarak da görülmeye başlanmıştır.²⁵⁷

Budist modernizminin halkın günlük dini yaşantısındaki bir diğer önemli yansıması ise meditasyonun yerel halk tabanında yaygınlaşmasıdır. Dini yaşantıda bireyselleşmenin de artmasıyla manastır merkezli ibadetlerin yanında bireysel düzlemde de ibadetler yaygınlaşmış ve en başta meditasyon gibi ibadetler sıradan bir inanın günlük hayatında aktif olarak yer bulmaya başlamıştır. Yerel halk düzeyinde yaygınlaşan meditasyon ritüellerinin batılılarla da olan etkileşim sonucunda Avrupa ve ABD’de yaygınlık kazanmasında da bu durumun etkili olduğu öne sürülebilir.

Budist modernizminin kadınların dini yaşamdaki konumunu da doğrudan etkilediği görülmektedir. Dini yaşam ve bilgiye erişiminin halk düzeyine yayılmasıyla kadınların da Budist toplumu içerisindeki yeri yükselişe geçmiştir. Nitekim adadaki dini yaşantı üzerinde uzun süre önce silinen kadın teşkilatları, bu akımla beraber tekrar kurulmaya başlamıştır. 1998’de ise yüzyıllar sonra ilk kez “upasampada” törenini yani genç adayların keşiş olma törenini Dambulla Altın Tapınağı’nda kadın keşişler yürütmüştür.²⁵⁸ Kadınların veya kadın keşişlerin dini yaşamdaki konumu her ne kadar günümüzde erkeklerle eşit düzeyde aktif olmasa da 20.yy’ın başından itibaren modernizm akımının kadınların konumunda pozitif bir değişime yol açtığı ifade edilebilir.

Sonuç olarak 20.yy’ın başında Sri Lanka’da ortaya çıkan ve buradan da yayılarak diğer Theravada ülkelerinde yaygınlık gösteren Budist modernizmi akımının Budist halkın yaşantısında önemli değişikliklere sebep olduğu görülmektedir. Bu değişiklikler daha çok kentte yaşayan insanlar üzerinde etkisini gösterse de zamanla kırsal alanlardaki halk tabanına da yayılmıştır. Bu akım kendisini daha çok dini yaşamda bireyselleşme, sadeleşme ve eşitlik ilkeleri etrafında göstermektedir. Bununla birlikte bu

²⁵⁶ Gombrich, *Theravada Buddhism: A Social History from Ancient Benares to Modern Colombo* (2006), s.191.

²⁵⁷ Gombrich, *Theravada Buddhism: A Social History from Ancient Benares to Modern Colombo* (2006), s.192.

²⁵⁸ Stephan Berkwitz, *Buddhism in the Modern Sri Lanka*, ed. David L. McMahan, Routledge, (New York, 2012). s.37.

modernizasyonun adadaki Theravada Budizm'inin konumunu tartışmak yerine daha çok dini yaşantıdaki değişimler üzerinde etkili olduğunu belirtmek gerekir.

3.7.4. Sri Lanka'da Müslüman-Budist İlişkileri ve Müslümanların Ülkedeki Güncel Durumu

Sri Lanka'da Müslüman toplumu ada nüfusunun yaklaşık olarak %9,7'sini oluşturmaktadır ve bu açıdan adada Sinhala ve Tamillerden sonra gelen en büyük etnik/dini topluluktur.²⁵⁹ Sri Lanka Müslümanlarının adadaki tarihi ise MS. 7.yy. ve sonrasına dayanmaktadır. Bu dönemden itibaren adaya ticaret yolu ile ulaşan Müslüman Araplar, öncelikli olarak adanın batı sahillerine yerleşmiş ve Sri Lanka'daki Müslüman toplumun temelini atmışlardır. Günümüzde Sri Lanka Müslümanlarının yüzde yaklaşık %90'ını bu grup oluşturmaktadır. Müslüman toplumun geri kalan bölümü ise Hindistan'dan ve Malay Yarımadası'ndan gelen Müslümanlardan oluşmaktadır. Sri Lanka'lı Müslümanlar ağırlıklı olarak Tamil dilini kullanmaktadırlar.

Sri Lanka Müslümanlarının adadaki Budist toplumu ile olan tarihsel ilişkilerini 3 farklı dönemde incelemek mümkündür. İlk dönem olan ve Müslümanların adaya gelişinden koloni dönemine kadar olan süreçte (7.yy-15.yy), Müslümanlar ve Budistler arasındaki ilişkiler barışçıl çizgide seyretmiştir. Bu dönemde Budist krallar Müslümanların adaya ve özellikle sahil bölgelerine yerleşmelerine izin vermişlerdir.²⁶⁰ Bu durum Müslümanların ada dışındaki Müslümanlarla olan etkileşimi ve ticaret yoluyla ekonomik güç kazanmaları açısından oldukça etkili olmuştur. 10.yy'dan sonra adada Müslüman nüfusun oldukça artmasından dolayı, Bağdat halifesi tarafından Halid Bin Ebu Bakaya isimli muallim 940 yılında Kolombo'ya gönderilmiş, kendisi 948 yılında burada vefat etmiştir. Ebu Bakaya'nın Arapça yazılan mezar taşı 18.yy'ın sonlarında Hollandalılar tarafından ortaya çıkarılmıştır.²⁶¹ Bu durum söz konusu yıllarda Sri Lanka'daki Müslüman toplumun başta Abbasi Devleti olmak üzere diğer bölgelerdeki Müslümanlarla olan etkileşimini gösteren önemli bir örnektir. Budist krallar ise adadaki Müslümanlar yoluyla ticari-ekonomik ilişkilerini güçlendirmek amacıyla bu dönemde Müslümanlara karşı olumlu bir politika izlemiş görünmektedirler.²⁶² Nitekim bu dönemde

²⁵⁹ Ahamed Sarjoon Razick, *Historical Relationship between the Buddhists and the Muslims in Sri Lanka*, "Mediterranean Journal of Social Sciences 6, no. 4 (2015), s.278.

²⁶⁰ Razick, *Historical Relationship between the Buddhists and the Muslims in Sri Lanka*, (2015), s.279.

²⁶¹ Ali Ameer, "Muslims in Harmony and Conflict in Plural Sri Lanka: A Historical Summary from a Religio-economic and Political Perspective," *Journal of Muslim Minority Affairs* 34, no. 3 (2014), s.229

²⁶² Razick, *Historical Relationship between the Buddhists and the Muslims in Sri Lanka*, (2015), s.279.

başta Kolombo olmak üzere adada Müslümanların yaşadığı yerlerde camiiler inşa etmelerine de Budist krallar tarafından müsaade edilmiştir.

Adaya Portekizlilerin gelişi ile başlayan, ardından Hollandalı ve İngilizlerce devam ettirilen koloni dönemi, Sri Lanka Müslümanların adadaki geleceğini ve Budistlerle olan ilişkilerini etkileyen ikinci dönem olmuştur. Portekiz ve Hollandalı sömürgeciler koloni dönemi öncesinde olduğu gibi Müslüman alimlerin ve dış ülkelerdeki Müslümanların Sri Lanka'ya gelmesine izin vermemişler, Sri Lanka Müslümanlarını hem ekonomik hem de dini anlamda baskı ve zulümlere maruz bırakmışlardır.²⁶³ Portekizliler başta Kolombo ve Matara'da olmak üzere ele geçirdikleri bölgelerdeki Müslümanlara karşı katliamlar yapmış, pek çok camiiyi de yakmışlardır.²⁶⁴ Hollandalılar döneminde de Müslümanlara ilişkin baskı ve yasaklamalar devam etmiştir. Müslümanlar Hollandalıların kendilerine yönelik baskı ve kısıtlamaların arttığı bu dönemde, yaşadıkları yerleri büyük oranda terk ederek Budist Kandyan Krallığı'na sığınmışlardır.²⁶⁵ Portekiz ve Hollanda kolonisi döneminde Müslümanlarla Budistlerin bu iki güce emperyal güce karşı ortak cephede yer aldığı ve ilişkilerinin de bu anlamda olumlu olduğu görülmektedir.

Portekiz ve Hollandalıların ardından Sri Lanka'da İngiliz kolonisi dönemi başlamış ve bu dönem adadaki Müslüman-Budist ilişkileri açısından oldukça kritik gelişmelere sahne olmuştur. İngilizler diğer iki devletin adada uyguladığı yasaları kaldırmış ve Müslümanlara ekonomik ve dini haklar başta olmak üzere sahip oldukları hakları geri vermişlerdir. Bu dönemde Müslümanlar önceki dönemde yıkılan veya yakılan camiileri de yeniden inşa etmişlerdir.²⁶⁶ İngiliz kolonisi dönemi bir önceki döneme nazaran Müslümanların üzerindeki baskının azaldığı bir dönem olsa da bu dönemde Budist ve Müslüman toplumu arasındaki ilişkiler giderek gerilmeye başlamıştır. Bu durumda hem İngilizlerin iki toplum arasındaki gerilimi arttıran politikaları, hem de İngiliz kolonisi ile beraber Sri Lanka'lı Budistler arasında gelişen "Budist milliyetçiliği" gibi akımların etkisi olduğu öne sürülebilir. Bu bağlamda Budist ve Müslümanlar arasında ilk büyük çaplı çatışmaların çıktığı 1915 yılından günümüze kadar olan süreç, adadaki Müslüman-Budist ilişkilerinin seyrini belirleyen üçüncü ve son dönem olarak görülebilir. 1915

²⁶³ Farook, *Sri Lanka Müslümanlarının Reform Süreci (1798-1948)*, (2021), s.199.

²⁶⁴ Ameer, "Muslims in Harmony and Conflict in Plural Sri Lanka: A Historical Summary from a Religio-economic and Political Perspective," (2014). s.232.

²⁶⁵ Razick, *Historical Relationship between the Buddhists and the Muslims in Sri Lanka*, (2015), s.280.

²⁶⁶ Farook, *Sri Lanka Müslümanlarının Reform Süreci (1798-1948)*, (2021), s.202.

yılında Budistlerin dini alayının gürültülü bir şekilde camiilerinin önünden geçmesine itiraz eden Müslümanlar ile Budistler arasında yaşanan çatışma, kısa sürede toplumsal bir çatışmaya dönüşmüş ve İngilizler çatışmaları çok sert tedbirlerle bastırmışlardır. Bu olay adadaki Budist-Müslüman ilişkilerinde ilk büyük kırılma olmuştur. 1948 yılındaki bağımsızlığa giden süreçte Müslümanların adanın koloni yönetiminden kurtularak bağımsızlık kazanmasına yardım ettiği görülmektedir.²⁶⁷ Müslümanlar ile Budistler arasında bağımsızlıktan sonraki süreçte de dalgalı bir ilişki süregelmiştir. 1990'lı yıllara gelindiğinde ise Müslümanlar adadaki Hindu Tamil örgütü olan LTTE tarafından etnik şiddet ve katliamlara maruz bırakılmıştır. Bu dönemde Tamiller ile olan çatışmaların etkisiyle Sinhala Budistleri ile olan ayrışmalar geri planda kalsa da Budistlerin çoğunluğunda Müslümanlara karşı antipatinin süregeldiğini ifade etmek gerekir.²⁶⁸ Bu antipati, 2000'li yıllarda iç savaş sonrası süreçte çeşitli gerginliklerle kendisini göstermiştir. 2010'lu yıllardan itibaren Müslüman toplumda kadınlarda çarşaf, erkeklerde ise sakal bırakma gibi durumların yaygınlaşması²⁶⁹ bazı Budist çevrelerde kültürel bir tehdit olarak algılanmıştır. Bu dönemde ortaya çıkan “Bodu Bala Sena” yani “Budist Güç Ordusu” olarak adlandırılan aşırı sağcı Budist grup tarafından Müslümanlara karşı kampanya ve saldırılar yapılmıştır.

Sri Lanka'daki Müslüman toplumun, 2019 yılında kiliselere yapılan terör saldırıları nedeniyle gerek Budist gerekse diğer azınlık gruplar tarafından baskı altında kaldığı, bu baskının günümüzde de halen etkisini sürdürdüğü görülmektedir. Bununla birlikte adada oldukça hatırı sayılır bir nüfusa sahip olan Müslüman toplum; dini, ekonomik, kültürel ve toplumsal alanda oldukça etkili bir konumdadır. Müslümanlarla Budistler arasındaki ilişkiler ise uzun dönemdir olduğu gibi kırılgan bir çizgide seyretmektedir.

SONUÇ

Budizm; ortaya çıkışından itibaren sadece bir din ve felsefi sistem olarak kendini göstermemiş, tarihsel süreç içerisinde var olduğu her yerde o bölgenin kültürü, toplumu ve siyasi yapısına uyum sağlayan bir kült haline gelmiştir. Tezimizde Budizm'in mezheplere ayrışma süreci sonrası Güneydoğu Asya ülkelerinde ve temel olarak Sri Lanka'daki seyri de bu bağlamda dini, tarihi ve sosyo-kültürel açılardan incelenmiştir.

²⁶⁷ Razick, *Historical Relationship between the Buddhists and the Muslims in Sri Lanka*, (2015), s.282.

²⁶⁸ Dennis B. Mcgilvray, “*Sri Lankan Muslims: Between Ethno-nationalism and the Global ‘Ummah’*”, *Journal of The Association For The Study of The Ethnicity and Nationalism*, (2011), s.53.

²⁶⁹ Mcgilvray, “*Sri Lankan Muslims: Between Ethno-nationalism and the Global ‘Ummah’*”, (2011), s.54.

Nitekim Budizm, Theravada mezhebi temelli olarak bu bölgelerde ilk dönemlerden itibaren yaşamış ve günümüzde yaşamaya devam etmektedir.

Theravada Budizm'i diğer Budist mezhepler içerisinde kendisini Buda'nın çizgisine en yakın olarak gören ve bu bağlamda gelenekçi formuyla bilinen bir mezheptir. Theravada mezhebinin temel otorite olarak kabul ettiği Pali Kanon veya başka bir deyişle Tipitaka metinleri de Theravada geleneği içerisinde yazıya geçirilmiş ve korunmuştur. Tipitaka'nın içeriği üzerine yazılan ve tefsir kitabı niteliği taşıyan pek çok eser de yine Theravada geleneği içerisinde yazılmıştır. Bu kitaplardan biri olan ve Sri Lanka'da yazılan Buddhaghosa'nın *Visuddhimagga* isimli eseri Theravada Budistlerinin büyük bir kısmı tarafından Tipitaka'dan sonra ikinci otorite kabul edilmektedir. Theravada Budizm'i içerisinde temel kutsal metinler ve bunların temel şerhleri sonucunda sistematize edilen doktrinler ekseninde düşünüldüğünde Güneydoğu Asya ülkeleri arasında belirgin farklar gözlemlenmemiştir. Nitekim Theravada Budistleri; yüksek öğretilerin bir öznesi ve hakikat olarak kabul edilen *sacca*, varoluşsal sorunların bir anlamda teşhisi olarak benimsenen *anatta* ve bu doktrinlerin ulaştırdığı nihai nokta olarak kabul edilen *nibbana* gibi doktrinleri ortak birer inanç olgusu olarak benimsemektedirler. Bununla birlikte Theravada Budizm'inin var olduğu her bir Güneydoğu Asya ülkesinde bölgenin kültürel-tarihi gelenekleriyle uyumlu bir gelişim göstererek özellikle pratik boyutta farklılaşmalara uğradığı görülmektedir. Bu doğrultuda Theravada Budizm'ini benimseyen Güneydoğu Asya ülkelerinin neredeyse her birinde, ülke halkının antik dönemdeki inançlarından izler taşıyan uygulamalar göze çarpmaktadır.

Sri Lanka'da da Theravada Budizm'i Kral Asoka'nın oğlu Mahinda'nın adaya Budizm'i ulaştırdığı andan günümüze kadar dini uygulamalar, yerel norm ve anlayışlar harmanlanarak Theravada Budizm'i nitelendirmesinin yanında Sri Lanka Budizm'i olarak niteleyebileceğimiz bir dini gelenek oluşmuştur. Bu özgün dini geleneğin en temel yapı taşlarından birini 'vamsa' literatürü oluşturmaktadır. Sri Lanka'da tarihsel süreç içerisinde hem adanın tarihini anlatmak hem de Budizm'in adadaki meşruiyetini sağlam bir temele oturtmak amacıyla ortaya çıktığı düşünülen 'vamsa' türü eserler bulunmaktadır. Bunlar en temel olarak Dipavamsa, Mahavamsa, Culavamsa'dır. Bu eserler ilk bakışta bir tarihi kronik görünümünde olsa dini üslubu ve anlatımıyla adadaki Theravada Budizm'inin tarihi ve temel yapısına ışık tutan özgün eserlerdir. Vamsa eserlerinde işlenen bazı konular Sri Lanka Budistlerin de dini anlayış ve inanışlarını doğrudan etkilemiştir. Bunlara örnek olarak Mahavamsa'da ve Dipavamsa'da reliklerin

adaya getiriliş konusundaki mitolojik anlatılar örnek gösterilebilir. Bu anlatılarda reliklerin adaya getiriliş kutsal ve efsanevi bir görev olarak anlatılmış ve daha sonrasında da bu emanetlerin korunması kralların kutsal bir vazifesi olarak işlenmiştir. Bu durumun Sri Lanka Budizm'i içerisinde 'relik' kültürünün de temel bir yapı taşı olarak kurumsallaşmasına önemli bir zemin hazırladığı görülmektedir.

Buda'nın veya aydınlanmış kişilerin kalıntılarını ifade etmek için kullanılan relik kavramı ilk olarak Buda'nın ölümünün ardından ortaya çıkmıştır. Buda'nın kalıntılarına büyük saygı gösteren Budistler, içerisinde Buda'nın kalıntıları olduğuna inanılan çeşitli stupa ve pagodaları var oldukları coğrafyalarda inşa ederek bu yapılara büyük önem göstermişlerdir. Theravada ülkeleri olan Güneydoğu Asya ülkelerinde bu doğrultuda pek çok önemli stupa bulunmakta ve bu stupalar yılın her döneminde pek çok Budist tarafından ziyaret edilmektedir. Relik kavramının genel olarak Budist dünyasında ve Theravada ülkelerinde önemini ifade etmekle birlikte bu kavramın Sri Lanka'da kurumsal bir yapı ve bir kült niteliği kazanarak diğer Budist ülkelerden farklılaştığını belirtmek doğru olacaktır. Nitekim Sri Lanka'da; dini yapılar, dini festivaller ve vamsa literatürü gibi adanın dini yapısını yansıtan en temel örneklerde relik kültürünün yansımaları görülmektedir. Sri Lanka'da kutsallık atfedilen reliklerden en önemlisi 'Buda'nın Dişi' olarak bilinen ve Kandy şehrindeki Sri Dalada Maligawa yapısı içerisinde muhafaza edilen reliktir. Bu relik MS. 4.yy'da adaya getirilişinden itibaren Sri Lanka Budistleri tarafından bir tapım öznesine ve ülkenin sembollerinden birine dönüşmüştür. Tarihi süreçte de bu reliki elinde bulunduran kralın siyasi meşruiyeti ve gücünü pekiştirdiği görülmektedir. Bu durum relik kültürünün Sri Lanka'da dini bir olgu oluşunun yanı sıra siyasi gücün etkisiyle de kurumsallaşmasını beraberinde getirmiştir. Sri Lanka'da bu relik onuruna her sene Esala Perahera olarak bilinen bir festival düzenlenmektedir ve bu festivale devlet erkani da mutlaka katılım sağlamaktadır. Bu festival Sri Lanka Budizm'i içerisinde reliklere atfedilen kutsiyeti gösteren önemli bir örnek olmuştur. Diğer Güneydoğu Asya ülkelerinde de reliklere önem gösterilse de Sri Lanka'daki relik kültürünün siyasal, kültürel ve tarihsel bağlamda bu örnekler ışığında daha belirgin ve kurumsal bir yapısı olduğunu ifade etmek mümkündür.

Relik kültürünün dışında Sri Lanka Budizm'i içerisinde yine vamsa metinleri sonucunda şekillenen bir 'kutsal toprak' anlayışı da özgün bir yön olarak göze çarpmaktadır. Nitekim bu metinlere göre Buda adayı üç kez ziyaret etmiş ve Sri Lanka'yı Budizm'in gelecekteki sığınağı olarak belirtmiştir. Bu durum Sri Lanka'daki Theravada Budizm'i içerisinde hem

kutsal toprak anlayışı olarak nitelendirebileceğimiz bir durumu ortaya çıkarmış, hem de Sri Lanka'lı Budistler arasında yükselen bir 'Budist milliyetçiliği' akımını doğurmuştur. Bu akım zamanla adadaki Budist kimliğin önemli bir parçası olmuştur. Budist milliyetçiliği akımı özellikle 19.yy'dan sonra adadaki İngiliz sömürgesinin karşısında belirginlik kazanmıştır ve bağımsızlığa giden süreçte oldukça etkili olmuştur. Bununla birlikte söz konusu akımın bağımsızlıktan günümüze kadar olan süreçte başta Hindu azınlıklar olmak üzere Müslüman azınlıklarla olan ilişkilerde kırılmalara yol açtığını söylemek mümkündür. Budist milliyetçiliği akımının bir diğer önemli tezahürü ise Budist Modernizm'i kavramını ortaya çıkarmasıdır. İngilizlerin adadaki misyonerlik faaliyetlerine tepki olarak gelişen Budist Modernizm'i, Sri Lanka'daki Theravada Budizm'i anlayışına yeni bir boyut kazandırmıştır. Buna göre dini yaşamda manastır merkezli dini anlayıştan bireyselliğe yönelim hızlanmış, bireysel meditasyon gibi dini uygulamalar halk tabanında yaygınlık kazanmıştır. Bununla birlikte Tipitaka gibi dini metinlerin de bu dönemden itibaren matbaa yoluyla basılmaya başlaması halk tabanında keşişler yoluyla elde edilen dini bilgilerin bireysel olarak da ulaşılabilir olmasına zemin hazırlamıştır. Bu bağlamda Budizm'in yeni filizlenen bu formunun Sri Lanka'dan doğması, Sri Lanka'nın Budizm açısından önemini de göstermektedir.

Modernleşme akımları Sri Lanka Budizm'ini her ne kadar etkilese de Sri Lanka'lı Budistlerin ulusal bir kimlik olarak Theravada Budizm'inin geleneksel uygulamalarını da yaşatmaktaki hassasiyetlerini de göz ardı etmemek gerekir. Nitekim kutsal kabul edilen dolunay (poya) günlerinden, dini festival ve bayramlara, kutsal manastır, tapınak ve stupalara Sri Lanka'nın her bir noktasında adanın dini kimliğini gözlemlemek mümkündür. Bu bağlamda Sri Lanka, Güneydoğu Asya ülkeleri içerisinde Theravada mezhebinin merkezi olarak kabul edilmekle birlikte, belli başlı yönleriyle diğer Theravada ülkelerinden ayrılarak özgün bir Sri Lanka Budizm'i geliştiren bir ülkedir. Bu kimlik; tarihsel mirasa önem veren ve tarih yazımıyla dini literatürü harmanlayan, tarih içerisinde geliştirdiği özgün dini geleneklere sıkı sıkıya bağlı kalıp bunları yaşatan ve modernleşmeye karşı da güçlü bir şekilde ayak uyduran bir kimlik olarak kendisini göstermektedir.

KAYNAKÇA

- A. Merthan Dünder ve Ekrem Saltık. *Türkiye’de Sri Lanka Çalışmaları-I*. Ankara Üniversitesi Asya-Pasifik Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi, Ankara, 2022.
- Akira, Hirakawa. *A History of Indian Buddhism: From Sakyamuni to Early Mahayana*. 1990.
- Ali, Ameer. *Muslims in Harmony and Conflict in Plural Sri Lanka: A Historical Summary*. Religio-economic and Political Perspective. Journal of Muslim Minority Affairs , 2014: 227-242.
- Ananda Wickremeratne, *Buddhism, Conflict and Violence in Modern Sri Lanka*. ed. Mahinde Deegalle, Routledge, Londra, 2006: 114-133.
- Arslan, Hammet. *Budizm’de Dindarlığın Teminatı: Keşiş-Dindar İlişkisi*. İslam ve Yorum IV, 2020.
- Arslan, Hammet. *Budizm’de Manastır Yaşamında Özel ve Toplumsal Mülkiyet*. The Role and Place of the Great Silk Road in the Context of Globalization: Problems and Prospects, 2020: 8-21.
- Avcı, Meral. *Tayland*. TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/tayland>.
- Baruah, Bibhuti. *Buddhist Sects and Sectarianism* . New Delhi: Sarup & Sons, 2000.
- Berkwitz, Stephan. *Buddhism in the Modern Sri Lanka*,. Düzenleyen: David L. McMahan. Routledge, New York, 2012.
- Berkwitz, Stephan. *Buddhism in Sri Lanka: Practice, Protest, and Preservation*. Buddhism in World Cultures: Comparative Perspectives, 2006: 45-70.
- Berkwitz, Stephan. *History and Gratitude in Theravāda Buddhism*, Journal of the American Academy of Religion, 2003: 579-604.
- Berkwitz, Stephan. *The Expansion of Buddhism in South and Southeast Asia*. Dynamics in the History of Religions between Asia and Europe, Leiden: Brill, 2012.
- Berkwitz, Stephan. *The history of the Buddha's relic shrine: a translation of the Sinhala Thupavamsa*. Oxford University Press, 2007.
- Bischoff, Roger. *Buddhism in Myanmar: A Short History*. 1995.
- Britannica, The Editors of Encyclopaedia. *Ariya-Puggala*. Encyclopedia Britannica. <https://www.britannica.com/topic/ariya-puggala>
- Buddhaghosa. *Visuddhimagga: The Path of Purification*. Çeviren Bhikkhu Nanamoli. Buddhist Publication Society, Colombo, 2010.

- Cabezón, José Ignacio. *The Concepts of Truth and Meaning in the Buddhist Scriptures*. Journal of the International Association of Buddhist Studies , 1981: 7-23.
- Codrington, Humphrey William. *Short History of Ceylon*. Asian Educational Services, 1995.
- Coexistence, The Ministry of National. *People of Sri Lanka*. Colombo, 2017.
- Collins, Steven. *On the Very Idea of the Pali Canon*. Critical Concepts in Religious Studies, 2005: 72-95.
- Conze, Edward. *Kısa Budizm Tarihi*. çev. Ömer Celal Güngören. Yol Yayınları, İstanbul, 2004.
- Crosby, Kate. *Theravada Buddhism: Continuity, Diversity, and Identity* . John Wiley & Sons, 2013.
- Culavamsa: Part I*. çev: Wilhelm Gerger, Colombo: The Ceylon Government Information Department, 1953.
- Culavamsa: Part II*. çev: Wilhelm Gerger, New Delhi: Asian Educational Services, 1998.
- DeVotta, Neil. *Ethnoreligious Nationalism and Autocratization in Sri Lanka*. Routledge Handbook of Autocratization in South Asia, ed. Sten Widmalm, Londra, 2021: 285-297.
- Farook, M.Hussain. *Sri Lanka Müslümanlarının Reform Süreci (1798-1948)*. Doktora Tezi, Ankara, 2021.
- Gethin, Rupert. *The Foundations of Buddhism*. New York: Oxford University Press , 1998.
- Gombrich, Richard. *Theravada Buddhism: A Social History from Ancient Benares to Modern Colombo*. Routledge, 2006.
- Gül, Ali. *Budist Ahlak Klasığı: Aryaşura'nın Catakamala'sı*. Milet ve Nihal, 2022: 147-186.
- Harvey, Peter. *An Introduction to Buddhism (Second Edition)*. Cambridge, 2013.
- Harvey, Peter. *Dukkha, Non-Self, and the Teaching on the Four Noble Truths*. A Companion to Buddhist Philosophy, 2013.
- Hazra, Kanai Lal. *History of Theravada Buddhism in South-East Asia*, Munshiram Manoharlal Publishers Pvt. Ltd, New Delhi, 1982.
- Hoang, Nguyen Quy. *The Doctrine of Not-Self (Anattā) in Early Buddhism*, International Review of Social Research, 2019: 18-27.
- Ismail, Wan Nusrah Wan. *Buddha Statues and His Relics in Theravada Buddhism*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2022.

- Karataş, Hüsamettin. *Sakyamuni Buda'nın Tarihsel Kişiliği ve Öğretisinin Yeni Bir Din Haline Geliş Süreci*. Dini Araştırmalar Dergisi, Haziran 2013: 129-142.
- Kaya, Korhan. *Buddhizm Sözlüğü*. Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2017.
- Kaya, Murat. *Budizm'in Misyon Anlayışının Temelleri*. IBAD Sosyal Bilimler Dergisi, 2021: 24-44.
- Kayalı, Yalçın. *Hindistan Kuşan İmparatorluğu'nun Yükselme Dönemi ve Kral Kanişka: MS 78-99*. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, 2017: 189-204.
- Khantipālo, Bhikkhu. *Lay Buddhist Practice: The Shrine Room Uposatha Day, and Rains Residence*, Buddhist Publication Society, Kandy, 2007.
- King, Carol. *Temple of the Tooth*. Encyclopedia Britannica.
<https://www.britannica.com/topic/Temple-of-the-Tooth>
- Kusalasaya, Karuna. *Buddhism in Thailand*. Buddhist Publication Society, Kandy, 1983.
- Kutlutürk, Cemil. *Hint Dinleri, Dünya Dinleri*, ed: Şinasi Gündüz, Milet Nihal Yayınları, 2019
- Liu, Xinru. *A Silk Road Legacy: The Spread of Buddhism and Islam*. Journal of World History , 2011: 55-81.
- Long, William J. *Aśokan Empire*. A Buddhist Approach to International Relations, 2021: 51–70.
- Malalasekera, G.P. *The Pali Literature of Ceylon*. Colombo, 1928.
- Mcgilvray, Dennis B. *Sri Lankan Muslims: Between Ethno-nationalism and the Global 'Ummah'*. Journal of The Association For The Study of The Ethnicity and Nationalism, 2011: 45-64.
- Mendis, Garrett Champness. *Ceylon under the British*. Asian Educational Services, 2005.
- Preston, Charles. *Vesak*. Encyclopedia Britannica.
<https://www.britannica.com/topic/Vesak>
- Prothero, Stephen. *Henry Steel Olcott and Protestant Buddhism*. Journal of the American Academy of Religion, 1995: 281-302.
- Rahula, Walpola. *What the Buddha Taught*. Charleston, 2011.
- Ratnayaka, Shanta. *The Bodhisattva Ideal of Theravāda*. Journal of the International Association of Buddhist Studies, 1985: 85-110.
- Razick, Ahamed Sarjoon. *Historical Relationship between the Buddhists and the Muslims in Sri Lanka*. Mediterranean Journal of Social Sciences 6, 2015: 278-284.

- Robinson, Richard Hugh. *The Buddhist Religion: A Historical Introduction*. 1977.
- Russell R. Ross, Andrea Matles Savada ve Richard F. Nyrop. *Sri Lanka: A Country Study*. Library of Congress, 1990.
- Senanayake, Harsha. *Religion, Religious Textbooks and Territorialisation of Sinhala Buddhist Ethno-nationalism in Sri Lanka*. *Open Political Science* 4, 2021: 300-305.
- Silva, Kingsley M. De. *A History of Sri Lanka*. University of California Press, Los Angeles:1981.
- Skilton, Andrew. *Theravada*. A Companion to Buddhist Philosophy, 2013.
- Stefania Travagnin, Peter Connolly, ve Helen Varley. *The Illustrated Encyclopedia of Buddhism*. ed: Ian Harris. Anness Publishing, 2019.
- Strong, John. *Relics of the Buddha*, Princeton University Press, 2004.
- Sümer, Necati. *Buda'nın Ateş Vaazı Adlı Konuşması Üzerine Bir Değerlendirme*. Tasavvur: Tekirdağ İlahiyat Dergisi, Aralık 2020: 1165-1188.
- Swearer, Donald K. *The Buddhist World of Southeast Asia: Second Edition*. State University of New York Press, New York, 2010.
- Tan, Piya. *The Spread of Buddhism: A Study of Strategic Patterns in Global Buddhist Growth* . 2005.
- The Editors of Encyclopaedia Britannica. *Dīpavaṃsa*. Encyclopedia Britannica. <https://www.britannica.com/topic/Dipavamsa>
- The Mahāvamsa: The Great Chronicle of Ceylon*. çev. Wilhelm Gerger London: Oxford University Press, 1912.
- Tilakaratne, Asanga. *Suffering and Liberation in Theravāda Buddhism*. *International Journal*, 2008: 87-103.
- Tilakaratne, Asanga. *Theravada Buddhism: the view of the elders*. University of Hawaii Press,, 2012.
- Turan, Emine Zehra. *Budizm 'de Manastır Hayatı*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2004.
- Webb, Russell. *An Analysis of the Pali Canon*. Buddhist Publication Society, Kandy: 1991.
- Wickremeratne, Ananda. *Historiography in Conflict and Violences: Buddhism Conflict and Violence in Modern Sri Lanka*. ed: Mahinde Deegalle, Routledge, Londra: 2006.
- Wijayalath, Ayesha. *Constitutional Contestation of Religion in Sri Lanka*. *The Round Table*, 2019: 639-651.
- Wong, Jeanyee. *Buddha: His Life and Teachings* . New York, 1954.

Yitik, Ali İhsan. *Budizm*. Dinler Tarihi El Kitabı, Ankara , 2019.

Yitik, Ali İhsan. *Budizm*. Yaşayan Dünya Dinleri, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları,
İzmir, 2019.

ÖZET

Tezimizde Güneydoğu Asya ülkelerindeki Theravada Budizm'i Sri Lanka örneği üzerinden konu edilmiştir. Tezimiz giriş, üç bölüm ve sonuç kısmından oluşmaktadır. Giriş bölümünde çalışmanın önemi, amacı, yöntemi ve kaynaklarından bahsedilmiştir. Birinci bölümde Buda'nın hayatından başlayarak Budizm'in gelişim süreci ve Theravada mezhebinin doğuşuna giden süreç ana hatlarıyla ele alınmıştır. İkinci bölümde Theravada mezhebine; temel kavram ve öğretileri, kutsal metinleri ve yaygın olduğu Güneydoğu Asya ülkeleri ekseninde temel bir bakış açısı sunulmuştur. Üçüncü ve son bölümde ise Güneydoğu Asya ülkelerinden olan Sri Lanka'daki Theravada Budizm'i; siyasi ve tarihi arka planı, gelişim süreci, önemli dini yapıları, dini bayram, gün ve festivalleri, literatürü ve güncel durumu başlıkları altında ayrıntılı olarak incelenmiştir. Sonuç bölümünde ise Sri Lanka'nın Theravada Budizm'inin merkez ülkesi olduğuna, bunun yanında kendi içerisinde özgün kabul edilebilecek özellikler taşıdığına değinilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Budizm, Theravada, Güneydoğu Asya, Sri Lanka, Vamsa

ABSTRACT

This thesis examines Theravada Buddhism in Southeast Asian countries, focusing specifically on the case of Sri Lanka. The thesis consists of an introduction, three main chapters, and a conclusion. The introduction presents the significance, aims, methodology, and sources of the research. The first chapter outlines the life of the Buddha, the historical development of Buddhism, and the emergence of the Theravada tradition. The second chapter offers a foundational perspective on the Theravada school by exploring its core concepts and teachings, its canonical texts, and its presence across Southeast Asia. The third and final chapter provides a detailed examination of Theravada Buddhism in Sri Lanka (one of the prominent Southeast Asian countries) through topics such as its political and historical background, development process, major religious structures, festivals and holy days, literary tradition, and current status. The conclusion argues that Sri Lanka is not only a central country in the Theravada Buddhist world, but also possesses certain unique features that distinguish its religious tradition from others.

Keywords: Buddhism, Theravada, Southeast Asia, Sri Lanka, Vamsa